

DE NIEUWE AUTEURSWET

(tweede deel)

II. GERECHTIGDHEID EN OVERDRACHT

A. GERECHTIGDHEID EN OVERDRACHT VAN AUTEURSRECHT

1° Gerechtigdheid van auteursrecht

Artikel 6, eerste lid, van de wet bepaalt dat de oorspronkelijke auteursrechthebbende de natuurlijke persoon is die het auteursrechtelijk beschermd werk heeft gecreëerd. Dit is een logisch gevolg van bepaalde regels in het auteursrecht van landen met een continentaalrechtelijke traditie: alleen oorspronkelijke werken (d.w.z. die het stempel van de persoonlijkheid van de auteur dragen) worden door het auteursrecht beschermd, de morele rechten moeten de persoonlijkheid van de auteur beschermen en het verloop van de beschermingsduur van het auteursrecht wordt in de regel berekend vanaf het overlijden van de auteur. Uit deze regels kan worden afgeleid dat het noodzakelijkerwijze een natuurlijke persoon, met uitsluiting van rechtspersonen, is die aan de oorsprong van een werk moet liggen.

Artikel 6, tweede lid, van de wet stelt het vermoeden in dat de auteur van een werk de persoon is wiens naam of letterwoord waarmee hij geïdentificeerd kan worden, als dusdanig op het werk wordt vermeld.⁸² Het vermoeden is weerlegbaar, d.w.z. dat het slechts geldt tot het tegendeel (met alle middelen rechtens) is bewezen. De oorspronkelijke bedoeling van dit vermoeden is de persoon die op het werk wordt vermeld, een comfortabele positie in een procedure tegen de makers te verlenen.⁸³ Het vermoeden kan niet alleen door natuurlijke personen, maar ook door rechtspersonen worden aangevoerd.⁸⁴ Dat geldt onder één voorbehoud: een rechtspersoon kan zich niet op dit vermoeden beroepen ten aanzien van de fysieke persoon die aannemelijk maakt dat hij de oorspronkelijke auteursrechthebbende is.⁸⁵ In dit geval moet de rechtspersoon schriftelijk kunnen bewijzen dat

de oorspronkelijke auteursrechthebbende hem zijn vermogensrechten heeft overgedragen (zoals vereist in artikel 3, §1, tweede lid, van de wet, *infra*).⁸⁶ Het vermoeden is immers slechts een bewijsregel die niet vooruitloopt op de vraag wie de werkelijke auteursrechthebbende is.⁸⁷

Wanneer op het werk de auteur niet of niet met zijn ware naam (dus met een pseudoniem of met initialen aan de hand waarvan de auteur niet kan worden geïdentificeerd) wordt vermeld, wordt de uitgever ten aanzien van derden geacht de auteur te zijn (art. 6, derde lid). Als uitgever wordt beschouwd diegene die, behoudens tegenbewijs, als dusdanig op het werk wordt vermeld.⁸⁸ De term «uitgever» moet in ruime zin worden geïnterpreteerd: het is niet alleen de uitgever van literaire werken, maar iedere persoon die door het auteursrecht beschermde werken laat vervaardigen en commercialiseert.⁸⁹ De uitgever zal in naam van de anonieme auteur tegen namaak optreden en eventueel toestemming tot exploitatie van het werk geven.⁹⁰ De uitgever zal evenwel geen daden van beschikking mogen verrichten: hij is daartoe niet uitdrukkelijk bevoegd en derden, die geacht worden de wet te kennen, kunnen zich dan ook niet beroepen op de daden van beschikking die de uitgever zou hebben verricht.⁹¹ Zodra de auteur zich bekendmaakt (of er door zijn toedoen omtrent zijn identiteit geen twijfel meer bestaat),⁹² oefent de auteur weer zelf zijn auteursrecht⁹³ uit. In geval van over-

⁸⁶ Ook in die zin GAUDRAT, Ph., «Le point de vue d'un auteur sur la titularité», in *Le droit d'auteur aujourd'hui* (DE LAMERTERIE, I., red.), Parijs, C.N.R.S., 1991, 47, *sub littera a*; Fr. Cass., 24 maart 1993, *J.C.P.*, 1993, II, 22085, met noot GREFFE.

⁸⁷ *Verslag De Clerck*, 147.

⁸⁸ Overeenkomstig art. 15, lid 3, van de Conventie van Bern, Versie van Parijs (1971) dat door België nog steeds niet is geratificeerd.

⁸⁹ *Verslag De Clerck*, 148. Zie ook Gent, 25 juni 1971, *R.W.*, 1971-72, 378; Gent, 3 mei 1988, *Pas.*, 1988, II, 201.

⁹⁰ Dit kan uit art. 15, lid 3, van de Conventie van Bern worden afgeleid. Voor zijn optreden tegen namaak, zie ook *Verslag De Clerck*, 148.

⁹¹ STROWEL, A. en B. (*o.c.*, *J.T.*, 122, nr. 16) maken dit onderscheid niet en schrijven, o.i. te ongunstige, dat derden zich op de schijnhandelingen (waaronder de daden van beschikking verricht door de «schijnbare» auteur) kunnen beroepen.

Voor het stelsel van de wettelijke vertegenwoordiging, zie DEKKERS, R., *Handboek Burgerlijk Recht*, II, Brussel, Bruylant, 1971, 27-28, nr. 41; VAN GERVEN, W., *Algemeen Deel*, in *Beginnels van Belgisch Privaatrecht*, Antwerpen, Standaard, 1969, 473-510, nrs. 146-154.

Overeenkomstig art. 15, lid 3, van de Conventie van Bern geldt de wettelijke vertegenwoordiging slechts voor zover de anonieme auteur geen andere persoon heeft aangewezen om het auteursrecht in zijn naam uit te oefenen (bevestigd in Gent, 3 mei 1988, *o.c.*). De handelingen verricht door de door de anonieme auteur aangewezen persoon zullen dan aan de regels van de lastgeving onderworpen zijn (artt. 1984-2010 B.W.).

⁹² Zoals het geval was met de erotische roman, getekend A.G., waarvan Guillaume Apollinaire in het literair-artistiek milieu zelf onthulde dat hij er de auteur van was (T.G.I., Parijs, 9 juli 1980, *R.I.D.A.*, 1980/106, 147).

⁹³ Dit kan worden afgeleid uit art. 2, §3, tweede lid, van de wet betreffende de beschermingsduur van het auteursrecht op anonieme werken (ook in die zin: *Hand.*, *Senaat*, 9.11.1994, 168, opmerking

⁸² De term «letterwoord» moet ruim worden begrepen: hij omvat ook het pseudoniem, de initialen, de beeldmerken, de emblemen of logo's (*Gedr. St.*, *Senaat*, B.Z., 1991-92, nr. 145/12, hierna «*Verslag Erdman III*», 30).

⁸³ Dit kan worden afgeleid uit art. 15, lid 1, van de Conventie van Bern, dat model heeft gestaan voor art. 6, tweede lid, van de wet (*Verslag De Clerck*, 146).

⁸⁴ Ook in die zin Antwerpen, 18 januari 1991, *Ing. Cons.*, 1991, 216-222. STROWEL, A. en B. (*o.c.*, *J.T.*, 122, nr. 14) voeren daartoe twee argumenten aan: ten eerste wordt de term «auteur» in de wet niet voorbehouden aan de oorspronkelijke rechthebbende (maar *contra*: de toelichting bij amendement nr. 115 dat door de Kamer werd goedgekeurd: *Gedr. St.*, *Kamer*, B.Z., 1991-92, nr. 473/11), vervolgens wordt in art. 6 van de wet geen gewag gemaakt van de persoon die het werk openbaar heeft gemaakt («*divulguées*») in tegenstelling tot art. L 113-1 van de Franse wet van 1 juli 1992 betreffende de Codex van de intellectuele eigendom (*J.O.*, 3 juli 1992, hierna «*Franse wet*»). Cf. Fr. Cass., 17 maart 1982, *R.I.D.A.*, 1982/114, 155-156; FRANÇON, A., «Chronique de jurisprudence. Propriétés incorporelles», *R.T.D. Com.*, 1991/1, 48-51, maar *contra*: zie volgende voetnoot).

⁸⁵ Zie ook *Verslag De Clerck*, 146 («tegenover derden»).

lijden van de anonieme auteur, kunnen de erfgenamen hun rechten laten gelden indien zij het bewijs leveren van de ware identiteit van de auteur.⁹⁴

Het begrip «geleid werk», naar analogie van dat van «*l'oeuvre collective*» uit het Franse recht,⁹⁵ onder meer van toepassing op woordenboeken, encyclopedieën en databanken,⁹⁶ is in de wet niet behouden.⁹⁷ Dit kan worden verklaard door het bijzondere stelsel dat de wet voor de werken ontstaat ter uitvoering van een arbeidsovereenkomst of bestelling (*infra*) behelst.⁹⁸ In de praktijk zullen vele van deze «collectieve werken» op anonieme wijze worden geëxploiteerd en zal de producent of werkgever als «uitgever» van deze werken jegens derden optreden (*supra*).

Het gerechtigd zijn op een werk ontstaan in samenwerkingsverband is geregeld in de artikelen 4 en 5 van de wet, gebaseerd op de artikelen 5, 6 en 18 van de wet van 1886. Een «werk ontstaan in samenwerkingsverband» bestaat uit een geheel van oorspronkelijke creatieve bijdragen van twee of meer auteurs tussen wie een echt overleg (in de zin van een geestelijke creatieve samenwerking) heeft plaatsgehad.⁹⁹ De creatieve bijdragen hoeven daarom niet noodzakelijk op hetzelfde tijdstip en op dezelfde plaats te worden geleverd.¹⁰⁰ De bijdrage van een co-auteur moet ook niet even belangrijk zijn als die van de andere auteur(s).¹⁰¹ De technische uitvoerders van het concept, d.w.z. diegenen die, onder het toezicht en volgens de nauwkeurige aanwijzingen van een persoon, een materiële vorm geven aan de geestelijke creatie van deze laatste, worden niet als co-auteurs beschouwd.¹⁰²

De werken ontstaan in samenwerkingsverband kunnen aanleiding geven tot een deelbaar of een onverdeeld auteursrecht. Het auteursrecht is deelbaar wanneer een werk door twee of meer personen samen is gemaakt, waarbij duidelijk kan worden opgemaakt welke de individuele bijdrage van ieder der auteurs is (art. 5, aanhef). Dat is bijvoorbeeld het geval met een stripverhaal waarvan de tekst door één au-

teur is geschreven en de tekeningen door een andere auteur zijn gemaakt, of met een lied waarvan de tekst door één auteur en de muziek door een andere auteur zijn geschreven. De bijdragen van de co-auteurs hoeven niet noodzakelijk in een verschillend genre te zijn om van een «deelbaar» auteursrecht te kunnen spreken:¹⁰³ in een collectief wetenschappelijk werk kan de redactie van de verschillende hoofdstukken aan verschillende auteurs toegewezen zijn en kunnen hun respectieve bijdragen duidelijk worden onderscheiden.¹⁰⁴ Het auteursrecht is daarentegen onverdeeld wanneer een werk door twee of meer personen samen is gemaakt, maar de bijdragen van de verschillende co-auteurs zodanig met elkaar zijn verweven dat zij niet meer van elkaar kunnen worden onderscheiden.

Wanneer het auteursrecht onverdeeld is, zijn de co-auteurs vrij de uitoefening van hun auteursrecht bij overeenkomst te regelen (art. 4, eerste lid, eerste zin). Zo kunnen zij bijvoorbeeld aan één van de co-auteurs de bevoegdheid verlenen om in naam en voor rekening van alle co-auteurs de toestemming tot exploitatie van het werk te geven en over de voorwaarden daartoe te onderhandelen. Zij kunnen tevens overeenkomen dat de opbrengst van de exploitatie van het werk ongelijk zal worden verdeeld, rekening houdend met ieders aandeel bij de totstandkoming van het werk. Bij gebreke van overeenkomst (of voor de aspecten die niet in de overeenkomst zijn geregeld), moeten de co-auteurs het auteursrecht gezamenlijk uitoefenen (art. 4, eerste lid, tweede zin). De uitoefening van het auteursrecht moet dan ook op voet van gelijkheid gebeuren.¹⁰⁵ Op de gezamenlijke uitoefening van het auteursrecht, bestaan wel twee uitzonderingen. Ten eerste kan iedere co-auteur in zijn naam en zonder tussenkomst van de anderen, een rechtsvordering wegens inbreuk op het auteursrecht instellen en voor zijn deel (dat wil zeggen *a rato* van het aantal co-auteurs of de overeengekomen verdeelsleutel) schadevergoeding eisen (art. 4, tweede lid). Zo kan de co-auteur zelfs een vordering instellen tegen een andere co-auteur die in zijn naam toestemming tot exploitatie zou hebben gegeven zonder daartoe gemachtigd te zijn.¹⁰⁶ Bovendien moet, in geval van onenigheid tussen de co-auteurs, de rechter zich over de uitoefening van het auteursrecht uitspreken (art. 4, eerste lid, *in fine*). Zo kan de rechter onder meer de machtiging tot openbaarmaking van het werk afhankelijk stellen van de maatregelen die hij nuttig acht, of op verzoek van een co-auteur beslissen dat de co-auteur die zich tegen de openbaarmaking verzet, niet in de kosten en de baten van de openbaarmaking zal delen of dat zijn naam niet op het werk zal voorkomen (art. 4, derde lid).¹⁰⁷

Wanneer werken waarop een deelbaar auteursrecht rust, in hun geheel worden geëxploiteerd, volgen zij de regels die op de ondeelbare werken van toepassing zijn. Voor zover de co-auteurs onderling niets anders zijn overeengekomen,

¹⁰³ In tegenstelling tot wat art. L 113-3, lid 4 van de Franse wet doet voorkomen.

¹⁰⁴ Zo ook het retabel dat uit meerdere luiken bestaat (*Verslag De Clerck*, 145).

¹⁰⁵ REMOUCHAMPS, L., *o.c.*, 25, nr. 33.

¹⁰⁶ DESBOIS, H., *o.c.*, 769.

¹⁰⁷ Dat is een enuntiatieve opsomming van facultatieve maatregelen die de rechter kan treffen. Voor meer preciseringen en bibliografische verwijzingen, zie BRISON, F., «Le titulaire du droit d'auteurs», *D.A.O.R.*, 1992, 107, nr. 36.

LALLEMAND, R.). Cf. art. 15, lid 3, *in fine* van de Conventie van Bern en art. 7, tweede lid, van de wet van 1886. Tenzij de auteur zijn auteursrecht niet zelf wil uitoefenen en daartoe verder een beroep wil doen op de uitgever waardoor de wettelijke vertegenwoordiging het karakter van een lastgeving krijgt (volgens Gent, 25 juni 1971, *o.c.*, zou de vertegenwoordiging echter niet van aard veranderen).

⁹⁴ *Verslag De Clerck*, 148.

⁹⁵ Art. L 133-5 van de Franse wet luidt: «L'oeuvre collective est, sauf preuve contraire, la propriété de la personne physique ou morale sous le nom de laquelle elle est divulguée. Cette personne est investie des droits de l'auteur.»

⁹⁶ Zie o.m. DESBOIS, H., *Le droit d'auteur en France*, Parijs, Dalloz, 1978, 202-211, nrs. 171-176.

⁹⁷ *Gedr. St., Kamer*, B.Z., 1991-92, nr. 473/8 (amendement nr. 76).

⁹⁸ *Verslag De Clerck*, 137 en 141.

⁹⁹ Brussel, 10 maart 1970, *R.W.*, 1970-71, 511, met noot CORBET, J. (zaak «Hoffmann»).

¹⁰⁰ Zie bijvoorbeeld DESBOIS, H., *o.c.*, 165, nr. 134 («condition nécessaire et suffisante»).

¹⁰¹ Cass., 22 mei 1980, *Ing. Cons.*, 1981, 354, met noot DEMEURE, M. (zaak «Dali»).

¹⁰² POIRIER, P., *Le droit d'auteur*, in *Les Nouvelles (Droits intellectuels)*, Larcier, Brussel, 1936, 813, nr. 36; REMOUCHAMPS, L., *Auteursrecht*, in *Administratief Lexicon*, Brugge, 1966, 26-27, nrs. 35-36. Voor meer preciseringen, zie BERTRAND, A., *Le droit d'auteur et les droits voisins*, Parijs, Masson, 1991, 269-275, nr. 7.2.

heeft elke co-auteur echter het recht om zijn bijdrage afzonderlijk te exploiteren (art. 5, tweede lid). Dit recht van afzonderlijke exploitatie is evenwel niet onbegrensd. In de eerste plaats mogen de co-auteurs omtrent hun bijdrage geen overeenkomst met een nieuwe medewerker sluiten (art. 5, eerste lid). Zo mag een tekstschrijver zijn teksten (die hij in samenwerking met een componist heeft geschreven) niet aan een andere componist aanbieden, want dat zou de exploitatiemogelijkheden van het gemeenschappelijk werk rechtstreeks in gevaar brengen.¹⁰⁸ Bovendien mag de afzonderlijke exploitatie van de individuele bijdrage het gemeenschappelijk werk niet in het gedrang brengen (art. 5, tweede lid, *in fine*). Een tekstschrijver kan evenwel zijn liedjesteksten bundelen en in boekvorm uitgeven, zonder het gemeenschappelijk werk te schaden. Anders is het met het schilderij dat uit meerdere luiken bestaat: de afzonderlijke exploitatie van één luik van het schilderij kan de exploitatie van het geheel verstoren. Dit kan niet worden veralgemeend tot alle deelbare werken waarvan de bijdragen in hetzelfde genre zijn; de afzonderlijke exploitatie van journalistieke bijdragen brengt de exploitatie van de krant niet in gevaar.¹⁰⁹ Deze beperkingen gelden evenwel alleen voor voltooide werken:¹¹⁰ zo kan de auteur van een partituur voor een ballet dat in samenwerking met een auteur van een choreografie is geschreven, zijn partituur aan een andere choreograaf aanbieden indien het oorspronkelijk voorziene ballet nooit als voltooid is beschouwd en daarom nooit is opgevoerd.

Voor de audiovisuele werken, een voorbeeld bij uitstek van een werk ontstaan in samenwerkingsverband, gelden bijzondere regels. Artikel 14 van de wet bepaalt uitdrukkelijk wie als co-auteur van een audiovisueel werk kan of moet worden beschouwd. Ten eerste wordt de hoofdregisseur van het audiovisueel werk altijd als auteur van het audiovisueel werk beschouwd.¹¹¹ Voor de hoofdregisseur geldt dus een onweerlegbaar vermoeden van auteurschap.

Ten tweede worden de auteurs van het oorspronkelijke werk dat in het nieuw audiovisueel werk wordt gebruikt, gelijkgesteld met de auteurs van het nieuw audiovisueel werk. Evenals voor de hoofdregisseur, geldt ook voor de auteurs van het oorspronkelijk werk een onweerlegbaar vermoeden van co-auteurschap. Aldus heeft de wetgever deze auteurs met het stelsel van de werken ontstaan in samenwerkingsverband in plaats van met het stelsel van de bewerkte werken begunstigd.¹¹² Het «oorspronkelijk werk» Kan niet alleen een

audiovisueel werk zijn waarvan het nieuwe audiovisueel werk een «remake» is, maar ook voorafbestaande literaire werken (scenario's), muzikale werken (die niet speciaal voor het audiovisueel werk zijn gemaakt)¹¹³ en zelfs dramatische en choreografische werken. O.i. wordt met «het oorspronkelijk werk» alleen het voorafbestaand werk geïmagineerd dat in het nieuw audiovisueel werk is opgenomen en tot de totstandkoming van dat audiovisueel werk *in zijn geheel* heeft bijgedragen.¹¹⁴ Dit vermoeden van co-auteurschap zou anders een te ruime draagwijdte krijgen: zelfs de auteur van een roman waarvan de titel later voor het audiovisueel werk wordt gebruikt, of de auteur van een beeldhouwwerk dat in de beginnftiteling wordt getoond, zou in dat geval auteursrechten op het audiovisueel werk in zijn geheel kunnen doen gelden! Van auteurs wier bijdrage in het nieuwe werk niet wordt gebruikt en die dus geen auteursrecht op het nieuwe audiovisuele werk kunnen doen gelden, wordt in de parlementaire teksten het volgende voorbeeld gegeven: de muziekcompositie van de film «Trois hommes et un bébé» die in de remake «Trois hommes et un couffin» niet wordt gebruikt.¹¹⁵ Wanneer de parlementaire tekst vervolgt dat de muziekcomponist, bij gebrek van auteursrecht op de nieuwe film, wel zijn adaptatierecht kan laten gelden als auteur van de voorafbestaande film,¹¹⁶ is dat niet omdat het auteursrecht «ondeelbaar» is geworden. De bijdrage van de muziekcomponist kan immers duidelijk van de andere bijdragen worden onderscheiden, waardoor artikel 5 van de wet van toepassing is: de afzonderlijke exploitatie is mogelijk, voor zover deze exploitatie het oorspronkelijk audiovisueel werk niet in gevaar brengt. De toestemming van de muziekcomponist van de film «Trois hommes et un bébé» is wel vereist omdat de co-auteurs van het audiovisuele werk zonder de toestemming van de muziekcomponist geen overeenkomst met een nieuwe muziekcomponist mogen sluiten.¹¹⁷

Ten derde geldt voor vijf categorieën personen het vermoeden dat ook zij als auteur van het audiovisueel werk moeten worden beschouwd: de scenarioschrijver, de bewerkster, de tekstschrijver, de grafische ontwerper van animatiewerken (of van animatiesequenties in een audiovisueel werk die een belangrijk deel van dat werk uitmaken) en de auteur van muziekwerken met of zonder woorden die speciaal voor het audiovisueel werk zijn gemaakt. Dit vermoeden is weerlegbaar, dat wil zeggen dat het slechts geldt tot het tegenbewijs is geleverd (met name het bewijs dat deze personen geen oorspronkelijke creatieve bijdrage tot het audiovisueel werk

¹⁰⁸ *Verslag Erdman III*, 28.

¹⁰⁹ *Ibid.*, 28-29.

¹¹⁰ POIRIER, P., o.c., 867, nr. 230, met verwijzing naar Brussel, 14 december 1892.

¹¹¹ Overeenkomstig art. 2, lid 2, van Richtlijn 92/100 (dat op zijn beurt de term «hoofdregisseur» aan art. 14, lid 3, van de Conventie van Bern ontleent).

¹¹² *Verslag De Clerck*, 176 (opmerking GOTZEN, F.). «Begunstigd» is hier misschien niet het juiste woord aangezien de morele rechten van deze auteurs gedurende de hele fase van de creatie van het nieuwe audiovisueel werk «verlamd» zijn (cf. DESBOIS, H., o.c., 183, nr. 152). Bovendien lijkt de gelijkstelling met de auteurs van het audiovisueel werk niet te willen zeggen dat deze personen tevens de hoedanigheid van co-auteur hebben met alle gevolgen die daaraan voor de uitoefening van hun rechten, bijvoorbeeld het recht van voorrang in geval van faillissement van de producent van het audiovisueel werk, zijn verbonden (cf. T.G.I. Parijs, 6 januari 1988, *Cahiers de Droit d'auteur*, 1988/9, 23-24).

¹¹³ Cf. DESBOIS, H., o.c., p. 184, nr. 153; COLOMBET, C., *Propriété littéraire et artistique et droits voisins*, Parijs, Dalloz, 1992, 84, nr. 113.

¹¹⁴ Cf. art. 42, derde lid, van het wetsvoorstel dat luidde: «Wanneer het audiovisueel werk een bewerking is van een bestaand en nog steeds beschermd werk of scenario, worden de makers van het oorspronkelijk werk gelijkgesteld met de makers van het nieuwe werk.»

¹¹⁵ *Verslag De Clerck*, 176.

¹¹⁶ Nogmaals bevestigd in *Verslag Erdman III*, 36.

¹¹⁷ Zoals opgemerkt door SCHEPENS, P. tijdens de vergadering van 27 juni 1995 van de Belgische Vereniging voor de Bescherming van het Auteursrecht. Stel dat met die nieuwe muziekcomponist geen rechtstreekse overeenkomst wordt gesloten: de auteurs van het audiovisueel werk zullen hun toestemming geven aan de producent van het nieuwe audiovisueel werk die op zijn beurt met een nieuwe muziekcomponist zal contracteren.

in zijn geheel hebben geleverd). Met de «tekstschrijver» wordt vooral, doch niet uitsluitend, de schrijver van de dialogen bedoeld: ook de auteur van de commentaren die bij een televisiedocumentaire worden ingesproken, wordt als auteur van het audiovisueel werk beschouwd.

Ten slotte is ook hier de regel dat elke natuurlijke persoon die een bijdrage tot het audiovisueel werk heeft geleverd, als auteur van het audiovisueel werk wordt beschouwd. Voor hem geldt echter niet een vermoeden van co-auteurschap, hetgeen hem verplicht zijn co-auteurschap te bewijzen. Deze persoon moet een oorspronkelijke creatieve bijdrage tot de totstandkoming van het audiovisueel werk *in zijn geheel* hebben geleverd om auteursrechten op het audiovisueel werk *in zijn geheel* te kunnen doen gelden.¹¹⁸ Dit kan bijvoorbeeld het geval zijn met de monteur of de cameraman. De persoon die een oorspronkelijk werk creëert dat als dusdanig in het audiovisueel werk is opgenomen, zonder daarom werkelijk betrokken te zijn geweest bij de totstandkoming van het audiovisueel werk *in zijn geheel* (bijvoorbeeld de decor- of kostuumontwerper),¹¹⁹ zal slechts rechten kunnen doen gelden op zijn werk. De persoon die een oorspronkelijke creatieve bijdrage levert, doch pas nadat het audiovisueel werk is voltooid, zoals de auteur van de affiche of de auteur van de ondertiteling,¹²⁰ heeft evenmin auteursrecht op het audiovisuele werk bij de totstandkoming waarvan hij per slot van rekening niet betrokken was.

Na het overlijden van de auteur worden de vermogensrechten van de auteur, voor de resterende beschermingsduur, uitgeoefend door zijn erfgenamen of legatarissen, tenzij de auteur ze aan een bepaald persoon heeft toegekend (art. 7, eerste lid). De vermogensrechten kunnen natuurlijk slechts aan een bepaald persoon worden toegekend onder aftrek van het wettelijk voorbehouden erfdeel voor de erfgenamen (art. 7, eerste lid, *in fine*). Anders dan vroeger,¹²¹ moet worden aangenomen dat deze regel ook geldt voor de postume werken, d.w.z. de werken die pas na het overlijden van de auteur openbaar worden gemaakt.¹²² De morele rechten gaan daarentegen niet over bij erfopvolging. Zij kunnen alleen *in nomine auctoris*¹²³ door de erfgenamen of legatarissen, tenzij de auteur ze aan een bepaald persoon heeft toegekend,¹²⁴ worden uitgeoefend (art. 7, tweede lid). Niet alleen in geval van onenigheid tussen deze personen (*cf.*

art. 7, derde lid), maar zodra meer dan één persoon de rechten van de overleden auteur uitoefent, is artikel 4 van de wet betreffende de uitoefening van ondeelbaar auteursrecht op werken ontstaan in samenwerkingsverband van toepassing (*supra*).

2° Overdracht van auteursrecht

De vermogensrechten zijn roerende rechten die vatbaar zijn voor gehele of gedeeltelijke overdracht door de auteur, volgens de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek. Zij kunnen onder meer vervreemd worden of in een gewone of exclusieve licentie worden ondergebracht (art. 3, §1, eerste lid). Hierop bestaan echter drie uitzonderingen: het volgrecht voor werken van beeldende kunst (art. 11), het recht op een billijke vergoeding uit hoofde van verhuur van een geluidswerk of audiovisueel werk (art. 14)¹²⁵ en het recht op een billijke vergoeding uit hoofde van de kopie voor eigen gebruik van fonogrammen en audiovisuele werken (art. 55, zevende lid) zijn onoverdraagbaar.¹²⁶ Wat de twee laatste vergoedingsrechten betreft, willen we erop wijzen dat het exclusief recht als dusdanig en het recht op een vergoeding wél overdraagbaar zijn: alleen het deel van de vergoeding dat «billijk» wordt beschouwd, is onoverdraagbaar.

De morele rechten zijn onvervreemdbaar (art. 1, §2). De auteur kan zijn morele rechten niet overdragen aan een derde die de morele rechten in zijn eigen naam en voor zijn eigen rekening zou uitoefenen.¹²⁷ De auteur kan wel van de uitoefening van zijn morele rechten afzien, althans voor zover de handelingen die hij in een concreet geval toestaat, beperkt en duidelijk zijn omschreven.¹²⁸ De afstand van de toekomstige uitoefening van zijn morele rechten is immers nietig. De bedoeling van het verbod op globale afstand is de auteur een inzicht te verschaffen in datgene waarvan hij afziet.¹²⁹ Om die reden menen wij dat het verbod tot «globale» afstand niet alleen de afstand van alle morele rechten tegelijkertijd betreft, maar ook de afstand van één moreel recht in zijn totaliteit, bijvoorbeeld het recht op eerbied. Om die reden menen wij echter ook dat niet zozeer de globale afstand van de «toekomstige» uitoefening van de morele rechten, maar slechts de globale afstand van de «onvoorzienbare» toekomstige uitoefening van de morele rechten verboden is. Een afstand van de uitoefening van de morele rechten viseert per definitie immers altijd de «toekomstige» uitoefening. Aldus kan de auteur volgens ons geldig afzien van de vermelding van zijn naam bij de exploitatie van zijn werk voor publiciteitsdoeleinden, alsook instemmen met bepaalde wijzigingen van zijn werk (bijvoorbeeld de verandering van de kleuren van een tekening voor de omslag van een boek, de versnijding van een foto voor de lay-out in een tijdschrift,...) omdat de auteur kan voorzien wat daarvan de concrete gevolgen zullen zijn. De mogelijke omvang van de afstand zal variëren

¹¹⁸ Toelichting bij het wetsvoorstel, *o.c.*, 6.

¹¹⁹ *Verslag De Clerck*, 172.

¹²⁰ Zie COLOMBET, C., *o.c.*, 85, nr. 114.

¹²¹ Art. 4 van de wet van 1886 bepaalde dat het auteursrecht op een postuum werk de eigenaars van het (materiële) werk toekwam (voor meer preciseringen, zie BRISON, F., *o.c.*, D.A.O.R., 98-99, nr. 7).

¹²² Deze regel geldt zolang de beschermingsduur van het auteursrecht niet is verstreken. *Anders*: art. 2, §6, van de wet.

¹²³ VAN ISACKER, F., *De morele rechten van de auteur*, Brussel, Larcier, 1961, 44-46, nr. 27. Bevestigd door o.m. CORBET, J., *o.c.*, 1991, 49, nr. 115.

¹²⁴ Anders dan voor de vermogensrechten, zou het strikt «*intuitu personae*»-karakter van een dergelijke aanwijzing van een bepaald persoon om zijn morele rechten uit te oefenen ervoor kunnen pleiten dat, indien deze persoon overlijdt, de morele rechten in beginsel niet door zijn erfgenamen, maar alleen door de erfgenamen of legatarissen van de overleden auteur kunnen worden uitgeoefend. De vraag is echter of dit onderscheid tussen de vermogensrechten en de morele rechten in de praktijk niet zou leiden tot een blokkage van de exploitatie van het werk.

¹²⁵ Die onvervreemdbaarheid moet zelfs worden gelezen als de onmogelijkheid om van dat recht af te zien (overeenkomstig de Richtlijn Verhuurrecht; zie REINBOTHE, J. en VON LEWINSKI, S., *o.c.*, 72).

¹²⁶ Behoudens erfopvolging (overeenkomstig art. 7, eerste lid, wet).

¹²⁷ Dit sluit weliswaar de lastgeving om de morele rechten *in nomine auctoris* uit te oefenen, niet uit.

¹²⁸ *Verslag De Clerck*, 70.

¹²⁹ *Ibid.*, 71.

naar gelang van het betrokken werk. Daarin zullen determinerend zijn o.m. het originaliteitsgehalte, de aard en de (artistieke of utilitaire) bestemming van het werk, alsook de concrete omstandigheden waarin het werk is gecreëerd (ter invoering van een arbeidsovereenkomst of op bestelling) en andere concrete omstandigheden (bijvoorbeeld wanneer de auteur toestemming tot adaptatie van zijn werk heeft gegeven). Bovendien behoudt de auteur, niettegenstaande elke afstand, het recht om zich te verzetten tegen elke misvorming, verminking of andere wijziging van het werk, dan wel tegen enige andere aantasting van het werk, die zijn eer of zijn reputatie kunnen schaden. De auteur kan dus niet afzien van zijn recht op eerbied voor een bepaalde wijziging waarvan hij kan bewijzen dat ze het risico inhoudt dat zijn eer of reputatie wordt geschaad. Een dergelijke afstand is nietig.

Anders dan vroeger, onderwerpt de wet de contracten die de auteur met betrekking tot het auteursrecht op zijn werk sluit, aan enkele dwingende regels. De bedoeling van de wetgever is de auteur, meestal de zwakste contractspartij tijdens onderhandelingen met een potentiële exploitant, te beschermen.¹³⁰ Daarom kan worden gesteld dat alleen de oorspronkelijke auteursrechthebbende,¹³¹ met uitsluiting van zijn rechtverkrijgenden (bijvoorbeeld de werkgever, de producent, de beheersvennootschap...), zich op deze regels kan beroepen.¹³² Deze regels gelden wel ongeacht de hoedanigheid van de wederpartij van de auteur: ze zijn dus ook van toepassing op de overeenkomsten die de auteur met zijn beheersvennootschap sluit.¹³³

De wet bevat zowel algemene regels betreffende auteurscontracten, als regels betreffende de overdracht van auteursrecht krachtens de arbeidsovereenkomst, het statuut of de bestelling en specifieke regels betreffende bijzondere overeenkomsten zoals het uitgavecontract, het opvoeringscontract, het audiovisueel productiecontract en het audiovisueel adaptatiecontract.

a) Algemene regels

a) 1) De overdracht van de vermogensrechten van de auteur

Artikel 3 van de wet behelst zes regels waaraan de overdracht van de vermogensrechten van de auteur in beginsel moet voldoen. De term «overdracht» wordt hier in zijn meest ruime betekenis gebruikt: niet alleen de definitieve, gehele

vervreemding van de vermogensrechten van de auteur (cf. een verkoop), maar ook de tijdelijke, voorwaardelijke toestemming om van het werk een bepaald gebruik te maken (dit is de gewone licentie) zijn aan de hierna volgende regels onderworpen.¹³⁴

In de eerste plaats moeten alle auteurscontracten ten aanzien van de auteur schriftelijk worden bewezen (art. 3, §1, tweede lid). De schriftelijke overeenkomst is geen geldigheidsvereiste, maar een bewijsregel voor de wederpartij van de auteur.¹³⁵ De auteur zelf kan zich op alle andere middelen rechtens beroepen om de overeenkomst te bewijzen.

Bovendien moeten voor elke exploitatiewijze waarover de auteur contracteert, de vergoeding voor de auteur, de reikwijdte en de duur van de overdracht uitdrukkelijk worden bepaald (art. 3, §1, vierde lid). De bedoeling van de Belgische wetgever is de auteur voldoende inzicht in de draagwijdte van het contract te geven en een «blanco-chèque» aan de exploitant te verhinderen.¹³⁶ Daarom moet de overeenkomst de grootst mogelijke duidelijkheid nastreven.

Wat met «elke exploitatiewijze» wordt bedoeld, is niet duidelijk. In de voorbereidende teksten vinden we een (onvolledige) lijst terug van exploitatiewijzen,¹³⁷ die hooguit als leidraad kan dienen. In artikel L 131-3, lid 3, van de Franse wet staat een vrij soortgelijke, maar anders geformuleerde verplichting, waarin de term «*mode d'exploitation*» als dusdanig niet wordt vermeld.¹³⁸ Deze term wordt echter wel gebruikt in artikel L 122-7, lid 4, van de Franse wet betreffende de globale overdracht van vermogensrechten waarvan de draagwijdte beperkt wordt tot de exploitatiewijzen die in de overeenkomsten zijn voorzien, en in artikel L 132-25, lid 1, betreffende de vergoeding voor de auteur van een audiovisueel werk per exploitatiewijze van het werk.

Volgens Desbois gaat «*le mode d'exploitation*» als vermeld in artikel L 122-7, lid 4, van de Franse wet (voorheen artikel 30, lid 4, van de Franse wet van 1957) verder dan het betrokken vermogensrecht van de auteur en verwijst die uitdrukking tevens naar de prerogatieven die in de artikelen L 122-2 en L 122-3 (toen 27 en 28) worden opgesomd.¹³⁹ Voor het recht van mededeling aan het publiek is dat bijvoorbeeld: de uitvoering in levenden lijve, het in het openbaar ten gehore brengen en de uitzending, bijvoorbeeld via satelliet; voor het reproductierecht is dat bijvoorbeeld de eerste vastlegging (via de drukkunst of fotografie) en de reproductie (mecha-

¹³⁴ Hetgeen overigens duidelijk blijkt uit de redactie van art. 3, §1, eerste lid wet («gehele of gedeeltelijke overdracht (...) onder meer (...) in licentie»). Zie ook *Gedr. St., Senaat*, B.Z., 1988, 329.2, hierna «*Verslag Erdman I*», 75; VANHEES, H., o.c., T.B.H., nr. 18.

¹³⁵ Zoals ook in het Franse auteursrecht wordt aangenomen; zie o.m. DESBOIS, H., o.c., 625, nr. 511, met verwijzing naar Fr. Cass., 12 april 1976, *R.I.D.A.*, 1976/90, 164-166. Natuurlijk kan de auteur het bestaan van een mondelinge overeenkomst bekrachtigen.

¹³⁶ *Verslag De Clerck*, 89-90.

¹³⁷ *Ibid.*, 128-129.

¹³⁸ Dat artikel luidt: «La transmission des droits de l'auteur est subordonnée à la condition que chacun des droits cédés fasse l'objet d'une mention distincte dans l'acte de cession et que le domaine d'exploitation des droits cédés soit délimité quant à son étendue et à sa destination, quant au lieu et quant à sa durée». Voor meer preciseringen, zie o.m. BERTRAND, B., o.c., 312, nr. 8.123.

¹³⁹ DESBOIS, H., o.c., 639, nr. 528.

¹³⁰ Toelichting bij het wetsvoorstel, 3.

¹³¹ Het past deze contractuele bescherming ook te laten inroepen door de auteur die een eenpersoonsvennootschap heeft opgericht, alsook door de erfgenamen van de overleden auteur, wanneer blijkt dat zij, als enkeling, de zwakste contractspartij zijn. Indien de erfgenaam, legataris of andere daartoe aangewezen persoon evenwel de exploitant van dat werk is (hetgeen bijvoorbeeld het geval kan zijn wanneer een schilder bij zijn overlijden zijn werken aan een museum legateert) of de eenpersoonsvennootschap een machtige, geroutineerde vennootschap is, is deze bescherming overbodig.

¹³² Voor een motivering, zie VANHEES, H., «Auteurscontracten en de problematiek inzake werken gemaakt in opdracht of in uitvoering van een arbeidsovereenkomst of statuut», T.B.H., 1995 (te verschijnen), nrs. 11-15.

¹³³ In die zin *ibid.*, nr. 16 (voetnoot 20). Maar contra: *Gedr. St., Senaat*, B.Z., 1991-92, nr. 145/2, hierna «*Verslag Erdman II*», 32.

nisch, magnetische of cinematografische).¹⁴⁰ Bertrand gaat nog verder en stelt dat de term «*mode d'exploitation*» in artikel L 132-25, lid 1, van de Franse wet (betreffende het audiovisueel werk) verwijst naar: het recht (bijvoorbeeld het reproductierecht), het distributiekanaal (bijvoorbeeld de videotheek), de drager (bijvoorbeeld de videocassette) en het technisch procédé.¹⁴¹ Edelman verwerpt het criterium van het «technisch procédé» om uit te maken of we met een nieuwe «exploitatiewijze» te maken hebben. Volgens deze auteur is het enige criterium het «nieuwe publiek»: telkens als een nieuw publiek wordt aangesproken, is er sprake van een verschillende exploitatiewijze.¹⁴²

Volgens Vanhees wordt met «exploitatiewijze» ieder concreet en op zichzelf staand technisch en economisch onafhankelijk prerogatief van de vermogensrechten bedoeld.¹⁴³ Zolang het nieuwe technisch procédé geen economische gevolgen heeft voor de exploitatie van de vermogensrechten van de auteur, zal er dus geen sprake zijn van een nieuwe «exploitatiewijze». Dat is bijvoorbeeld het geval wanneer de digitale drager tengevolge van verfijndere technische procédés enige wijzigingen in zijn formaat zal ondergaan. In de overeenkomst worden het best de volgende aspecten gespecificeerd: het bedoelde recht (of de afgeleide rechten zoals het vertaal- of adaptatierecht), het technisch procédé (bijvoorbeeld de mechanische of digitale reproductie of de uitvoering in levenden lijve) en de bestemming van het werk (afhankelijk van de aard van het werk zal de «bestemming» vereisen dat het beoogde publiek wordt omschreven en/of de drager: voor een literair werk is dat bijvoorbeeld de luxe- of de pocketuitgave; voor een muziekwerk is dat bijvoorbeeld de CD, de audio-cassette, de CD-I,...). De audiovisuele adaptatie van een werk moet aan een bijzondere regel voldoen (*infra*). Hoewel het niet de bedoeling van de wetgever is zeer gedetailleerde overeenkomsten te eisen en zodoende tot een overdreven formalisme te komen,¹⁴⁴ heeft de exploitant er alle belang bij zo precies mogelijk te zijn, gelet op de regel van de restrictieve interpretatie van auteurscontracten (*infra*). Indien een bepaalde exploitatiewijze niet uitdrukkelijk is vermeld, moet worden aangenomen dat deze *niet* werd

overgedragen of toegestaan. Hoewel art. 3, §1, eerste lid van de wet de mogelijkheid erkent om het auteursrecht *in zijn geheel* over te dragen, blijkt dat *de facto* onmogelijk alle exploitatiewijze exhaustief op te sommen.¹⁴⁵

Deze bepaling stelt geen «recht» op vergoeding in, maar slechts een «specificeringsplicht».¹⁴⁶ De vergoeding voor de auteur kan zowel proportioneel als forfaitair zijn, zelfs «nul frank vergoeding» is niet uitgesloten, voor zover deze vergoeding per exploitatiewijze uitdrukkelijk is vermeld.¹⁴⁷ Ook de reikwijdte van de verleende rechten moet per exploitatiewijze uitdrukkelijk worden vermeld. Met «reikwijdte» wordt niet zozeer de omvang van de verleende rechten (de vermelding daarvan is reeds impliciet verplicht doordat de specificeringsplicht «voor elke exploitatiewijze» geldt), als wel de «geografische» uitgestrektheid van de verleende rechten bedoeld.¹⁴⁸ Deze reikwijdte wordt evenwel niet beperkt en kan voor de hele wereld zijn. Ten slotte moet de duur van de verleende rechten per exploitatiewijze uitdrukkelijk worden vermeld. Hierdoor wordt de duur van de overdracht evenmin beperkt: de overdracht kan voor de hele beschermingsduur van het auteursrecht zijn, zolang zij maar uitdrukkelijk wordt gepreciseerd. De vereiste vermelding «voor elke exploitatiewijze» van deze drie elementen wil niet zeggen dat deze elementen per exploitatiewijze «afzonderlijk» moeten worden gepreciseerd.¹⁴⁹ Het is voldoende dat ze «uitdrukkelijk» worden vermeld: indien de vergoeding, de reikwijdte en de duur van de verleende rechten voor elke beoogde exploitatiewijze dezelfde is, kan worden volstaan met de vermelding «voor alle in het contract voorziene exploitatiewijzen geldt de volgende regeling inzake vergoeding, duur en reikwijdte».¹⁵⁰ Indien een exploitatiewijze wordt overgedragen, maar één van de vereiste vermeldingen ontbreekt, is de overdracht van die exploitatiewijze (relatief) nietig.¹⁵¹ In de praktijk maakt deze specificeringsplicht van het geschrift een vereiste, althans bij de contractant van de auteur.

De contractuele bepalingen in de auteurscontracten zijn aan het principe van de restrictieve interpretatie onderworpen; in geval van twijfel over hun uitlegging¹⁵² moeten de contractuele bepalingen met betrekking tot het auteursrecht en de exploitatiewijzen ervan in het voordeel van de auteur

¹⁴⁰ Art. L 122-2 van de Franse wet luidt: «La représentation consiste dans la communication de l'oeuvre au public par un procédé quelconque, et notamment: 1° par récitation publique, exécution lyrique, représentation dramatique, présentation publique, projection publique et transmission dans un lieu public de l'oeuvre télédiffusée; 2° par télédiffusion (...) Est assimilée à une représentation l'émission d'une oeuvre vers un satellite». Art. L 123-3 van dezelfde wet luidt: «La reproduction consiste dans la fixation matérielle de l'oeuvre par tous procédés qui permettent de la communiquer au public d'une manière indirecte. Elle peut s'effectuer notamment par imprimerie, dessin, gravure, photographie, moulage ou tout procédé des arts graphiques et plastiques, enregistrement mécanique, cinématographique ou magnétique. Pour les oeuvres d'architecture, la reproduction consiste également dans l'exécution répétée d'un plan ou d'un projet type.»

¹⁴¹ BERTRAND, A., o.c., 679-680, nr. 18.35. Hij vermeldt het «technisch procédé» niet als zodanig, maar geeft wel het voorbeeld van de uitzending via de ether of de kabel als een aspect dat de exploitatiewijze medebepaalt.

¹⁴² EDELMAN, B., *Droit d'auteur. Droits voisins*, Parijs, Dalloz, 1993, 120, nr. 173.

¹⁴³ VANHEES, H., o.c., T.B.H., nr. 24.

¹⁴⁴ Zie o.m. *Verslag De Clerck*, 95 en 119-120.

¹⁴⁵ Ook in die zin VANHEES, H., o.c., T.B.H., nr. 27.

¹⁴⁶ *Ibid.*, nr. 26.

¹⁴⁷ *Verslag De Clerck*, 89.

¹⁴⁸ *Ibid.*, 135. Maar *contra*: VANHEES, H., o.c., T.B.H., nr. 29 (voetnoot 33).

¹⁴⁹ Zoals bepaald was in art. 4, lid 1, *in fine* van het wetsvoorstel.

¹⁵⁰ Volgens STROWEL, A. en B., «Titularité et règles contractuelles dans le domaine du droit d'auteur et des programmes d'ordinateur», D.A.O.R., 1995/34, 66, moet de rechter de bedoeling van de partijen niet alleen in de overeenkomst in kwestie zoeken, maar kan zij eventueel ook uit andere begeleidende documenten worden afgeleid. Deze soepele houding mag o.i. niet zo ver gaan dat zij afbreuk zou doen aan het wettelijke vereiste van «uitdrukkelijke vermelding», in welk document dan ook.

¹⁵¹ In die zin STROWEL, A. en B., o.c., J.T., 128, nr. 46. Indien de onvoldoende gepreciseerde overdracht van een bepaalde exploitatiewijze het hoofdbestanddeel van de overeenkomst is, zal de volledige overeenkomst nietig zijn.

¹⁵² Maar alleen dan (te wijten aan te algemene, onduidelijke of voor verschillende uitleg vatbare bewoordingen): VANHEES, H., o.c., T.B.H., nr. 34.

worden geïnterpreteerd (art. 3, §1, derde lid, eerste zin).¹⁵³ In dat geval moet degene die beweert het auteursrecht verkregen te hebben, de overdracht en de omvang ervan kunnen bewijzen. Deze interpretatieregel wordt verder nog geïllustreerd door de bepaling dat de materiële overdracht van een werk de verkrijger ervan niet het recht verleent om dat werk te exploiteren (art. 3, §1, derde lid, tweede zin), dit onder voorbehoud van het tentoonstellingsrecht voor werken van beeldende kunst dat niet de auteur, maar de eigenaar van het materiële werk toekomt, tenzij anders is overeengekomen (art. 9, eerste lid).

De verkrijger van het auteursrecht moet het werk, overeenkomstig de eerlijke beroepsgebruiken, exploiteren (art. 3, §1, vijfde lid). De wet maakt door het gebruik van de term «verkrijger» geen onderscheid tussen de overdracht in de strikte zin van het woord en de (al dan niet exclusieve) licentie. De exploitatieplicht moet o.i. voor elke overdracht gelden, ook voor de gewone licentie.¹⁵⁴ De gewone toestemming tot eenmalig gebruik van een werk (bijvoorbeeld de toestemming die SABAM verleent aan een persoon die van plan is een dansfeest te organiseren om de muziekwerken van haar repertoire aan het publiek mee te delen) zal echter geen aanleiding geven tot een exploitatieplicht. De exploitatieplicht heeft o.i. alleen zijn bestaansreden ten aanzien van personen waarvan de daadwerkelijke exploitatie van het werk afhankelijk is. Deze exploitatieplicht viseert niet alleen het feit dat de verkrijger moet overgaan tot de exploitatie van het werk, maar ook dat de exploitatie binnen de overeengekomen (of een redelijke) termijn moet plaatsvinden (cf. uitgavencontract, *infra*). De wetgever verwijst niet naar de heersende, maar naar de eerlijke beroepsgebruiken. De exploitatieplicht impliceert niet dat alle overgedragen rechten tegelijkertijd moeten worden geëxploiteerd. De verschillende rechten kunnen na elkaar worden geëxploiteerd, gespreid in de tijd, voor zover de eerlijke beroepsgebruiken dat rechtvaardigen. Een beroep op de eerlijke beroepsgebruiken kan evenzeer leiden tot afwezigheid van enige exploitatieplicht, zo bijvoorbeeld in de reclamesector,¹⁵⁵ de uitgavesector (*infra*) en de audiovisuele sector.¹⁵⁶ De rechtspraak zal aan de-

ze exploitatieplicht een concrete inhoud moeten geven, rekening houdend met de sectoren in kwestie en de concrete omstandigheden van het geval. Op contractuele afwijkingen van deze exploitatieplicht staat o.m.¹⁵⁷ relatieve nietigheid van de bewuste overgedragen rechten als sanctie,¹⁵⁸ doch ook hier niet de nietigheid van de hele overeenkomst (tenzij deze overdracht het hoofdbestanddeel van de overeenkomst betrof).

De overdracht van rechten betreffende nog onbekende exploitatievormen is nietig, niettegenstaande elke daarmee strijdige bepaling (art. 3, §1, zesde lid).¹⁵⁹ Wat het verschil is tussen de «exploitatiewijze» (de term die in art. 3, §1, vierde lid, wet wordt gebruikt) en de «exploitatievorm» (de term die in art. 3 §1, zesde lid, wet wordt gebruikt) is niet geheel duidelijk. Wellicht is «exploitatievorm» een iets ruimere term dan «exploitatiewijze» en verwijst de eerstgenoemde naar elke nieuwe technische exploitatiewijze, ook al wordt hiermee geen «nieuw publiek» aangesproken.¹⁶⁰ De term «onbekende exploitatievorm» moet zeer ruim worden begrepen: niet alleen de exploitatievormen die op het ogenblik dat de overdracht wordt overeengekomen, nog niet bestaan of voorzienbaar zijn, maar ook de exploitatievormen die op dat ogenblik misschien al wel bestaan, maar die in de praktijk nog niet toepasbaar zijn of nog niet algemeen bekend zijn, waardoor een auteur niet kan voorzien waartoe hij zich verbindt, worden hiermee beoogd.¹⁶¹

Bovendien is de overdracht van vermogensrechten betreffende toekomstige werken (dit zijn werken die op het ogenblik dat de overdracht wordt overeengekomen, nog niet zijn gecreëerd) slechts geldig voor een beperkte tijd en voor zover het genre van de werken waarop de overdracht betrekking heeft, bepaald is (art. 3, §2). De bedoeling is jonge, nog onbekende auteurs in het begin van hun artistieke loopbaan te beschermen tegen overeenkomsten met zeer lage voorwaarden.¹⁶² De mogelijkheid om over toekomstige werken te contracteren wordt hiermee bevestigd, maar tegelijkertijd aan twee voorwaarden onderworpen. Ten eerste geldt de overdracht van de vermogensrechten op toekomstige werken slechts voor een beperkte tijd.¹⁶³ De «beperkte tijd»

¹⁵³ Dit principe vindt zijn oorsprong in Cass., 13 februari 1941, *Pas.*, 1941, I, 40; Cass., 11 november 1943, *Pas.*, 1944, I, 47, en Cass., 19 januari 1956, *Ing. Cons.*, 1956, 84.

¹⁵⁴ *Contra*: GOTZEN, F., «Gebreken en tekortkomingen van de Belgische auteurswet op het gebied van het contractenrecht», in *Honderd jaar auteurswet*, CORBET, J. (red.), Antwerpen, Kluwer, 1986, 34, nr. 13. *De lege ferenda* meende deze auteur dat een exploitatieplicht alleen voor de exclusieve licentie zou moeten gelden. Indien de auteur drie niet-exclusieve licenties heeft gesloten met drie verschillende exploitanten, gekozen op grond van hun respectieve kwaliteiten, kan het o.i. in bepaalde gevallen voor die auteur zeer belangrijk zijn dat de drie exploitanten ook daadwerkelijk overgaan tot de exploitatie van zijn werk en dat daar contractueel niet van kan worden afgeweken.

¹⁵⁵ Wanneer een reclamebureau een selectie wil maken tussen verschillende voorgestelde werken en zich daartoe de vermogensrechten laat overdragen, kan dat reclamebureau niet verplicht worden al die werken te exploiteren (*Verslag De Clerck*, 89). Voor de reclamesector zal echter meestal in opdracht worden gewerkt, waarvoor specifieke regels gelden (waaronder de afwezigheid van elke exploitatieplicht).

¹⁵⁶ Aangenomen kan worden dat de exploitatieplicht slechts rust op de voltooide versie van het audiovisueel werk. In die zin: *Verslag*

De Clerck, 224. Men kan redelijkerwijze niet verlangen dat alle gefilmde beelden ook daadwerkelijk in het audiovisueel werk voorkomen: tijdens de montage beslist de regisseur welke beelden zullen worden gebruikt.

¹⁵⁷ Maar ook met gemeenrechtelijke sancties zoals bijvoorbeeld de gerechtelijke ontbinding van de overeenkomst en schadevergoeding.

¹⁵⁸ Eerst in die zin STROWEL, A. en B., *o.c.*, *J.T.*, 128, nr. 48, doch later niet meer: STROWEL, A. en B., *o.c.*, *D.A.O.R.*, 6.

¹⁵⁹ Dit duidt op een absolute nietigheid die tevens door de rechter ambtshalve kan worden opgeworpen. Deze nietigheid doet evenwel geen afbreuk aan de geldigheid van de overeenkomst in haar geheel (*Verslag Erdman I*, 56).

¹⁶⁰ *Verslag Erdman II*, 27; *Verslag De Clerck*, 132; *Verslag Erdman III*, 26.

¹⁶¹ VANHEES, H., *o.c.*, *T.B.H.*, nr. 64. STROWEL, A. en B., *o.c.*, *D.A.O.R.*, 68 spreken van een «objectieve» onbekendheid. Hiermee bedoelen zij wellicht dat de rechter niet hoeft na te gaan of de betrokken auteur de exploitatievormen *in concreto* kende.

¹⁶² *Verslag Erdman II*, 27.

¹⁶³ Volgens de letter van de wet slaat die voorwaarde op de overdracht zelf (die dus nooit definitief kan zijn), hoewel uit de voorbeelden die in de parlementaire teksten worden aangehaald, zou kunnen

hoeft niet noodzakelijk met een concrete einddatum te worden aangeduid (bijvoorbeeld voor drie jaar met ingang van de datum van ondertekening van de overeenkomst), maar kan worden omschreven (bijvoorbeeld voor drie romans, waarvan nog niet bekend is wanneer de derde roman geschreven zal zijn).¹⁶⁴ Indien voor de overdracht uitdrukkelijk een bepaalde tijd wordt overeengekomen, maar deze tijd niet «beperkt» blijkt te zijn, zal de overdracht dus nietig worden verklaard.¹⁶⁵ Zo is een overdracht «voor het leven» verboden.¹⁶⁶ Maar wat is een «beperkte tijd», wanneer de wet geen maximumduur vooropstelt? Dat zal afhangen van de betrokken sectoren en de concrete omstandigheden (lichte muziek wordt bijvoorbeeld op zeer korte termijn geëxploiteerd, terwijl arbeidsintensieve creaties een langere exploitatieperiode kennen, waardoor de «beperkte tijd» voor deze creaties ook langer zal kunnen uitvallen dan voor de eerstgenoemde werken) en verder is het wachten op rechtspraak dienaangaande. Vervolgens moet ook het «genre» van de toekomstige werken worden bepaald. Met «genre» wordt niet alleen de categorie van werken (bijvoorbeeld een literair of audiovisueel werk) bedoeld, maar ook de vorm (dit is de stijl waarin een bepaald werk zal worden gecreëerd, bijvoorbeeld een essay of televisiefilm) en zelfs, voor zover mogelijk, de inhoud (bijvoorbeeld een historisch essay¹⁶⁷ of natuurdocumentatie),¹⁶⁸ zonder evenwel de plot van een verhaal reeds te hoeven onthullen (de vermelding van «literaire roman (fictie)» is o.i. voldoende). De werken moeten immers kunnen worden geïdentificeerd, zoals elk voorwerp van een overeenkomst *bepaalbaar* moet zijn. O.i. geldt ook voor deze regel de sanctie van de absolute nietigheid van de desbetreffende overdracht. Deze regel laat de opname van een voorkeurbeding betreffende toekomstige werken in een auteurscontract ongemoeid.¹⁶⁹

a) 2) De afstand van de uitoefening van de morele rechten van de auteur

De overeenkomsten waarin de auteur van de uitoefening van een moreel recht afziet, moeten ook voldoen aan bepaal-

worden afgeleid dat ze enkel slaat op de periode waarbinnen de toekomstige werken worden gecreëerd waardoor de overdracht van rechten op toekomstige werken wel definitief kan zijn, zolang de overdracht van rechten op toekomstige werken bijvoorbeeld beperkt is tot de werken die binnen drie jaar na de overeenkomst worden gecreëerd.

¹⁶⁴ *Verslag De Clerck*, 98.

¹⁶⁵ VANHEES, H., o.c., *T.B.H.*, nr. 62.

¹⁶⁶ *Verslag Erdman II*, 31.

¹⁶⁷ De vermelding van een «menswetenschappelijk» essay is niet precies genoeg, aangezien de humane wetenschappen reeds talrijke verschillende disciplines omvatten, zoals het recht, de geschiedenis, de moraal en literatuur (Fr. Cass., 5 februari 1980, *D.*, 1980, *I.R.*, 272), tenzij de discipline noodzakelijk volgt uit de specialisatie van de auteur en het duidelijk blijkt dat het toekomstige werken betreft die hij in zijn hoedanigheid van deskundige zal schrijven (T.G.I. Parijs, 23 april 1971, *R.T.D. Com.*, 1971, 1017, met noot DESBOIS, H).

¹⁶⁸ Cf. COLOMBET, C., o.c., 346-347, nr. 342; VANHEES, H., *Een juridische analyse van de grondslagen, inhoud en draagwijdte van auteursrechtelijk exploitatiecontracten*, Antwerpen, Maklu, 1993, 569, nr. 1393.

¹⁶⁹ Lees hierover meer in o.m. VANHEES, H., o.c., 1993, 280-285, nrs. 698-712.

de regels, vervat in artikel 3 van de wet. Zo moet de afstand van de uitoefening van een moreel recht ten aanzien van de auteur schriftelijk worden bewezen, worden de contractuele bepalingen omtrent de afstand van de uitoefening van een moreel recht restrictief geïnterpreteerd en is de overdracht van de rechten betreffende nog onbekende exploitatievormen nietig (*supra*). De andere regels vervat in artikel 3 van de wet (de specificeringsplicht, de exploitatieplicht en de overdracht betreffende toekomstige werken) lijken niet van toepassing te zijn op de afstand van de uitoefening van de morele rechten, aangezien deze regels, in tegenstelling tot de voorgaande, uitdrukkelijk alleen de «vermogensrechten» of de «exploitatie(rechten)» viseren.

De vraag blijft open of de afstand van de uitoefening van een moreel recht kan worden herroepen. Ofwel worden morele rechten als louter uitdrukkelijk erkende persoonlijkheidsrechten beschouwd en behouden ze alle kenmerken van de persoonlijkheidsrechten. In dat geval kan de afstand van de uitoefening van een moreel recht weliswaar worden herroepen, doch slechts indien de auteur zijn wederpartij voor alle daardoor geleden schade vooraf vergoedt, hetgeen van de mogelijkheid tot herroeping van een afstand in de meeste gevallen een dode letter zal maken.¹⁷⁰ Ofwel worden morele rechten als «gemoduleerde» persoonlijkheidsrechten beschouwd, hetgeen toelaat dat ze andere kenmerken krijgen, zoals de onherroepbaarheid (*pacta sunt servanda*) en een niet-eeuwigdurend karakter (een beperkte beschermingsduur gelijk aan die van de vermogensrechten). Deze vraag dient nader onderzocht te worden; wij gaan daar nu niet verder op in.

b) Regels i.g.v. arbeidsovereenkomst, statuut en bestelling

b) 1) De arbeidsovereenkomst of het statuut (in het algemeen)

Wanneer een auteur werken tot stand brengt ter uitvoering van een arbeidsovereenkomst of statuut, is hij de oorspronkelijke auteursrechthebbende. Noch de werkgever, noch de Staat of zijn openbare besturen kunnen zich beroepen op een impliciete overdracht van de vermogensrechten door de werknemer of ambtenaar uit hoofde van het enkele bestaan van de arbeidsovereenkomst of het statuut. De arbeidsovereenkomst of het statuut kunnen wel in de overdracht van de vermogensrechten voorzien (*supra*). Indien aan bepaalde voorwaarden is voldaan, is de overdracht van de vermogensrechten van de auteur aan een soepeler stelsel dan het voorgaande onderworpen. Het stelsel van de morele rechten blijft echter ongewijzigd (*supra*).¹⁷¹

De voorwaarden voor de toepassing van een soepeler stelsel zijn: 1) de werken worden tot stand gebracht ter uitvoering van de arbeidsovereenkomst of het statuut; 2) de creatie van de werken valt binnen het toepassingsgebied van de arbeidsovereenkomst of het statuut en 3) de arbeidsovereenkomst of het statuut voorzien uitdrukkelijk in de overdracht van de vermogensrechten van de auteur.

De twee eerste voorwaarden betekenen dat de werken tot stand moeten zijn gekomen krachtens de taken van de werk-

¹⁷⁰ In die zin VANHEES, H., o.c., 1993, 419-423, nrs. 988-999.

¹⁷¹ Zie ook *Verslag Erdman II*, 8.

nemer of ambtenaar die uit zijn arbeidsovereenkomst of statuut voortvloeien en waarvoor de werknemer of ambtenaar eigenlijk in dienst is genomen (art. 3, §3, eerste lid).¹⁷² Niet vereist is dat de arbeidsovereenkomst of statuut precies vermeldt om welke werken het gaat (in de reclamesector is bijvoorbeeld niet te voorzien welke werken de werknemer in de toekomst zal creëren: teksten, slogans, grafische werken...), maar uit de taken van de werknemer moet kunnen worden afgeleid dat de creatie van dat werk binnen zijn taken viel.¹⁷³ Hierdoor worden toevallige werken (ook al worden zij tijdens de diensten gecreëerd, bij voorbeeld wanneer een *copywriter* tijdens zijn werk een liedje componeert)¹⁷⁴ uit de overdracht van de vermogensrechten, als bepaald in de arbeidsovereenkomst of het statuut, gesloten. Anderzijds zijn ook de werken die, hoewel ze binnen het toepassingsgebied van de arbeidsovereenkomst of statuut vallen, maar niet ter uitvoering van die arbeidsovereenkomst zijn gecreëerd (bijvoorbeeld wanneer een reclametekenaar niet op vraag van de werkgever, maar uit vrije wil en tijdens zijn vrije tijd tekeningen maakt als illustraties bij artikelen in een damesblad) uit die overdracht gesloten.

De overdracht van de vermogensrechten moet niet alleen uitdrukkelijk zijn, zij moet ook schriftelijk kunnen worden bewezen (cf. art. 3, §1, tweede lid, *supra*). Dat bewijs kan zowel door de arbeidsovereenkomst of het statuut zelf worden geleverd, als door een afzonderlijke overeenkomst met de werknemer of ambtenaar.¹⁷⁵ De omvang en de modaliteiten van de overdracht¹⁷⁶ kunnen bij collectieve overeenkomst¹⁷⁷ worden bepaald (art. 3, §3, vijfde lid), maar volgens de letter van de wet moet het principe van de overdracht in de individuele overeenkomst voorkomen.¹⁷⁸ Bovendien zijn de contractuele bepalingen van de auteurscontracten aan het principe van de restrictieve interpretatie onderworpen en verleent de materiële overdracht van een werk de verkrijger ervan niet het recht dat werk te exploiteren (art. 3, §1, derde lid).

Indien de drie hierboven vermelde voorwaarden cumulatief zijn vervuld,¹⁷⁹ worden bepaalde regels voor de overdracht van vermogensrechten (*supra*) buitenspel gezet. Dat geldt voor de exploitatieplicht van de verkrijger van het au-

teursrecht,¹⁸⁰ de voorwaardelijke geldigheid van de overdracht van rechten betreffende toekomstige werken en de regel dat voor elke exploitatiewijze de vergoeding voor de auteur, de reikwijdte en de duur van de overdracht uitdrukkelijk moeten worden bepaald (art. 3, §3, derde lid). De clausules betreffende de overdracht van vermogensrechten mogen dus algemeen geformuleerd zijn (bijvoorbeeld «overdracht van de vermogensrechten in hun meest volledige wettelijke omvang»), zolang ze duidelijk zijn, gelet op de regel van de restrictieve interpretatie van de auteurscontracten.¹⁸¹ Wanneer de «overdracht» van de vermogensrechten is gestipuleerd, zonder de duur van de overdracht te preciseren, moet aangenomen worden dat het een overdracht in de strikte zin van het woord betreft die voor de hele beschermingsduur van het werk geldt (dus ook nadat de arbeidsovereenkomst of het statuut zijn beëindigd).¹⁸² Buiten het overeengekomen loon in de arbeidsovereenkomst, hoeft geen specifieke vergoeding voor de auteur voor de overdracht van zijn vermogensrechten te worden bepaald.¹⁸³

De overdracht van rechten betreffende nog onbekende exploitatievormen is niet langer nietig, maar moet aan twee voorwaarden voldoen om geldig te kunnen zijn. Het beding waarbij aan de verkrijger van een auteursrecht het recht wordt toegekend om het werk te exploiteren in een vorm die onbekend is op de datum van de arbeidsovereenkomst of van de aanwerving onder statuut, moet uitdrukkelijk zijn en bepalen dat daaraan een aandeel gekoppeld is in de door die exploitatie gemaakte winst (art. 3, §3, vierde lid). Een algemene clausule betreffende de overdracht van de vermogensrechten in hun volledige wettelijke omvang, met inbegrip van alle exploitatiewijzen, voldoet niet aan dat vereiste, wanneer de clausule niet uitdrukkelijk de overdracht van toekomstige (zelfs onbekende) exploitatiewijzen viseert.¹⁸⁴ De vraag rijst of dat winstaandeel noodzakelijkerwijze naar een proportionele vergoeding wijst. Volgens de parlementaire voorbereiding wel,¹⁸⁵ zij het dat het niet verboden is die proportionele vergoeding te plafonneren. Een clausule volgens welke de werkgever en de werknemer overeenkomen de vergoeding later vast te leggen, volstaat niet. Omdat het winstaandeel in dat geval niet bepaald is, is de overdracht van de vermogensrechten betreffende toekomstige werken nietig.

b) 2) De bestelling (in het algemeen)

Ook hier blijft de basisregel dat niet de opdrachtgever, maar de natuurlijke persoon die het werk ter uitvoering van een opdracht heeft gecreëerd, de auteursrechthebbende is. De opdrachtgever kan zich echter de vermogensrechten op het werk dat ter uitvoering van zijn opdracht is gecreëerd, door de auteur laten afstaan volgens de algemene regels voor de overdracht van vermogensrechten (*supra*). Voor de over-

¹⁷² VANHEES, H., «Auteursrechtelijk beschermde werken en software gemaakt in uitvoering van een arbeidsovereenkomst of statuut», *Oriëntatie*, 1994, 171.

¹⁷³ Dat vele arbeidsovereenkomsten in de praktijk «*blanco*» worden gesloten, dat wil zeggen zonder concrete invulling van de taken van de werknemer, kan geen tegenargument zijn. Het is immers zeer gemakkelijk in een aanhangsel aan de arbeidsovereenkomst de taken van de werknemer op niet-limitatieve wijze op te sommen.

¹⁷⁴ *Verslag Erdman III*, 16.

¹⁷⁵ VANHEES, H., o.c., T.B.H., nr. 136.

¹⁷⁶ De wet spreekt van de «strekking van de overdracht» en de «wijze waarop ze plaatsvindt», maar wij verkiezen de Franse termen letterlijk te vertalen omdat zij preciezer weergeven wat in de wet wordt bedoeld.

¹⁷⁷ De wet spreekt van een collectieve overeenkomst, een begrip dat ruimer is dan dat van collectieve arbeidsovereenkomst in de zin van de wet van 5 december 1968 betreffende de collectieve arbeidsovereenkomsten en de paritaire comités (voor een voorbeeld, zie VANDERREKEN, I. en VAN HOOGENBEMT, «Werknemers en niet intellectuele rechten», in *Intellectuele eigendomsrechten*, o.c., nr. 45).

¹⁷⁸ *Contra*: VANDERREKEN, I. en VAN HOOGENBEMT, H., o.c., nr. 41.

¹⁷⁹ *Verslag Erdman II*, 7 en 24.

¹⁸⁰ Anders zou de werknemer in plaats van de werkgever over de economische strategie van het bedrijf kunnen beslissen (*Verslag De Clerck*, 110).

¹⁸¹ VANHEES, H., o.c., T.B.H., nr. 138.

¹⁸² VANHEES, H., o.c., *Oriëntatie*, 173. Op voorwaarde echter dat het duidelijk om een overdracht en niet om een gebruikslicentie gaat: *ibid.*, 174; VANDERREKEN, I. en VAN HOOGENBEMT, H., o.c., nr. 41.

¹⁸³ VANHEES, H., o.c., *Oriëntatie*, 173.

¹⁸⁴ *Ibid.*, 172.

¹⁸⁵ *Verslag De Clerck*, 136.

dracht van de vermogensrechten op een werk dat ter uitvoering van een bestelling is gecreëerd, gelden ook soepelere regels, voor zover de volgende voorwaarden cumulatief zijn vervuld: 1) het werk is ter uitvoering van de bestelling gecreëerd; 2) er is uitdrukkelijk in die overdracht van rechten voorzien (art. 3, §3, tweede lid); 3) de persoon die de bestelling heeft geplaatst, oefent een activiteit uit in de niet-culturele sector of in de reclamewereld en 4) het werk is voor die activiteit bestemd. De contractuele bepalingen betreffende de morele rechten blijven echter aan dezelfde regels onderworpen (*supra*).

Wat met de niet-culturele sector wordt bedoeld, is niet geheel duidelijk. De parlementaire teksten geven wel enkele manifeste voorbeelden, zoals de informatica-industrie en de auto-industrie, maar ook de textiel- en designindustrie en – althans gedeeltelijk – de pers, en vermelden verder dat het criterium niet de winst, maar de industriële activiteit is.¹⁸⁶ Zo is een uitgeversbedrijf werkzaam in de culturele sector zolang het literaire werken uitgeeft, maar niet wanneer het bedrijf gespecialiseerd is in de uitgave van handboeken over software.¹⁸⁷

Wat met een werk dat wel of niet bestemd is voor de sector waarin de opdrachtgever zijn activiteit uitoefent, wordt bedoeld, wordt met een voorbeeld in de parlementaire teksten verduidelijkt: wanneer het bedrijf dat auto-onderdelen fabriceert, een beroep doet op een extern bureau om een handleiding te schrijven voor de montage van de auto-onderdelen, dan valt die opdracht onder haar niet-culturele activiteit en is de soepele regeling van toepassing; wanneer datzelfde bedrijf echter een sculptuur bestelt om in de hall te plaatsen, dan heeft die opdracht eigenlijk niets te maken met de niet-culturele activiteit van de opdrachtgever, en zijn de algeme-

ne, dus strengere regels op de overdracht van de vermogensrechten van toepassing.¹⁸⁸

De soepele regels voor de overdracht van de vermogensrechten op een werk dat ter uitvoering van een bestelling is gecreëerd, zijn bijna dezelfde als voor de overdracht van de vermogensrechten op een werk dat ter uitvoering van een arbeidsovereenkomst of statuut is gecreëerd. Alleen het schriftelijk bewijs ten aanzien van de auteur en de restrictieve interpretatie van de contractuele bedingen zijn van toepassing. De andere regels waaraan de overdracht van vermogensrechten in beginsel moet voldoen, zijn buitenspel gezet. Hoewel een eerste lezing *prima facie* doet uitkomen dat dat ook geldt voor de regel betreffende de overdracht van vermogensrechten voor nog onbekende exploitatievormen, menen wij dat dit niet het geval is.¹⁸⁹

(Slot in volgend nummer)

Fabienne BRISON
Benoît MICHAUX

¹⁸⁸ *Ibid.*, 142 (opmerking de VISSCHER, F.).

¹⁸⁹ De Nederlandse tekst van art. 3, §3, vierde lid, van de wet spreekt immers uitdrukkelijk van «arbeidsovereenkomst / aanwerving onder statuut». De Franse tekst daarentegen niet: deze vermeld «le contrat» zonder te specificeren dat deze term alleen *le contrat d'emploi* viseert, met uitsluiting van *le contrat de commande*. uit de bespreking van amendement nr. 174 (ingediend zonder toelichting) dat tot deze tekst heeft geleid, raken we niet wijzer (*Verslag De Clerk*, 142-143). O.i. had de wetgever niet de bedoeling de opdrachtgever met een soepeler stelsel dan de werkgever te begunstigen (hij hoeft immers geen enkele regel in acht te nemen voor de overdracht van rechten betreffende nog onbekende exploitatievormen). Uitgaande van de Franse tekst (die de taal is van de indiener van het amendement), van het gebrek aan een duidelijke bedoeling van de wetgever en aan enige verantwoording van een dergelijk onderscheid, pleiten wij voor een toepassing van art. 3, §3, vierde lid, *per analogiam* op de werken in uitvoering van een bestelling.

¹⁸⁶ *Ibid.*, 102, 121 en 142.

¹⁸⁷ *Ibid.*, 142.

RECHTSPRAAK

ARBITRAGEHOF

12 JANUARI 1995

Voorzitter: de h. Melchior

Rapporteurs: de hh. Martens en Boel

Advocaten: mrs. Vandemeulebroeke, Van Steenwinckel,

Lenaerts, Gerard en Ronse

Grondwet – Gelijkheid en niet-discriminatie – Rust- en overlevingspensioenen voor werknemers – Beperkingen

De artt. 38 en 39 van de wet van 6 augustus 1993 houdende sociale en diverse bepalingen die, voor de werknemers die na 31 december 1993 met pensioen gaan, de verhoging en de indexering van de rente afschaffen die de pensioengerechtigde werkne-

mers genieten als aanvulling op hun pensioen ingevolge de stortingen die zij in het kapitalisatiestelsel deden, alsmede de jaarlijkse bijdrage van de Staat m.b.t. die rente, schenden de artt. 10 en 11 G.W. niet.

Arrest nr. 1/95

Doelstelling en gevolgen van de aangevochten bepalingen (artikelen 38 en 39 van de wet van 6 augustus 1993)

B.1. De bestreden bepalingen voeren in het stelsel van de rust- en overlevingspensioenen voor werknemers een dubbele beperking in.

De verhoging en indexering van de rente, bedoeld in artikel 36, § 1, van het koninklijk besluit nr. 50 van 24 oktober

1967, worden beperkt tot de pensioenen die tussen 1 januari 1968 en 31 december 1993 zijn ingegaan en voor de eerste maal zijn uitbetaald.

De jaarlijkse rijksbijdrage bedoeld in artikel 7, § 2, eerste lid, van de wet van 28 mei 1971, wordt beperkt tot de in die bepaling beoogde en vóór 1 januari 1994 ingegane renten.

B.2. De bestreden bepalingen maken deel uit van een meerjarenplan tot sanering van de overheidsfinanciën. Zij behoren tot de «structurele maatregelen» die «gelet op de deficittaire situatie van de sociale zekerheid (...) ook inzake pensioenen (...) (dienen) te worden genomen». Zij zullen een besparing mogelijk maken van 540.000.000 frank in 1994, 1.070.000.000 frank in 1995 (*Gedr. St., Senaat*, 1992-93, nr. 804-2, p. 17; *Gedr. St., Kamer*, 1992-93, nr. 1040/9, p. 35).

Toepassing van het gelijkheidsbeginsel op de aangelegenheid van de pensioenen

B.3. Het komt de wetgever toe te beoordelen in hoeverre het opportuun is maatregelen te nemen met het oog op besparingen inzake rust- en overlevingspensioenen voor werknemers.

Aangezien die pensioenen ten dele met overheidsfondsen worden gefinancierd, moet de last die op de Staat weegt, kunnen worden gewijzigd wanneer de sanering van de openbare financiën of het tekort in de sociale zekerheid zulks vereisen.

B.4. Indien evenwel bij wettelijke bepalingen bepaalde categorieën van personen zijn beoogd en andere, vergelijkbare categorieën niet, of wanneer voor wezenlijk verschillende categorieën van personen een zelfde regeling wordt ingevoerd, dient het Hof te onderzoeken of de betwiste maatregelen evenredig zijn met het nagestreefde doel en of zij geen onevenredige gevolgen hebben ten aanzien van de situatie van andere categorieën van gepensioneerden.

Verskil in behandeling tussen degenen die vóór en na 31 december 1993 zijn gepensioneerd

B.5. De eerste discriminatie die in beide beroepen wordt aangevoerd, betreft een onverantwoorde ongelijke behandeling van de gepensioneerden naargelang zij vóór of na 31 december 1993 met pensioen zijn gegaan.

Uit de parlementaire voorbereiding van de aangevochten bepalingen blijkt dat de wetgever ervan is uitgegaan dat de werknemers van wie het pensioen na 31 december 1993 is ingegaan, moeten worden beschouwd als «gerechtigden die dank zij de rijping van het pensioenstelsel voor werknemers in grotere mate hebben kunnen genieten van de vervangingsratio van forfaitaire door reële lonen» (*Gedr. St., Senaat*, 1992-93, nr. 804-2, p. 18).

Die verantwoording is objectief en redelijk.

Voor de toepassing van het repartitiestelsel werden de pensioenen berekend op basis van een fictieve bezoldiging die forfaitair werd vastgesteld wat betreft de arbeiders voor de dienstjaren voorafgaand aan 1955, wat betreft de bedienden voor de dienstjaren voorafgaand aan 1958.

De bij het koninklijk besluit nr. 50 van 24 oktober 1967 ingevoerde indexering en verhoging waren onder meer bedoeld als compensatie voor dat nadeel.

De bestaansreden van die compensatie vermindert in de mate waarin het aantal jaren waarvoor de werkelijke bezoldiging in aanmerking wordt genomen, toeneemt.

Door die evolutie kan de afschaffing van de verhoging en de indexering dus niet worden geacht onevenredige gevolgen te hebben voor de werknemers die hun pensioen na 31 december 1993 nemen.

De eerste beweerde discriminatie is niet bewezen.

Verskil in behandeling tussen arbeiders en bedienden

B.6. In de zaak met rolnummer 625 voeren de verzoekende partijen aan dat, wat de pensioenen met ingang van 1 januari 1994 betreft, met de beperkingen vermeld in B.1 de bedienden onredelijk zwaarder worden getroffen dan de arbeiders.

In de zaak met rolnummer 662 betogen de verzoekende partijen dat de beperkingen vermeld in B.1 zonder verantwoording ingaan tegen «een progressieve harmonisering van de twee stelsels».

Aangezien beide naar voren gebrachte middelen betrekking hebben op een ongelijke behandeling van arbeiders en bedienden op het stuk van pensioenen, mogen zij samen worden onderzocht.

B.7. Op zichzelf veroorzaken de aangevochten bepalingen geen enkel verschil in behandeling tussen arbeiders en bedienden. Kunnen zij sommige bedienden meer raken, dan is dat wegens verschillen die in het verleden hebben bestaan.

De indexering en de verhogingen van de renten ingevoerd door het koninklijk besluit nr. 50 van 24 oktober 1967 waren innig verboden met het berekenen van de pensioenen, wat de vóór 1 januari 1955 gepresteerde dienstjaren betreft, aan de hand van voor arbeiders en bedienden gelijke, forfaitair vastgestelde fictieve loonbedragen. In de regel werden de bedienden aldus benadeeld ten aanzien van de arbeiders, het verschil tussen het werkelijke loon en het fictieve loon voor de eerstgenoemden belangrijker zijnde dan voor de laatstgenoemden.

Uit die gang van zaken en uit het feit dat voor de bedienden het kapitalisatiestelsel tot in 1967 werd behouden, volgt dat het niet meer toekennen van die indexering en verhogingen aan de gerechtigden op een pensioen dat na 1 januari 1994 ingaat, de bedienden zwaarder treft dan de arbeiders.

Wegens de evolutie en om de redenen uiteengezet in B.5, is het niet meer toekennen van die indexering en verhogingen niet zonder objectieve en redelijke verantwoording. Die verantwoording geldt te dezen ook en in dezelfde mate voor het verschil in behandeling tussen arbeiders en bedienden, derwijze dat de verschillende weerslag die de aangevochten maatregelen hebben niet als onevenredig kan worden aangezien.

De middelen kunnen niet worden aangenomen.

Verskil in behandeling tussen mannen en vrouwen, enerzijds, tussen werknemers en bruggepensioneerden, anderzijds.

B.8. Twee categorieën van werknemers – de vrouwen en de bruggepensioneerden – zouden het slachtoffer van een discriminatie zijn doordat zij, in tegenstelling tot de andere werknemers, niet de mogelijkheid zouden hebben gehad aan de gevolgen van de bestreden maatregelen te ontsnappen

door hun vervroegd rustpensioen te nemen vóór de inwerkingtreding van die maatregelen.

Zonder dat hoeft te worden onderzocht of het verschil in behandeling tussen mannen en vrouwen nog bestaat, rekening houdend met de bepalingen van de wet van 20 juli 1990 tot instelling van een flexibele pensioenleeftijd, en met de rechtspraak van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen ten aanzien van de verschillende berekeningswijzen voor de pensioenen van vrouwen en mannen, kan worden volstaan met de vaststelling dat de beweerde discriminaties niet door de aangevochten bepalingen in het leven worden geroepen en dat zij niet het normale gevolg zijn van de toepassing ervan. Het gelijkheidsbeginsel vereiste te dezen niet dat de wetgever, toen hij een nieuwe bepaling aannam die van toepassing was op al degenen die in de toekomst op de pensioengerechtigde leeftijd met pensioen zullen gaan, bovendien maatregelen zou nemen die iedereen zouden verbieden of toelaten aan de gevolgen van die bepaling te ontsnappen door op de normale pensioengerechtigde leeftijd vooruit te lopen.

De twee beweerde discriminaties kunnen niet in aanmerking worden genomen.

Betreffende artikel 12 van het Europees Sociaal Handvest en artikel 9 van het Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten

B.9. Het Hof stelt vast dat de verzoekers aan de bepalingen van internationaal recht waarnaar zij verwijzen, geen andere argumenten ontleen dan die welke zij afleiden uit de artikelen 10 en 11 van de Grondwet. Door op die bepalingen een beroep te doen kan men evenmin tot de vernietiging van de bestreden bepalingen komen.

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 14 APRIL 1994

Voorzitter: de h. Rappe

Rapporteur: de h. Parmentier

Openbaar ministerie: mevr. Liekendael

Advocaten: mrs. Delahaye en Kirkpatrick

1. Verbintenissen – Gedwongen uitvoering – Uitvoering in natura voorrang op equivalente uitvoering – 2. Overeenkomst – Wederkerige overeenkomst – Wanprestatie – Ontbinding – Overeenkomst met doorlopende prestaties – Beëindiging van de overeenkomst vóór de rechterlijke uitspraak over de vordering tot ontbinding – Gevolg

1. De uitvoering in natura is de normale wijze van gedwongen uitvoering, zowel van de verbintenissen om iets te doen als van die om iets niet te doen. Alleen wanneer die uitvoering in natura niet of niet meer mogelijk is, moet de uitvoering door het gelijkwaardige geschieden.

2. De ontbinding van een wederkerige overeenkomst met toepassing van art. 1184 B.W. heeft in beginsel uitwerking ex tunc. Ze mag evenwel niet leiden tot vernietiging van de wederkerige prestaties die ter uitvoering van de overeenkomst zijn verricht, wanneer ze niet kunnen worden teruggegeven.

Daaruit volgt dat de ontbinding van een wederkerige overeenkomst met doorlopende prestaties ook terugwerkende kracht kan hebben vanaf het ogenblik dat de uitvoering van de overeenkomst niet meer wordt nagestreefd en er bijgevolg geen reden tot teruggave is.

Door de beëindiging van de overeenkomst vóór de beslissing van de geadieerde rechter over de vordering tot gerechtelijke ontbinding verdwijnt het voorwerp van die vordering niet. Niet naar recht verantwoord is bijgevolg de beslissing van de appelrechter dat de vordering tot ontbinding van een huurovereenkomst doelloos is geworden op grond dat tussen de partijen geen enkele huurovereenkomst meer bestond.

S. t/ N.V. D.

Gelet op het bestreden vonnis, op 16 december 1992 in hoger beroep gewezen door de Rechtbank van Eerste Aanleg te Brussel;

Over het eerste middel: schending van de artikelen 1142, 1143 en 1144 van het Burgerlijk Wetboek,

...

Overwegende dat eiseres zowel in haar verzoekschrift van hoger beroep als in haar conclusie aan de appelrechter vroeg om verweerster te veroordelen tot uitvoering binnen een maand na het vonnis van verschillende werken die zij opsomde en om, bij niet-uitvoering binnen die termijn, gemachtigd te worden om die werken op kosten van verweerster door een door haar gekozen aannemer te doen uitvoeren;

Overwegende dat de uitvoering in natura de normale wijze van gedwongen uitvoering is zowel van de verbintenissen om iets te doen als van die om iets niet te doen; dat alleen wanneer die uitvoering in natura niet of niet meer mogelijk is de uitvoering door het gelijkwaardige moet geschieden;

Overwegende dat het bestreden vonnis zegt dat de eerste rechter, «na de vaststelling, enerzijds, dat niet alle werken waren uitgevoerd en, anderzijds, dat de voortzetting van de contractuele betrekkingen tussen de partijen onmogelijk was, terecht heeft geoordeeld dat (verweerster) verplicht was om (eiseres) schadeloos te stellen»;

Dat het bestreden vonnis, dat aldus niet vaststelt dat de uitvoering in natura van de litigieuze werken niet of niet meer mogelijk was, zijn beslissing niet naar recht verantwoordt;

Dat het middel gegrond is;

...

Over het vijfde middel: schending van de artikelen 1184 van het Burgerlijk Wetboek en 1138, 3°, van het Gerechtelijk Wetboek,

...

Overwegende dat het bestreden vonnis vaststelt, enerzijds, dat eiseres bij dagvaarding van 7 augustus 1987 en van 10 maart 1989 de ontbinding van de huur ten nadele van verweerster heeft gevorderd, en, met verwijzing naar de motivering van de eerste rechter, dat de huur, bij gebreke van hernieuwing, op 1 februari 1990 is geëindigd;

Overwegende dat de ontbinding van een wederkerige overeenkomst met toepassing van artikel 1184 van het Burgerlijk Wetboek, in beginsel, ex tunc uitwerking heeft; dat ze evenwel niet mag leiden tot vernietiging van de wederkerige prestaties die ter uitvoering van de overeenkomst zijn verricht, wanneer zij niet kunnen worden teruggegeven;

Dat daaruit volgt dat de ontbinding van een contract met doorlopende prestaties ook terugwerkende kracht kan hebben vanaf het ogenblik dat de uitvoering van de overeenkomst niet meer wordt nagestreefd en er bijgevolg geen reden tot teruggave is; dat door het einde van het contract vóór de beslissing van de geadieerde rechter over de vordering tot gerechtelijke ontbinding het voorwerp van die vordering niet verdwijnt;

Dat de appelrechter, door te beslissen dat de vordering tot ontbinding van de huur doelloos is geworden op grond dat tussen partijen geen enkel huurcontract meer bestond, zijn beslissing niet naar recht verantwoordt;

...

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER - 13 DECEMBER 1994

Voorzitter-rapporteur: de h. D'Haenens

Openbaar ministerie: de h. du Jardin

Advocaat: mr. Geinger

Misdrijf – Materieel en moreel bestanddeel

Voor het bestaan van een misdrijf is steeds het bestaan vereist van een materieel en van een moreel bestanddeel, zelfs wanneer dit laatste bestanddeel niet uitdrukkelijk in de omschrijving is vermeld.

C.

Gelet op het bestreden vonnis, op 21 april 1994 in hoger beroep gewezen door de Correctionele Rechtbank te Antwerpen;

...

B. Wat de telastlegging B betreft:

Over het middel: schending van de artikelen 52.2 van het koninklijk besluit van 1 december 1975, houdende algemeen reglement op de politie van het wegverkeer, 70, 71 van het Strafwetboek, 149 van de gecoördineerde Grondwet van 17 februari 1994, voor zoveel nodig 97 van de Grondwet vóór deze coördinatie,

doordat het bestreden vonnis, met bevestiging van het vonnis a quo, met de enkele wijziging dat de bijdrage van 5 frank op 10 frank wordt gebracht en met toepassing van de wet van 24 december 1993 vermeerderd met 1490 decimes per frank, zodat die bijdrage 1.500 frank bedraagt, feit B gegrond verklaart en eiser uit dien hoofde veroordeelt tot een geldboete van 100 frank, vermeerderd met 990 decimes, d.i. 10.000 frank, een vervangende gevangenisstraf van 30 dagen, een bijdrage van 5 frank en de kosten van het geding, op grond: «dat vaststaat dat (eiser) hoe dan ook, wat ook de omstandigheden zijn geweest na het ongeval, niet ter plaatse is gebleven teneinde de komst van de verbalisanten af te wachten; dat de eerste rechter hem dan ook terecht voor deze telastlegging heeft veroordeeld; dat de eerste rechter een juiste toepassing heeft gemaakt van de strafwet»;

terwijl een misdrijf niet strafbaar is alleen maar doordat het materieel feit is gepleegd, zelfs zo de wettelijke omschrijving ervan geen gewag maakt van opzet of onachtzaamheid; de strafbaarheid van een door een dergelijke omschrijving

geviseerde handeling evenzeer een moreel bestanddeel veronderstelt bij de beklaagde; derhalve de vervolgende en/of de burgerlijke partij behoort het bewijs te leveren van het voorhanden zijn van het materieel en moreel bestanddeel, inzonderheid van de toerekenbaarheid ervan aan de beklaagde; zo de beklaagde zich beroept op een rechtvaardigingsgrond die geloofwaardig is, zij bovendien behoren aan te tonen dat een dergelijke rechtvaardigingsgrond niet bestaat; te dezen eiser in zijn appelconclusie aanvoerde, op pagina's 3, 4 en 5, dat hij, na te zijn gestopt om samen met de heer T. de nodige vaststellingen te doen omtrent de eventuele schade en na zich gelegitimeerd te hebben, uiteindelijk was doorgereden vanwege de herrie, die de heer T. maake, en vanwege het feit dat hij als officier van de gerechtelijke politie weekdienst had en op zondag, na het beëindigen van de dienst op het justitiepaleis, na een half uur telefonisch bereikbaar moet zijn; hij zich aldus op een rechtvaardigingsgrond beriep, inzonderheid het bevel van zijn overheid, vastgelegd in een dienstreglement, dat het bestaan van het misdrijf kan uitsluiten; eiser eraan toevoegde dat de heer T. zelf praktisch op hetzelfde ogenblik zijn weg had vervolgd, zodat het bestreden vonnis, dat oordeelt dat eiser hoe dan ook, wat ook de omstandigheden na het ongeval zijn geweest, niet ter plaatse is gebleven teneinde de komst van de verbalisanten af te wachten en op die grond alleen de telastlegging bewezen verklaart, zonder tevens de aanwezigheid van het moreel bestanddeel bij eiser te onderzoeken, artikel 52.2 van het Wegverkeersreglement schendt, nalaat een antwoord te verstrekken op voornoemd verweer en derhalve niet regelmatig met redenen is omkleed (schending van de artikelen 149 van de gecoördineerde Grondwet van 17 februari 1994 en voor zoveel nodig 97 van de Grondwet vóór deze coördinatie), bovendien door de telastlegging bewezen is achten wat ook de omstandigheden na het ongeval zijn geweest en derhalve ongeacht of eiser zich op een rechtvaardigingsgrond kon beroepen, inzonderheid op een hem door zijn overheid gegeven bevel, eiser op onwettige wijze het recht ontzegt om zich in voormelde situatie op een rechtvaardigingsgrond te beroepen (schending van de artikelen 70, 71 van het Strafwetboek en 52.2 van het Wegverkeersreglement):

Overwegende dat voor het bestaan van een misdrijf steeds het bestaan is vereist van een materieel en van een moreel bestanddeel, zelfs wanneer dit laatste bestanddeel niet uitdrukkelijk in de incriminatie is vermeld;

Overwegende dat de rechters, door te considereren dat «(eiser) hoe dan ook, wat ook de omstandigheden zijn geweest na het ongeval, niet ter plaatse is gebleven teneinde de komst van de verbalisanten af te wachten», als hun oordeel te kennen geven dat voor het bestaan van de overtreding van artikel 52.2 van het Wegverkeersreglement geen moreel bestanddeel vereist is en dat eiser schuldig is aan het hem ten laste gelegde misdrijf nu het bewezen is dat hij het materieel bestanddeel van het bij de wet geïncrimineerde feit heeft gepleegd;

Dat zij, door aldus te oordelen, hun beslissing niet naar recht verantwoorden;

Dat het middel in zoverre gegrond is;

...

NOOT – Elk misdrijf – ook dat uit het bijzonder strafrecht – vereist een moreel of schuldbestanddeel

1. In het geannoteerde arrest van 13 december 1994 oordeelt het Hof van Cassatie in zeer duidelijke en uitdrukkelijke bewoordingen dat voor het bestaan van elk misdrijf in het strafrecht, het bestaan vereist is van een *materieel* en van een *moreel bestanddeel* en preciseert hierbij dat het moreel bestanddeel ook vereist is wanneer dit niet uitdrukkelijk in de «incriminatie» vermeld is.

In casu werd de beklaagde vervolgd en veroordeeld wegens een overtreding van het Wegverkeersreglement van 1 december 1975 (artikel 52.2), die strafbaar gesteld wordt, in artikel 29 van de Wegverkeerswet van 16 maart 1968. De strafbaarstelling uit deze strafrechtsgrond luidt: «... de overtredingen van de reglementen uitgevaardigd op grond van deze gecoördineerde wetten worden gestraft met ...» en vermeldt aldus niet uitdrukkelijk een moreel bestanddeel. Het bestaan van dit verkeersmisdrijf vereist evenwel – behoudens het materieel misdrijfbestanddeel zoals bijvoorbeeld een overtreding inzake snelheid of voorrangsplicht of zoals in casu inzake de verplichtingen na een ongeval – ook de aanwezigheid van een moreel of schuldbestanddeel bij de voor de verkeersovertreding aangesproken dader.

2. Het vereiste van een *materieel bestanddeel* voor elk misdrijf, werd nog recent door het Hof van Cassatie uitdrukkelijk gesteld (zie Cass., 2 november 1993, *Arr. Cass.*, 1993, nr. 441). Interessant is dat het Hof in dit arrest van 2 november 1993 het materieel misdrijfbestanddeel definieert als «een uiterlijk waarneembare gedraging die krenkend of gevaarlijk wordt geacht voor beschermde waarden of rechtsgoederen» en aldus in deze begripsomschrijving mede uitdrukkelijk refereert aan de krenking of gevaarstelling van beschermde waarden of rechtsgoederen. Deze laatste terminologie gaat in de richting van de wederrechtelijkheid die volgens de Leuvense strafrechtsschool te beschouwen is als een algemene bestaansvoorwaarde van elk misdrijf (zie verder Dupont, L. en Verstraeten, R., *Handboek Belgisch Strafrecht*, 1990, nrs. 246 en 334 e.v., en Dupont, L., «De situering van het begrip wederrechtelijkheid in de theorie van het misdrijf», in *Liber Amicorum Jules D'Haenens*, 1993, 127 e.v.).

3. Elk misdrijf vereist tevens als bestaansvoorwaarde de aanwezigheid van een *moreel of schuldbestanddeel* bij de in feite aangewezen dader, ongeacht of de omschrijving te vinden is in het gemeenrechtelijk strafrecht (boek II van het Strafwetboek), dan wel in het bijzonder strafrecht. Met de classificatie van het «bijzonder strafrecht» bedoelen we het geheel van de bijzondere straffen die niet in het Strafwetboek zijn ingevoegd, noch geacht worden er logisch of integraal deel van uit te maken (zie Dupont, L. en Verstraeten, R., *o.c.*, 1990, nr. 71).

4. In een recente studie waarin hij het misdrijfbegrip verder verfijnt, brengt Dupont het materieel misdrijfbestanddeel samen met het (expliciet of impliciet) moreel misdrijfbestanddeel onder het nieuwe begrip «*delictstypiciteit*», als eerste algemene bestaansvoorwaarde van het misdrijf. Delictstypiciteit van een gedraging betreft dan het geheel van de voor een specifiek misdrijf typische voorwaarden van strafbaarheid, zoals deze volgen uit de incriminatie of wettelijke delictsomschrijving (zie Dupont, L., «De constitutieve elementen van het misdrijf», in *Om deze redenen, Liber Amicorum Armand Vandeplas*, 1994, 214, nr. 22, en *Beginnelsen van Strafrecht*, 1994, I, nrs. 185 e.v.).

Behoudens de delictstypiciteit, zijn de andere algemene bestaansvoorwaarden van het misdrijf de wederrechtelijk-

heid, de schuld en de strafwaardigheid (zie Dupont, L., «De constitutieve elementen...», *l.c.*, p. 213, nr. 21, en *Beginnelsen*, 1994, I, nr. 152 en nrs. 261 e.v.). Een delictstypische gedraging indiceert slechts de drie andere misdrijfbestaansvoorwaarden van wederrechtelijkheid, schuld en strafwaardigheid, waarbij vervolgens de finale strafbaarheid van de gedraging vanuit deze drie andere (reeds geïndiceerde) bestaansvoorwaarden moet worden onderzocht (Dupont, L., «De constitutieve elementen...», *l.c.*, p. 217, nr. 24, en *Beginnelsen*, 1994, I, nr. 187).

In deze annotatie besteden we verder aandacht aan het belangrijke penale beginsel van het vereiste van een moreel misdrijfbestanddeel («het delictstypisch schuldbestanddeel») en dit meer specifiek vanuit de invalshoek van een strafbare gedraging omschreven in het bijzonder strafrecht.

5. Het doorgaans bedroevend karakter van het strafwetgevend werk in de discipline van het bijzonder strafrecht, wordt zeker geaccentueerd op het niveau van de vermelding en omschrijving van het moreel misdrijfbestanddeel. In de meeste straffen uit het bijzonder strafrecht is de strafbaarstelling niet in precieze termen geredigeerd. Vaak gebruikt de wetgever die opteert voor het strafrecht als handhavingmechanisme, de formule van de zogenaamde blanco-misdrijfomschrijving die enkel een algemene strafbaarstelling van het overtreden van de bepalingen van de basiswet en van de uitvoeringsreglementering bevat, zonder verdere precisering naar de objectieve misdrijfinhoud en zonder enige aanduiding van de subjectieve delictsinhoud. Ook het in het geannoteerde arrest toepasselijke artikel 29 van de Wegverkeerswet, dat fungeert als strafrechtsgrond voor elke overtreding van het Wegverkeersreglement en aldus in de strafrechtpraktijk veelvuldig aan de orde is, is daarvan een treffend voorbeeld.

6. Dergelijke misdrijven uit het bijzonder strafrecht bestaan aldus slechts op voorwaarde dat ook een moreel bestanddeel aanwezig is. Reeds in het belangrijke ongeijktebalans-arrest (of arrest David) van 12 mei 1987 heeft het Hof van Cassatie aangaande een toepassing van een bepaling uit het bijzonder strafrecht beslist dat een misdrijf in de wettelijke omschrijving waarvan geen sprake is van opzet of onachtzaamheid, niet strafbaar is alleen maar doordat het materiële feit gepleegd is (Cass., 12 mei 1987, *Arr. Cass.* 1986-87, 1194, *R.W.*, 1987-88, 538, met concl. adv.-gen. J. du Jardin). In dit ongeijktebalans-arrest heeft het Hof m.a.w. duidelijk het misdrijfbegrip van de «materiële inbreuk» afgewezen. De theorie van deze zogenaamde materiële inbreuken (waarbij het plegen van het materieel misdrijfbestanddeel volstaat voor de totstandkoming van een misdrijf) is strijdig met ons schuldstrafrecht (Dupont, L. en Verstraeten, R., *o.c.*, nr. 457), en het begrip materieel misdrijf moet dan ook uit het strafrechtelijk taalgebruik worden gebannen (du Jardin, J., concl. voor Cass., 12 mei 1987, *R.W.*, 1987-88, 539). Reeds in de memorie van toelichting bij het Belgisch Strafwetboek werd expliciet weergegeven dat een zuiver materieel feit zonder opzet of fout geen misdrijf constitueert (*Exposé des motifs* door J.J. Haus, in Nypels, J.S.G., *Législation criminelle de la Belgique*, III, 1868, 771, nr. 3 / boek II, titel X, II-3) en deze passage uit de parlementaire voorbereiding van het Belgisch Strafwetboek wordt beschouwd als een van de eerste voorbeelden van het terugdringen van de theorie van de materiële inbreuken door de regel «*nulla poena sine culpa*» uit het moderne strafrecht (zie Pradel, J., *Droit pénal*

comparé, 1995, 267, nr. 187). Ook na het ongeijkte-balans-arrest heeft het Hof van Cassatie bijvoorbeeld nog beslist dat voor het bewezen verklaren van een misdrijf uit een sociale strafwet, een moreel bestanddeel vereist is (zie Cass., 31 januari 1989, *Arr. Cass.*, 1988-89, 648; Cass., 16 februari 1993, *Arr. Cass.*, 1993, 193). Het geannoteerde arrest van 13 december 1994 bevestigt het ongeijkte-balans-arrest door nogmaals zeer duidelijk te bepalen – ditmaal naar aanleiding van een verkeersmisdrijf – dat het bestaan van een misdrijf *steeds* het bestaan van een moreel bestanddeel vereist.

Ook in de Belgische rechtsleer inzake het bijzonder strafrecht wordt benadrukt dat voor het bestaan van elk misdrijf uit dit bijzonder strafrecht een moreel bestanddeel vereist is (zie bv. voor het milieustrafrecht Faure, M., *De strafrechtelijke toerekening inzake milieudelicten*, 1992, 21-23; Piret, J.M. en Hennau-Hublet, C., «Les crimes contre l'environnement. Application de la partie générale. Rapport belge, *R.D.P.*, 1993, (257), 190-295; voor het sociaal strafrecht Bosly, H.D., «Tien jaar sociaal strafrecht 1971-1981. Studie van wetgeving en rechtspraak», in *Sociaal Strafrecht*, 1984, (87), 111; voor het economisch strafrecht Huybrechts, L., *Economisch recht en misdrijf. Handboek voor de politiemans*, 1986, 41, of voor het transportstrafrecht Spriet, B., *Transportstrafrecht. Strafrechtelijke handhaving van de rechtsregels inzake het goederenvervoer over de weg*, 1993, II, 661-663).

7. De vraag blijft nu welke schuldvorm bij het stilzwijgen van de wetgever moet worden gerealiseerd om een dader van een overtreding van een bijzondere strafwet strafrechtelijk verantwoordelijk te stellen. Volgens de klassieke leer, gefundeerd op de visie van Haus en volledig aansluitend bij de parlementaire voorbereiding van het Strafwetboek, moet voor elk misdrijf hetzij *opzet* (*dolus*), hetzij *onachtzaamheid* (*culpa*) bestaan. Betreffende de wanbedrijven uit het bijzonder strafrecht is luidens deze klassieke leer algemeen opzet vereist voor die wanbedrijven uit bijzondere strafwetten die uitsluitend of hoofdzakelijk strafbepalingen bevatten, tenzij de strafbaarstelling uitdrukkelijk voorschrijft of hieruit impliciet afleidbaar is dat onachtzaamheid als schuldvorm volstaat; (minstens) onachtzaamheid is vereist wanneer de strafbepalingen te beschouwen zijn als een accessorium, tenzij uit de strafbepaling expliciet of impliciet volgt dat de opzetvorm noodzakelijk is (raadpleeg voor de klassieke leer o.m. Haus, J.J., *Principes généraux du droit pénal belge*, 1879, I, nrs. 295-296; alsmede o.m. Dupont, L. en Verstraeten, R., o.c., nrs. 427, 450 en 454-455, en Verhaegen, J., «L'exigence de l'intention coupable dans les infractions aux lois et règlements particuliers», *R.D.P.*, 1986, (947), 951-952). Voor de correctioneel bestrafte misdrijven uit het bijzonder strafrecht is aldus een eerste aanwijzing voor het bepalen van de vereiste schuldvorm te vinden in het uitsluitend, hoofdzakelijk of bijkomend karakter van de strafbepaling uit de bijzondere strafwet; deze eerste schuldaanwijzing kan vervolgens (stilzwijgend of uitdrukkelijk) bevestigd of weerlegd worden door de delictsinhoud van de bijzondere strafbepaling.

Kritiek op die klassieke leer is voornamelijk terug te vinden in de theorie van Legros, luidens welke de schuldvorm voor de zogenaamde contraventionele wanbedrijven niet bestaat in opzet of onachtzaamheid, doch wel in schuld door wetsinbreuk (zie algemeen Legros, R., *Opzet*, A.P.R., 1959, nrs. 17 e.v., en *Voorontwerp van Strafwetboek*, 1985, 120-127; tevens Dupont, L. en Verstraeten, R., o.c., nr. 458). Niettegenstaande de leer Legros soms nog toepassing vindt in re-

cente rechtsleer inzake het bijzonder strafrecht (zie bv. voor het milieustrafrecht Messine, J., «Questions juridiques à propos du droit de l'environnement en Belgique», *T.B.H.*, 1992, (659), 664), lijkt ons deze leer ver verwijderd van de duidelijke stellingname in de parlementaire voorbereiding van het Strafwetboek en aldus van de geest van dit Strafwetboek. Bepaalde rechtspraak past nu de klassieke leer en de leer Legros zelfs simultaan toe; wat tot een vrij onbegrijpelijk resultaat leidt (zie bv. voor een milieumisdrijf inzake oppervlaktewateren *Corr. Gent*, 11 juni 1992, *T.M.R.*, 1993, (166), 168, met noot Faure, M.).

8. Voor de – in het vigerend strafrecht – vrij omvangrijke groep van correctionele strafrechtsbepalingen die als penaal accessorium worden toegevoegd aan de diverse wetten buiten boek II van het Strafwetboek van 1867, is het derhalve voldoende dat één van de twee penale schuldvormen verwezenlijkt wordt, onverschillig of het wanbedrijf uit de bijzondere strafwet werd gepleegd met opzet dan wel uit onachtzaamheid, doch minstens is een fout vereist in de betekenis van onachtzaamheid als moreel misdrijfbestanddeel. In de reeds supra in nr. 6 geciteerde arresten van 31 januari 1989 en 16 februari 1993 inzake het sociaal strafrecht spreekt het Hof van Cassatie van «de schuld of de fout» als moreel bestanddeel wanneer de strafbepaling geen opzet vereist. Dat het foutbegrip geïnterpreteerd moet worden in de betekenis van onachtzaamheid volgt ons inziens onmiskenbaar uit de omschrijving van de fout in de parlementaire voorbereiding van het Strafwetboek (raadpleeg daarover Nypels, J.S.G., o.c., III, 1868, 558, nr. 57, en p. 771, nr. 3). Ook de recente Belgische strafrechtsdogmatiek vermeldt de culpa-fout in de betekenis van het gebrek aan voorzichtigheid en voorzorg als de tweede penale schuldvorm (zie o.m. Dupont, L. en Verstraeten, R., o.c., nrs. 415-419 en 440; Verhaegen, J. en Hennau, C., *Droit pénal général*, 1991, 250-251). De onachtzaamheid maakt aldus steeds de ondergrens uit van de strafrechtelijke schuld als bestaansvoorwaarde voor elk misdrijf uit het bijzonder strafrecht. Het delictstypisch schuldbestanddeel van een misdrijf uit het bijzonder strafrecht is m.a.w. steeds minstens de onachtzaamheid of onzorgvuldigheid. Zo werd dan ook bijvoorbeeld in een recent vonnis van de Correctionele Rechtbank van Antwerpen zeer terecht beslist dat voor het milieumisdrijf van het niet-naleven van de milieuvergunningvoorwaarden onachtzaamheid als schuldvorm vereist en voldoende is (*Corr. Antwerpen*, 8 juni 1994, *T.M.R.*, 1995, 139, nr. 9/95). Of het zelfstandig misdrijf uit het bijzonder strafrecht nu opzettelijk dan wel uit onachtzaamheid is begaan, is strafrechtelijk wel relevant voor een mogelijke strafbare deelneming aan dit misdrijf, aangezien de strafbare deelnemingsconstructie uitgesloten is bij onopzettelijke of onachtzaamheidsmisdrijven (zie Cass., 16 oktober 1972, *Arr. Cass.*, 1973, 165; Cass., 15 oktober 1986, *R.W.*, 1987-88, 21, met noot De Swaef, M.).

9. De impliciete schuldvorm van de fout of de onachtzaamheid vereist voor het misdrijf uit het bijzonder strafrecht, verschilt dus inhoudelijk niet van het expliciet opgegeven schuldbestanddeel van het gemeenrechtelijk onopzettelijk misdrijf (typevoorbeeld: de onopzettelijke misdrijven uit de artikelen 418-420 Sw.). In beide gevallen gaat het om de onachtzaamheid of de culpa, die als penale schuldvorm in de rechtspraak wordt geassimileerd met het foutbegrip uit artikel 1383 B.W. (recent: Cass., 19 februari 1989, *Arr. Cass.*, 1988-89, 795, *R.W.*, 1988-89, 159); m.a.w. een toepassing van

het criterium van de goede huisvader of de *bonus ac diligens pater familias*. De gedraging van de beklaagde wordt dan getoetst aan de referentiegedraging van de normaal zorgvuldige en omzichtige persoon, geplaatst in dezelfde externe omstandigheden (zie, voor een recent voorbeeld bij het misdrijf van onopzettelijke slagen en verwondingen, Cass., 10 mei 1994, *Arr. Cass.*, 1994, 468). Plaatsing in dezelfde feitelijke omstandigheden houdt een zekere concretisering in van het abstracte referentiecriterium, waarbij bijvoorbeeld rekening wordt gehouden met de professionele situatie van de beklaagde (zie, voor een recent voorbeeld bij een hormonenmisdrijf, Cass., 14 juni 1994, *Arr. Vass.*, 1994, 609). Het zij hierbij wel opgemerkt dat een toetsing aan de vereiste professionele vaardigheden niet noodzakelijk een verstrenging van de referentiegedraging inhoudt, aangezien aldus ook onder meer de specifieke kenmerken en geplogenheden van een beroepsuitoefening in aanmerking komen (zie Cornelis, L., *Beginnelen van het Belgisch buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht*, 1989, p. 35, noot 57).

10. Een overtreding van een verkeersregel uit het Wegverkeersreglement maakt aldus bij toepassing van de strafbaarstelling van artikel 29 van de Wegverkeerswet, slechts een verkeersmisdrijf uit, indien de overtrekkende bestuurder tevens (minstens) onachtzaam is opgetreden. Dit betekent dan dat de concrete verkeersgedraging van de beklaagde-bestuurder niet beantwoordt aan die van de normaal zorgvuldige en omzichtige bestuurder die zich bevindt in dezelfde feitelijke verkeersomstandigheden (toetsing aan het referentiecriterium van de *bonus ac diligens autoraedarius*). De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de bestuurder als rechtstreeks adressaat van de penaal gehandhaafde verkeersnorm, kan m.a.w. in rechte *niet* enkel gegrond worden op de aanwezigheid van een (louter) materiële inbreuk op het Wegverkeersreglement. Zulk een inbreuk realiseert namelijk slechts het materieel bestanddeel van het verkeersmisdrijf, wat een noodzakelijke, maar op zich onvoldoende voorwaarde is om het verkeersmisdrijf te vormen.

Een andere recente illustratie van het vereiste van een moreel bestanddeel voor een in de strafrechtspraktijk veel voorkomend misdrijf uit het bijzonder strafrecht is terug te vinden in een vonnis van de Correctionele Rechtbank te Antwerpen van 18 juni 1995, waarin het strafrechtsbeginsel werd toegepast op het wegtransportmisdrijf van overlading. Dit misdrijf van het overschrijden van de maximale toegelaten massa – waarvan de precisering van het materieel bestanddeel is terug te vinden in het technisch reglement van 15 maart 1968 of in het K.B. van 9 januari 1987 inzake de Benelux en de strafbaarstelling (zonder enige vermelding van een schuldbestanddeel) in artikel 4 van de strafwet van 21 juni 1985 – is luidens dit vonnis niet strafbaar alleen maar doordat het materieel feit is gepleegd; de strafbaarheid veronderstelt een moreel bestanddeel bij de beklaagde, met name de onzorgvuldigheid (Corr. Antwerpen, 19 juni 1995, nr. 2834, *onuitg.*).

11. Opmerkelijk is dat het Hof van Cassatie in een relatief recent arrest in de materie van het milieustrafrecht vrij algemeen heeft beslist dat de strafbaarheid wegens een misdrijf «de wetenschap (la connaissance)» vereist dat het misdrijf wordt gepleegd (Cass., 10 oktober 1989, *Arr. Cass.*, 1989-90, 189). Hierbij vraagt procureur-generaal Krings zich af of uit het arrest kan worden afgeleid dat men niet meer kan worden veroordeeld als de onwetendheid te wijten is aan nala-

tigheid (Krings, E., «Aspecten van de bijdrage van het Hof van Cassatie tot de rechtsvorming», *R.W.*, 1990-91, (345), 349). Indien immers de strafbaarheid wegens een misdrijf de wetenschap vereist dat het misdrijf wordt gepleegd, lijkt het logisch te concluderen dat de afwezigheid van wetenschap – de onwetendheid – resulteert in een niet-strafbaarheid van de gedraging, ongeacht of dit gebrek aan wetenschap voortvloeit uit nalatigheid of onzorgvuldigheid, dan wel onoverkomelijk is. Betekent dat nudaat de onachtzaamheid als schuldvorm onvoldoende is voor de misdrijven uit het bijzondere strafrecht, waarvan de delictomschrijving geen subjectief bestanddeel bevat? Volgens Faure beoogde het Hof zeker niet een voorwaarde van effectieve kennis te stellen en zou onder het vereiste van «wetenschap» ook de veronderstelde kennis vallen die gebaseerd is op de onachtzaamheid (Faure, M., *De strafrechtelijke toerekening van milieudelicten*, 1992, 26-27). Vereisten dat de dader de wetenschap heeft dat hij een strafbare gedraging pleegt, gaat ons inziens eerder in de richting van de schuldvorm van het opzet. Zo verwijst de term «wetende dat... (avec connaissance)» in een delictomschrijving normaliter naar het vereiste van een algemeen opzet (zie voor een recente toepassing Cass., 2 november 1994, *A.J.T.*, 1994-95, 274, nr. 1994-95/82, met noot Vernimme, I.). Indien dit de betekenis zou zijn van het arrest van 10 oktober 1989 – en de door het Hof aangewende formulering is eigenlijk relatief duidelijk –, kan evenwel achter de juistheid van de geformuleerde strafbaarheidsregel naar onze mening een vraagteken worden geplaatst. In zijn argumentatie verwijst Faure wel terecht mede naar de jurisprudentie inzake de dwaling als schulduitsluitingsgrond (Faure, M., *ibid.*, voetnoot 18). Ook na het arrest van 10 oktober 1989 heeft het Hof van Cassatie in de discipline van het bijzonder strafrecht nog uitdrukkelijk de voorwaarde gesteld dat een dwaling onoverkomelijk moet zijn (bv. Cass., 6 november 1991, *Arr. Cass.*, 1991-92, 220), zodat blijkbaar een «overkomelijke of nalatige» dwaling of onwetendheid omtrent de feitelijke omstandigheden (bij een onachtzaamheidsmisdrijf) onvoldoende is om te besluiten tot de niet-strafbaarheid van de verrichte gedraging. Op deze wijze heeft het Hof van Cassatie kennelijk de schuldvorm van de onachtzaamheid na het arrest van 10 oktober 1989 in ere hersteld.

12. Tot slot zij opgemerkt dat het Hof van Cassatie in het ongeijkte-balans-arrest van 12 mei 1987 wel een opening laat voor een onderscheid tussen enerzijds het schuldbestanddeel als bestaansvoorwaarde van het misdrijf en anderzijds het bewijs van dit moreel misdrijfbestanddeel. Het misdrijf waarvoor de wet geen moreel bestanddeel preciseert, kan volgens advocaat-generaal du Jardin bewezen worden door de vaststelling dat het materieel misdrijfbestanddeel aanwezig is, waaruit dan de fout als strafbaarheidsvoorwaarde wordt afgeleid (du Jardin, J., concl. voor Cass., 12 mei 1987, *gécit.*). In tegenstelling tot de gemeenrechtelijke onachtzaamheidsmisdrijven kan bij de misdrijven uit het bijzonder strafrecht waarbij de schuldvorm niet is gepreciseerd, het vereiste moreel bestanddeel worden afgeleid uit de vaststelling dat de objectieve delictsinhoud (het materieel misdrijfbestanddeel) werd gerealiseerd (zie voor een meer recent voorbeeld uit het transportstrafrecht Cass., 6 november 1985, *Arr. Cass.*, 1985-86, 310 (betreft een transportmisdrijf inzake de tachograaf). De realisatie van het materieel misdrijfbestanddeel indiceert dan (in feite) een onachtzaamheid (*res ipsa in se culpam habet*). Dat is dan wel slechts een

indicatie, een vermoeden dat steeds weerlegd kan worden door elk foutuitsluitend gegeven (Verhaegen, J. en Hennau, C., *o.c.*, nr. 383). In deze context gaat het niet om een wettelijk vermoeden van aanwezigheid van het vereiste (en in de strafwettekst niet geëxpliciteerde) moreel bestanddeel dat steeds door de beklaagde moet worden weerlegd, maar wel om de toepassing van een zeker feitelijk vermoeden, een feitelijk element dat niet uitdrukkelijk hoeft te worden bewezen tenzij de aanwezigheid met een zekere graad van geloofwaardigheid wordt betwist (zie Traest, Ph., *Het bewijs in strafzaken*, 1992, 379-380; Verstraeten, R., *Handboek Strafvordering*, 1994, 2ed., nr. 1198). Wanneer dus de beklaagde vervolgd wegens een misdrijf uit het bijzonder strafrecht, met een zekere graad van geloofwaardigheid de naleving van de voor hem geldende algemene zorgvuldigheidsplicht kan aantonen, zal dat de eventueel bestaande eerste feitelijke foutindicatie of de prima facie foutaanwijzing onmiddellijk ontzenuwen en vervolgens een expliciet bewijs van aanwezigheid van het vereiste moreel bestanddeel vergen van de kant van de strafvervolgende partij. Het geannoteerde arrest van 13 december 1994 houdt ons inziens niet onmiddellijk een afwijking in van deze bewijsregeling, aangezien uit het middel in cassatie blijkt dat de beklaagde de aanwezigheid van schuld voor het hem ten laste gelegde verkeersmisdrijf had betwist.

Bart Spriet

Instituut voor Strafrecht – K.U.Leuven

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER – 6 FEBRUARI 1995

Voorzitter: de h. Marchal

Rapporteur: de h. Parmentier

Openbaar ministerie: de h. Leclercq

Advocaat: mr. Simont

Werkloosheid – Recht op uitkeringen – Werkloze zonder loon – Begrip – Opzeggingsvergoeding – Gedeeltelijke betaling – Voorlopig ontvangen werkloosheidsuitkeringen – Evenredig recht – Volledige terugvordering

Bij gedeeltelijke betaling van de verschuldigde opzeggingsvergoeding heeft de werkloze geen recht op werkloosheidsuitkeringen naar evenredigheid met het gedeelte van de opzeggingstermijn dat overeenstemt met het gedeelte van de opzeggingsvergoeding dat hem niet is uitbetaald.

Art. 7, § 12, Wetsbesluit 28 december 1944, als ingevoegd bij de Programmawet 30 december 1988, heeft die regel niet gewijzigd. Voor de terugvordering dient dus geen verrekening te gebeuren.

R.V.A. t/ M.

Gelet op het bestreden arrest, op 25 februari 1994 door het Arbeidshof te Luik gewezen;

Over het middel: schending van de artikelen 126 (...) kan het koninklijk besluit van 20 december 1963 betreffende arbeidsvoorziening en werkloosheid: (...)

(artikel) 7, § 12, van de besluitwet van 28 december 1944 betreffende de sociale zekerheid der werknemers, (die § 12 ingevoegd in dat artikel 7 bij artikel 111 van de Programmawet van 30 december 1988), (...)

doordat het arrest, nu eiser op 28 februari 1990 (na de vernietiging van een voorgaande beslissing) heeft beslist om verweerster vanaf 19 augustus 1980 tot 18 februari 1981, met toepassing van artikel 126 van het koninklijk besluit van 20 december 1963, uit te sluiten van het recht op werkloosheidsuitkeringen, en de uitkeringen terug te vorderen die haar gedurende die periode van zes maanden voorlopig waren toegekend – te weten 115.706 frank – heeft vastgesteld (a) dat de arbeidsovereenkomst van verweerster op 18 augustus 1980 is beëindigd wegens de invereffeningstelling van de vereniging zonder winstoogmerk waar zij sedert iets meer dan vijf jaar bediende was; dat de vereffenaars hebben erkend dat zij recht had op een opzeggingsvergoeding die overeenstemt met negen maanden loon; (b) dat haar bij beslissing van 7 oktober 1980 voorlopig het recht op werkloosheidsuitkeringen is toegekend; (c) dat zij op 18 mei 1987 van de vereffenaars een bedrag van 75.759 frank heeft ontvangen, dat is 20 % van haar schuldvordering jegens haar werkgever, «d.i., volgens haar, voor de periode van 18 augustus 1980 tot 11 oktober 1980 (54 dagen op 270 dagen)», en vervolgens beslist «dat de administratieve beslissing van 28 februari 1990 toepassing diende te maken van artikel 7 van de besluitwet van 28 december 1944», en dat het debat dient te worden heropend om de partijen in staat te stellen uitleg te geven over de periode die is gedekt door de door verweerster ontvangen vergoeding, waarbij het voor die beslissing steunt op de motieven dat artikel 7, § 12, van de besluitwet van 28 december 1944, dat na artikel 126 van het koninklijk besluit van 20 december 1963 in werking is getreden, «de inhoud en inzonderheid het vereiste van het werkelijk ontvangen van de compensatoire opzeggingsvergoeding wijzigd»; dat het Hof van Cassatie voordien in zijn arrest van 14 mei 1984 had beslist dat uit dat artikel 126 niet kan worden afgeleid dat de werknemer, die zijn opzeggingsvergoeding gedeeltelijk heeft ontvangen, recht zou hebben op werkloosheidsuitkeringen voor het gedeelte van de opzegging dat overeenstemt met het gedeelte van de vergoeding dat niet is betaald; dat artikel 7, § 12, van de besluitwet van 28 december 1944 evenwel onmiddellijk van toepassing was en bijgevolg door eiser diende te worden nageleefd toen hij zijn administratieve beslissing van 28 februari 1990 nam na de vernietiging van de beslissing van 25 oktober 1987; dat, «zoals vroeger voor de arbeidsrechtbank, alleen nog het probleem van de verrekening van de terugvordering van het bedrag (dat verweerster als opzeggingsvergoeding heeft ontvangen) aan de orde is, inzonderheid het tijdperk waarvoor die terugvordering geldt»; dat de heropening van het debat dient te worden bevolen om de partijen de mogelijkheid te bieden alle verduidelijkingen te geven die in dat verband noodzakelijk zijn,

...

Overwegende dat artikel 126 van het koninklijk besluit van 20 december 1963 betreffende arbeidsvoorziening en werkloosheid, inzonderheid bepaalt dat aanspraak op de werkloosheidsuitkering heeft de werknemer die, wegens omstandigheden onafhankelijk van zijn wil, werkloze zonder loon wordt, en dat meer bepaald de opzeggingsvergoeding, waarop de werknemer eventueel recht heeft, als loon wordt aangemerkt;

Dat ingevolge artikel 214, 5°, van hetzelfde koninklijk besluit de werkloosheidsuitkeringen die de werknemer tijdens de opzeggingstermijn heeft genoten zonder dat de verschuldigde opzeggingsvergoeding wordt betaald, ten onrechte ontvangen bedragen zijn waarvan eisers beheerscomité gemachtigd is af te zien;

Overwegende dat uit voornoemd artikel 126 niet kan worden afgeleid dat de werkloze, bij gedeeltelijke betaling van de opzeggingsvergoeding, recht heeft op werkloosheidsuitkeringen naar evenredigheid met het gedeelte van de opzeggingstermijn dat overeenstemt met het gedeelte van de opzeggingsvergoeding dat hem niet werd uitbetaald;

Overwegende dat, naar luid van artikel 7, § 12, van de besluitwet van 28 december 1944 betreffende de sociale zekerheid der werknemers, ingevoegd bij de programmawet van 30 december 1988, «de werknemer geen recht heeft op werkloosheidsuitkeringen gedurende de periode gedekt door een vergoeding of een schadevergoeding, met uitzondering van de vergoeding wegens morele schade, waarop hij aanspraak kan maken uit hoofde van de beëindiging van de arbeidsovereenkomst. Nochtans, wanneer hij de vergoeding of schadevergoeding waarop hij eventueel recht heeft, niet of slechts gedeeltelijk ontvangen heeft, kan hij voor de overeenstemmende periode voorlopig werkloosheidsuitkeringen genieten», indien hij bepaalde voorwaarden vervult;

Dat uit de parlementaire voorbereiding van de genoemde programmawet volgt dat de bepaling van § 12 «tot doel heeft een wettelijke basis te verlenen aan de administratieve praktijk krachtens welke de Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening voorlopige werkloosheidsuitkeringen toekent aan de werknemers die, om redenen onafhankelijk van hun wil, niet effectief een vergoeding of schadevergoeding ontvangen hebben waarop zij eventueel recht hebben wegens de verbreking van hun arbeidsovereenkomst»; dat die bepaling de regel vervat in artikel 126 van het koninklijk besluit van 20 december 1963 hoegenaamd niet wijzigt;

Overwegende dat het arrest, door de in het middel weergegeven motieven, niet naar recht beslist dat artikel 7, § 12, van de besluitwet van 28 december 1944 «de inhoud wijzigt» van artikel 126 van het koninklijk besluit van 20 december 1963, en dat bijgevolg voor de terugvordering door eiser van de door verweerder ontvangen werkloosheidsuitkeringen «verrekening» moet gebeuren;

...

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER – 27 FEBRUARI 1995

Voorzitter: de h. Marchal

Rapporteur: de h. Dhayer

Openbaar ministerie: mevr. De Raeve

Advocaten: mrs. Houtekier en Simont

1. Sociale zekerheid – Bijzondere bijdrage – Fiscale en Begrotingswet 1983 – Rechtsvordering – Verjaring – Termijn – Sociaal statuut zelfstandigen – Bijdragen – Verjaring – Toepassingsfeer – 2. Verjaring – Termijn – Burgerlijk Wetboek – Betaalbaarheid bij het jaar of bij kortere termijnen – Toepassingsfeer

1. De verjaringstermijn geldend voor de bijdragen voor het sociaal statuut van de zelfstandigen is niet toepasselijk op de rechtsvordering van de R.V.A. tot betaling van de bijzondere bijdrage voor de sociale zekerheid der werknemers vastgesteld in art. 60 van de Fiscale en Begrotingswet 28 december 1983.

2. De verjaringstermijn van vijf jaren gesteld in art. 2277 B.W. is niet toepasselijk op de rechtsvordering tot betaling van de bijzondere bijdrage voor de sociale zekerheid bepaald in art. 60 Fiscale en Begrotingswet 28 december 1983.

B. t/ R.V.A.

Gelet op het bestreden arrest, op 14 april 1994 door het Arbeidshof te Gent, afdeling Brugge, gewezen;

...

Overwegende dat de verjaringstermijn, bepaald in artikel 16, §§ 2 en 3, van het koninklijk besluit nr. 38 Sociaal Statuut Zelfstandigen, blijkens de bewoordingen van die bepalingen, toepasselijk is op de vordering tot betaling van de in dat besluit bepaalde bijdragen en op de terugvordering van die bijdragen die ten onrechte zijn betaald;

Dat uit die bepalingen, inzonderheid uit hun strekking, volgt dat die verjaringstermijn niet toepasselijk is op de vordering tot betaling van de bijzondere bijdrage voor sociale zekerheid, bedoeld in artikel 60 van de wet van 28 december 1983 houdende fiscale en begrotingsbepalingen;

...

Overwegende dat de bepalingen van artikel 2277 van het Burgerlijk Wetboek, volgens welke interest van geleende sommen, en, in het algemeen, al hetgeen betaalbaar is bij het jaar of bij kortere termijnen, door verloop van vijf jaren verjaart, in beginsel toepassing vinden telkens als de schuld prestaties of inkomsten tot voorwerp heeft die op voormelde wijze betaalbaar zijn;

Overwegende dat het arrest oordeelt dat de door verweerder gevorderde bijzondere bijdrage slechts verschuldigd is in zoverre het belastbaar inkomen, een wisselvallig gegeven, een bepaald bedrag overschrijdt;

Dat het arrest aldus oordeelt dat de vordering van verweerder geen periodiek weerkerende schuld betreft en de beslissing, dat die schuld niet onder artikel 2277 van het Burgerlijk Wetboek valt, naar recht verantwoordt;

...

NOOT – Bij arrest van 6 maart 1995 heeft het Hof van Cassatie beslist dat de rechtsvordering tot betaling van de bijzondere bijdrage voor de sociale zekerheid vastgesteld bij art. 60 Fiscale en Begrotingswet 1983 verjaart door verloop van dertig jaren.

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 2 MAART 1995

Voorzitter: de h. Sace

Rapporteur: de h. Verheyden

Openbaar ministerie: mevr. Liekendael

Advocaten: mrs. Kirkpatrick en Simont

Faillissement – Curator – Algemene opdracht – Vordering van de curator – Draagwijde – Voorwerp

De algemene opdracht van de curator bestaat erin de activa van de gefailleerde te gelde te maken en het opgebrachte geld te verdelen.

Wanneer de curator namens de gezamenlijke schuldeisers in rechte optreedt, oefent hij de gemeenschappelijke rechten van alle schuldeisers uit, maar niet hun individuele rechten, zelfs wanneer die individuele rechten zouden zijn samengevoegd.

Gemeenschappelijke rechten van alle schuldeisers zijn de rechten die voortvloeien uit de schade ten gevolge van de fout van wie ook, waardoor het passief van het faillissement vermeerderd of het actief ervan verminderd wordt.

N.M.K.N. t/ D.

Gelet op het bestreden arrest, op 30 juni 1992 door het Hof van Beroep te Bergen gewezen;

Over het tweede middel: schending van de artikelen 8, 9, 12, 13, 14 van de Hypotheekwet van 16 december 1851, 444 tot 448, 477, 479, 487, eerste lid, 491, 492, 528, 529, 547, 561 van titel 1 van boek III van het Wetboek van Koophandel, 35, inzonderheid 6°, en 63ter van titel IX van boek I van dat wetboek (welke laatste twee bepalingen in titel IX zijn ingevoerd bij de wet van 4 augustus 1978), 2 van het Burgerlijk Wetboek en van het algemeen beginsel van de niet-terugnagende kracht van de wetten,

doordat het arrest in substantie vaststelt: 1. dat de op 19 juni 1967 opgerichte naamloze vennootschap Sefi op 18 juni 1968 van eiseres een krediet van 242 miljoen frank had gekregen voor de gedeeltelijke financiering van de eerste fase van de bouw van een fabriek voor kunstvezels te Hautrage; dat eiseres zich in augustus 1970 realiseerde dat de bedrijfsleiders van Sefi haar hadden bedrogen door met name een aantal keren valsheid in geschrifte, oplichting en verduistering te plegen, en tegen hen klacht heeft ingediend; dat eiseres bovendien op 20 augustus 1970 haar kredieten heeft opgezegd; dat Sefi bijgevolg ambtshalve failliet werd verklaard bij vonnis van de Rechtbank van Koophandel te Bergen van 2 september 1970; dat eiseres haar schuldvordering van 242 miljoen frank in hoofdsom in het faillissement heeft ingediend en, dank zij verschillende zekerheden en een schikking met een derde, een totaal bedrag van 94.214.306 frank heeft kunnen terugkrijgen; 2. dat twee leveranciers van Sefi, de vennootschappen F. en Van R., respectievelijk 22.034.638 frank en 32.933.919 frank in het passief van het faillissement hebben ingediend; dat die beide vennootschappen, bij twee dagvaardingen van 18 april 1974, eiseres voor de Rechtbank van Koophandel te Brussel hebben gedaagd ter vergoeding, op grond van artikel 1382 van het Burgerlijk Wetboek, van de schade ten gevolge van het niet invorderbaar zijn van hun schuldvorderingen tegen Sefi; dat zij tot staving van hun rechtsvordering aanvoerden dat de N.M.K.N. aansprakelijk was door aan Sefi een onverdiend krediet toe te kennen en door het te handhaven, zonder te hebben nagegaan of het project betreffende de fabriek voor vezels rendabel was en zonder de activiteit van Sefi en van haar bedrijfsleiders te hebben gecontroleerd, en aldus een fout heeft begaan die ten grondslag ligt aan de schade, daar, indien het krediet niet was toegestaan, het project tot het bouwen van de fabriek waarvan die vennootschappen als aannemers hebben deelgenomen, bij gebrek aan middelen, niet tot stand was kunnen komen; dat de Rechtbank van Koophandel te Brussel, bij vonnis van 3 mei 1976, de rechtsvorderingen van de vennoot-

schappen F. en Van R. samenvoegde en de N.M.K.N. veroordeelde om, provisioneel, 21 miljoen frank aan F. en 35 miljoen frank aan Van R. te betalen; dat eiseres tegen dat vonnis hoger beroep heeft ingesteld bij het Hof van Beroep te Brussel; 3. dat de curator van Sefi, q.q., bij het exploit van 9 februari 1977 tot inleiding van het geding waarover het bestreden arrest uitspraak heeft gedaan, eiseres voor de Rechtbank van Koophandel te Bergen heeft gedagvaard tot vergoeding van de door de boedel geleden schade; 4. dat eiseres, bij exploit van 25 maart 1977, de curator q.q. van Sefi tot tussenkomst en bindendverklaring van het arrest voor het Hof van Beroep te Brussel heeft opgeroepen in het geding tussen eiseres en de vennootschappen F. en Van R.; dat het Hof van Beroep te Brussel, bij arrest van 14 september 1979, enerzijds, het vonnis van de Rechtbank van Koophandel te Brussel heeft bevestigd en aldus de rechtsvorderingen van de vennootschappen F. en Van R. ontvankelijk en gegrond heeft verklaard, en, anderzijds, de vordering tot bindendverklaring van het arrest gegrond heeft verklaard en heeft gezegd dat zijn arrest bindend is voor de curator van Sefi; dat het Hof van Beroep te Brussel ten aanzien van de grondslag van de rechtsvordering van de vennootschappen F. en Van R., heeft geoordeeld dat eiseres grove fouten had begaan door aan Sefi een krediet van 242 miljoen frank toe te kennen zonder hetwelk, volgens de bewoordingen van het arrest van 14 september 1979, «Sefi zou zijn verdwenen voordat enige aannemer de gelegenheid zou hebben gehad zich jegens haar te verbinden»; 5. dat andere gewone schuldeisers individueel van eiseres hun vergoeding hebben gekregen: L. (schuldvordering: 107.052 frank), kantoor L. (schuldvordering 2.883.650 frank) en D. (443.300 frank); 6. dat daarentegen schuldeiser Fred G. (algemeen bevoorrechte schuldeiser die in het passief was opgenomen voor 642.834 frank) werd afgewezen in zijn individuele rechtsvordering die op 8 juni 1982 tegen eiseres werd ingesteld en uiteindelijk ongegrond werd verklaard bij arrest van het Hof van Beroep te Brussel van 19 november 1987; 7. dat de eerste rechter, bij vonnis van 15 december 1988, de rechtsvordering van de curator q.q. ontvankelijk heeft verklaard, eiseres heeft veroordeeld om hem een provisioneel bedrag van 48.868.032 frank plus de gerechtelijke interest te betalen en zijn uitspraak over het overige heeft aangehouden; dat eiseres tegen dat vonnis hoofdberoep heeft ingesteld en de ontvankelijkheid van de vordering betwist; dat debat voor het hof van beroep, met instemming van de partijen, werd beperkt tot de bespreking van de ontvankelijkheid van de rechtsvordering van de curator; dat het bestreden arrest, met bevestiging van de beslissing van de eerste rechter, de oorspronkelijke vordering ontvankelijk verklaart die de curator q.q. had ingesteld om, volgens het gedinginleidend exploit van 9 februari 1977, eiseres te doen veroordelen tot «volledige vergoeding van de door de failliete boedel van de vennootschap Sefi geleden schade», en om, naar luid van de eerste appelconclusie van de curator q.q. (nr. 38), vergoeding te krijgen voor een «collectieve schade die gelijk is aan het totaal van de individuele schade van de schuldeisers» van de boedel die «zonder de fout van de N.M.K.N. economisch het bedrag van hun schuldvorderingen niet zouden hebben verloren»,

...

Overwegende dat de algemene opdracht van de curator erin bestaat de activa van de gefailleerde te gelde te maken en het opgebrachte geld te verdelen;

Dat, wanneer de curator namens de massa in rechte optreedt, hij de gemeenschappelijke rechten van alle schuldeisers uitoefent, maar niet hun individuele rechten, zelfs wanneer die individuele rechten zouden zijn samengevoegd;

Dat gemeenschappelijke rechten van alle schuldeisers de rechten zijn die voortvloeien uit de schade ten gevolge van de fout van wie ook, waardoor het passief van het faillissement vermeerderd of het actief ervan verminderd wordt; dat wegens de schade die aldus is veroorzaakt aan de massa van goederen en rechten die het gemeenschappelijk pand vormen van de schuldeisers, die fout de oorzaak is van een collectief nadeel voor die schuldeisers en de rechten krenkt die zij uiteraard gemeen hebben;

Overwegende dat het arrest, door de vordering van de curator ontvankelijk te verklaren, hoewel, volgens de vaststellingen van het hof van beroep, de rechtsvordering van de curator geen uitvoering vormt van gemeenschappelijke rechten van alle schuldeisers, de door eiseres aangewezen wetsbepalingen schendt;

...

NOOT – Zie Cass., 12 februari 1981, *Arr: Cass.*, 1980-81, nr. 347, *Pas.*, 1981, I, 941, met conclusie van advocaat-generaal R. Declercq, *R.C.J.B.*, 1983, 5, met noot van Jacques Heenen.

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 5 MEI 1995

Voorzitter: mevr. Baeté-Swinnen

Rapporteur: de h. Verougstraete

Advocaten: mrs. Dauginet en Claeys Bouuaert

Inkomstenbelastingen – 1. Verband tussen boekhoudrecht en fiscaal recht – 2. Bedrijfsverlies – Begrip

1. *Geen algemeen rechtsbeginsel is «het beginsel dat het boekhoudrecht het fiscaal recht beheerst».*

2. *Een verlies kan slechts een zeker en vaststaand bedrijfsverlies zijn in zoverre het niet wordt gecompenseerd door een overeenstemmende invorderbare schuldvordering. Als het bedrag van de overeenstemmende schuldvordering nog niet vaststaat, kan de rechter hieruit afleiden dat het bedrijfsverlies nog niet vaststaat.*

N. en C. t/ Belgische Staat

Gelet op het bestreden arrest, op 1 april 1993 door het Hof van Beroep te Antwerpen gewezen;

Over het middel: schending van de artikelen 43 en 44 van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen, in de versie vóór de coördinatie bij koninklijk besluit van 10 april 1992, bekrachtigd bij wet van 12 juni 1992, van artikel 18 van de wet van 17 juli 1975 op de boekhouding en de jaarrekening van de ondernemingen, van artikel 6 van het koninklijk besluit van 8 oktober 1976 met betrekking tot de jaarrekening van de ondernemingen, van het beginsel dat het boekhoudrecht het fiscaal recht beheerst en van artikel 97 van de Grondwet,

doordat het arrest beslist dat de bedrijfsschade geleden in het jaar 1983 die is gedekt door een verzekering, geen over-

draagbaar bedrijfsverlies in de zin van artikel 43 W.I.B. (oud) kan vormen voor het aanslagjaar 1985, nu zij geen bedrijfslast in de zin van artikel 44 W.I.B. (oud) vormde voor het aanslagjaar 1984, daar de bedrijfsschade wordt gecompenseerd door een vordering op de verzekeraar, zodat een eventuele bedrijfslast pas vaststaand kan zijn na de definitieve regeling van de schade met de verzekeraar, op grond van de motieven:

...

terwijl, wanneer het hof vaststelt dat het volledig door brand vernietigde actiefbestanddeel overeenkomstig de regels van voorzichtigheid volledig is afgeboekt, dat de bedrijfslast derhalve boekhoudkundig vaststaat en dat het bedrag ervan blijkens de boekhoudkundige stukken op het einde van het boekjaar bekend is, het hof slechts kan besluiten dat de bedrijfsschade voor dat boekjaar een zekere en vaststaande bedrijfslast uitmaakt in de zin van artikel 44 W.I.B. (oud), dat het principe noch het bedrag van de bedrijfslast kan afhangen van een nog niet vervulde voorwaarde of enig ander gegeven en dat de in casu geleden bedrijfsschade aldus aanleiding geeft tot een overdraagbaar bedrijfsverlies in de zin van artikel 43 W.I.B. (oud) voor het volgende boekjaar;

...

Overwegende dat het middel niet aangeeft hoe en waarvoor het arrest artikel 97 (oud) van de Grondwet schendt;

Overwegende dat geen algemeen rechtsbeginsel is het «beginsel dat het boekhoudrecht het fiscaal recht beheerst»;

Overwegende dat uit het arrest blijkt dat de eisers een bedrijfsschade hebben geleden door de vernietiging van een deel van hun vermogen en dat de vergoeding die de verzekeraar hiervoor aan de eisers moet betalen, nog niet definitief is vastgesteld of uitgekeerd; dat de appelrechters oordelen dat het eventuele bedrijfsverlies bestaat in het deel van de schade, dat niet door de verzekeraar is vergoed, en dat dit verlies pas kan vaststaan op het ogenblik van de definitieve vaststelling van de schadevergoeding;

Overwegende dat, krachtens artikel 44 van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen (1964), als gedaan of gedragen tijdens het belastbaar tijdperk worden beschouwd de uitgaven of lasten die tijdens dat tijdperk werkelijk zijn betaald of gedragen, of het karakter van zekere en vaststaande schulden of verliezen hebben verworven en als zodanig zijn geboekt;

Dat een verlies slechts een zeker en vaststaand bedrijfsverlies kan zijn in zoverre het niet wordt gecompenseerd door een overeenstemmende invorderbare schuldvordering, zodat als het bedrag van de overeenstemmende schuldvordering nog niet vaststaat, de rechter hieruit kan afleiden dat het bedrijfsverlies nog niet vaststaat;

Dat de wijze waarop respectievelijk de schade en de vordering tot vergoeding van de geleden schade moeten worden geboekt, geen verband houdt met de vraag of de belastingplichtige zekere en vaststaande verliezen heeft gedragen;

Dat de appelrechters, zonder schending van de artikelen 43 en 44 van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen (1964), van artikel 18 van de wet van 17 juli 1975 en van artikel 6 van het koninklijk besluit van 8 oktober 1976, vermochten te beslissen dat, gelet op een aanspraak op de verzekeraar, het verlies nog niet zeker en vaststaande was;

...

HOF VAN BEROEP TE GENT*17e KAMER – 26 APRIL 1994*

Voorzitter: de h. Lievens

Advocaten: mrs. Lievens en Van Neste

Vennootschap – V.O.F. – Overdracht van zijn deel door een vennoot aan de andere – Latere ontbinding – Gevolg

De gerechtigdheden van de vennoten in een V.O.F. kunnen niet overgedragen worden tenzij tussen de vennoten daarover unanimititeit bestaat.

Wanneer een vennoot van een V.O.F., met toestemming van de twee andere vennoten, zijn deel tegen lijfrente aan hen heeft overgedragen, blijven de door hen in het lijfrentecontract opgenomen verplichtingen integraal bestaan ten voordele van de lijfrenteheffer; de omstandigheid dat de vennootschap tussen de overblijvende vennoten later ontbonden is, is niet ter zake.

M. t/ M.

Centraal punt van de betwisting

Bij contract van overname op 31 maart 1975 (de datum waarop vader Kamiel M. met pensioen ging) heeft de oorspronkelijke eiser (het dagvaardingsexploot dagtektent van 21 december 1987), Kamiel M., zijn deelgerechtigdheden in de vennootschap onder firma (V.O.F.) 'Kamiel M. en Zonen' (die een autocarbedrijf exploiteerde te Z.) overgedragen aan zijn twee zonen (Gerrit M. en Erik M.) tegen een geïndexeerde maandelijks lijfrente van 10.000 frank, solidair te betalen door beide overnemers de dertigste van elke maand tot aan de dood van de renteheffer; zonder af te wijken van de solidariteit van de verkrijgers werd bepaald (namelijk in artikel 2, punt D) dat de verkoper aanvaardde dat de betaling van de rente door elke verkrijger afzonderlijk gebeurt in evenredigheid tot zijn deel.

Vanaf 1975 tot en met 1984 hebben zowel Erik als Gerrit M. ieder de helft van de rente, zonder het minste voorbehoud, betaald. Intussen was tussen beide broers ruzie ontstaan, hebben elk van beiden afzonderlijk een auto- en autocarbedrijf opgericht, werd de feitelijke vereniging (bij onderhandse akte gedateerd 4 januari 1984) ontbonden en ver-effend, en, terwijl Gerrit M. zijn deel nauwgezet bleef betalen, weigerde Erik M. vanaf januari 1985 de lijfrente verder te betalen; de vordering van vader Kamiel M. strekt derhalve tot recuperatie van de achterstallige betalingen.

In het bestreden vonnis heeft de eerste rechter de tegeneis (steunend op de beweerde nietigheid van de overeenkomst van 31 maart 1975) toelaatbaar doch ongegrond verklaard, terwijl de hoofdeis toelaatbaar en gegrond werd verklaard.

...

Beoordeling

...

2. De appellant betoogt dat de eerste rechter de zaak verkeerd heeft beoordeeld. Daartoe wordt, summier samengevat, aangevoerd:

a) dat in een vennootschap onder firma de gerechtigdheden van de vennoten niet kunnen worden overgedragen;

b) dat, ingevolge de ontbinding van de feitelijke vennootschap op 4 januari 1984 het voorwerp van de overeenkomst, namelijk de gerechtigdheden in de vennootschap, verloren is

gegaan (cf. studie van prof. Paul Alain Foriers, «Observations sur la caducité des contrats par suite de la disparition de leur objet ou de leur cause», noot bij Cass., 28 november 1980, *R.C.J.B.*, 1987, pp. 74 tot 113), zodat de appellant niet langer het genot had van de overgedragen deelgerechtigdheden en derhalve geen rente meer is verschuldigd, minstens niet vanaf 4 januari 1984.

3. De appellant heeft zich als medeschuldenaar – en wel als solidaire medeschuldenaar – verbonden in een lijfrentecontract (en dus in een kanscontract: artt. 1968 tot 1983 van het Burgerlijk Wetboek).

De lijfrente impliceert de uitkering van de rente tot aan de dood van de renteheffer; de renteplichtige (= de renteschuldenaar) kan zich van de uitkering van de rente niet bevrijden door de teruggave van het kapitaal aan te bieden en door af te zien van de terugvordering van de betaalde rentetermijnen; hij is verplicht de rente uit te keren gedurende het gehele leven van de persoon of van de personen op wier leven de rente gevestigd is, hoe lang deze ook in leven blijven en hoe bezwarend de uitkering van de rente ook mocht zijn geworden (art. 1979 B.W.; de partijen mogen er weliswaar anders over beschikken – zie Dekkers, deel 2, nr. 1257, p. 704 – doch in casu is zulks niet gebeurd in de overeenkomst van 31 maart 1975).

4. De bewering dat een vennootschap onder firma (V.O.F.) de gerechtigdheden van de vennoten niet kunnen worden overgedragen is principieel juist, tenzij tussen vennoten hieromtrent unanimititeit bestaat (zie René Butzler, Huguette Geinger en Nicole Heijerick, *Inleiding tot het vennootschapsrecht*, Die Keure, 1989, p. 34).

Die unanimititeit staat in casu onbetwistbaar vast: zowel Kamiel M. als elk van zijn beide zonen (Gerrit en Erik) hebben de overnameovereenkomst van 31 maart 1975 behoorlijk ondertekend.

5. De niet-betaling van achterstallen (dus de wanbetaling van rentetermijnen) geeft de schuldeiser niet het recht het lijfrentecontract te laten ontbinden; hij mag enkel tot dwanguitvoering overgaan (art. 1978 B.W.). *De wet wijkt hier dus duidelijk af van artikel 1184* wegens het kanskarakter van het lijfrentecontract; in casu vordert de oorspronkelijke eiser niet: schadevergoeding, maar wél de uitvoering van het contract.

6. De onderhandse akte van 4 januari 1984 heeft – uiteraard – enkel betrekking op de gebroeders Erik en Gerrit M., de twee enige vennoten van de V.O.F. op dat ogenblik.

Aangezien de overdracht van zijn deel als vennoot aan de andere vennoot in een vennootschap onder firma die slechts uit twee vennoten bestaat, van rechtswege de ontbinding van de vennootschap tot gevolg heeft (namelijk door de vereniging van alle aandelen in één hand, hetgeen strijdig is met de definitie zelf van het vennootschapscontract), en aangezien men de ontbinding wegens wettige redenen (art. 1871 B.W.) – aantasting van de «affectio societatis», bv. door een ernstig en voortdurend misverstand tussen de vennoten – heeft willen vermijden (zij moet immers gevorderd worden voor de rechtbank die soeverein de wettigheid en de ernst van de aangevoerde reden beoordeelt), kan de akte van 4 januari 1984 geen andere betekenis hebben dan een «ontbinding in der minne», dus een ontbinding door de wil der partijen (eigenlijk vroegtijdig) op basis van het tweede lid van artikel 1134 van het Burgerlijk Wetboek.

Met die akte van 4 januari 1984 heeft vader Kamiel M. niets te maken aangezien de overdracht van zijn vennootschapsdeel reeds was gebeurd per 31 maart 1975, *mét toestemming van zijn beide zonen*. De door deze zonen – en dus ook door Erik M. – in het lijfrentecontract opgenomen verplichtingen blijven dus integraal bestaan ten voordele van de renteheffer (toepassing van art. 1165 B.W.; cf. Cass., 22 april 1977, *Pas.*, 1977, I, 860).

De eerste rechter heeft derhalve terecht geoordeeld dat de omstandigheid dat de vennootschap werd ontbonden (in 1984) *niet ter zake is* aangezien de vader vanaf 31 maart 1975 geen vennoot meer was en zijn deelgerechtigdheden in eigendom had overgedragen aan zijn zonen, met hun toestemming als medevennoten.

De appellant stelt volledig ten onrechte dat het contract van overdracht der deelgerechtigdheden (31 maart 1975) van rechtswege zou zijn ontbonden door de latere ontbinding in der minne (1984) van de vennootschap.

De overeenkomst van overdracht moet, qua geldigheid (en dus onder meer ook qua voorwerp), worden beoordeeld per 31 maart 1975. Aangezien *alle* vennoten daarin hebben toegestemd, was de overdracht aan en met akkoord van de twee overige vennoten, volkomen rechtsgeldig. De prijs is verschuldigd op het ogenblik van het sluiten van de overeenkomst, en, qua uitvoering, eisbaar volgens de modaliteiten vervat in *die* overeenkomst (in casu door middel van een maandelijks lijfrente). De omstandigheid dat de resterende vennoten later beslissen de vennootschap te ontbinden kan, gelet op artikel 1134, eerste lid, B.W., niet tot gevolg hebben dat deze vennoten ontsnappen aan de betaling van de prijs voor de overdracht van deelgerechtigdheden die negen jaar voordien rechtsgeldig plaatshad.

Aangezien de appellant en zijn broer Gerrit sedert 31 maart 1975, *met uitsluiting van de geïntimeerde*, over de deelgerechtigdheden van de vennootschap beschikten, kon noch diende de geïntimeerde het genotsrecht in de toekomst te waarborgen. Het blote feit dat de gebroeders in 1984 beslist hebben de vennootschap te ontbinden en te vereffenen, zonder inspraak van om het even wie, bewijst dat het voorwerp van de overeenkomst van 4 januari 1984 en het voorwerp van de overeenkomst van 31 maart 1975 *verschillend* waren; trouwens de vennootschap wordt niet ontbonden door het tenietgaan van de zaak waarvan de eigendom reeds in de vennootschap was ingebracht (cf. art. 1867, derde lid, B.W.); de *twee* resterende vennoten hebben de vennootschap in der minne ontbonden, de oorspronkelijke afspraak tussen de *drie* vennoten blijft, qua uitvoering (betaling van de prijs), integraal bestaan.

De leer van professor Foriers is dus niet ter zake dienstig.

HOF VAN BEROEP TE GENT

17e KAMER – 14 JUNI 1994

Voorzitter: de h. Lievens

Advocaten: mrs. Desmet en Bekaert

Schenking – Gift van hand tot hand – Bezit

Een gift van hand tot hand is geldig wanneer de schenker de onherroepelijke bedoeling heeft te schenken en er een materiële

eigendomsoverdracht plaatsvindt van het geschenken goed van de schenker aan de begiftigde. Voor de geldigheid ervan is civielrechtelijk niet vereist dat een document opgesteld wordt.

De begiftigde wordt beschermd door het vermoeden van art. 2279 B.W. op voorwaarde dat zijn bezit voldoet aan de vereisten van art. 2229 B.W.

Wie beweert dat het bezit niet deugdelijk is, draagt de last van het bewijs dat het bezit, gelet op de omstandigheden van de zaak, voor verschillende interpretaties vatbaar is.

Of het bezit al dan niet deugdelijk is, is in wezen een feitenkwestie die door alle middelen rechtens bewezen mag worden.

V. t/ V.

Alle stukken werden ingezien, inzonderheid het op tegenpraak gewezen vonnis van de derde kamer, zitting houdend in burgerlijke zaken, van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Kortrijk, welk vonnis werd uitgesproken op 27 september 1988, bij welk vonnis de eerste rechter de vordering van de oorspronkelijke eiseres (thans appellante) – ingeleid bij exploit van dagvaarding van 1 oktober 1987 en strekkende tot afgifte (eerst van de helft, nadien bij conclusie van 28 juni 1988 uitgebreid tot het geheel) van titels (kasbons en obligaties) voor het geheel qua nominale waarde bepaald op 399.600 frank – toelaatbaar heeft verklaard doch afgewezen als ongegrond, met verwijzing van de eiseres in de kosten van het geding.

...

Beoordeling

...

2. De schending van hand tot hand (= de handgifte, ook genoemd: *gift van hand tot hand*) is een van de weinige gevallen waarin eigendom overgaat door overhandiging (= «traditio»), zodat unaniem wordt aangenomen (cf. N. Torfs, «De handgift in de rechtspraak vanaf 1970», *Waarvan Akte*, 1986, 50 tot 56) dat *de handgift valt buiten de vormvereisten van de gewone schenkingen*: art. 931 van het Burgerlijk Wetboek is dus niet toepasselijk.

Handgift is derhalve geen plechtig contract, maar anderszits ook geen consensueel contract, wél een zakelijk contract.

Drie elementen zijn cumulatief vereist:

– *ten eerste*, de wil van de schenker om de zaak te schenken = het begiftigingsoogmerk = de «*animus donandi*» = de vrijwillige en vrijgeveige bedoeling van de «*tradens*» (= de persoon die de afgifte doet);

– *ten tweede*, de wil van de begiftigde om de zaak aan te nemen = dus het akkoord van de «*accipiens*» = de *aanvaarding* van de handgift door de begiftigde;

– *ten derde*, de overdracht van het bezit van de geschenken zaak uit de handen van de schenker in de handen van de begiftigde = «*traditio*» of overhandiging;

Daaruit volgt dat de afgifte van de zaak werkelijk moet zijn en dat de schenker *onherroepelijk van de zaak afstand doet*: zonder dit element bestaat de gift van hand tot hand niet (cf. Cass., februari 1961, *Pas.*, 1961, I, 587).

Bovendien is het van belang erop te wijzen dat uit het derde element (de *traditio*) het eerste element (de *animus donandi*) niet automatisch mag worden afgeleid; de schenker moet de bedoeling hebben iemand *onmiddellijk* te begiftigen (cf. Cass., 4 april 1979, *Rec. Gén. Not.*, 1981, nr. 22.6-06.176);

een beheersopdracht is daartoe onvoldoende (cf. Rb. Luik, 2 maart 1976, *Jur.Liège*, 1976-77, 204).

3. Concreet gesproken is een handgift dus geldig wanneer de schenker de onherroepelijke bedoeling heeft om te schenken en er een materiële eigendomsoverdracht plaatsvindt van het geschonken goed van de schenker (die schenkt) aan de begiftigde (die ontvangt).

Hoewel notarieel en fiscaal dikwijls wordt aanbevolen om van de handgift een document op te stellen, is het civielrechtelijk *niet* vereist een document op te stellen opdat de operatie geldig zij.

In antwoord op de aanspraak van de appellante beweert de geïntimeerde dat hij, als enig kleinkind, enkele tijd vóór het overlijden van zijn grootmoeder (mevrouw Anna Vi., overleden te Kortrijk op 2 juli 1985), van zijn grootmoeder, met instemming van zijn grootvader (de heer Emiel-Remi V., geboren op 3 september 1899 overleden te Kortrijk op 4 februari 1986), voor 350.000 frank aan titels bij wijze van handgift heeft ontvangen. De geïntimeerde is de zoon van Roger V. (geboren op 4 augustus 1926), zijnde de broer van de appellante.

4. De kern van het *bewijsrechtelijk vraagstuk* komt neer op de vraag of de bezitter (van de titels, in casu de geïntimeerde) artikel 2279 van het *Burgerlijk Wetboek* («Met betrekking tot roerende goederen geldt het bezit als titel») *mag inroepen*.

De meerderheid van rechtspraak en rechtsleer (zie R. Dilemans e.a., «Overzicht Rechtspraak», *T.P.R.*, 1985, 561) *aanvaardt* – in strijd met de opinie van wijlen prof. Dekkers («Inzake roerend goed geldt bezit als titel, doch niet als wettige titel», *R.W.*, 1972-73, 1937 tot 1940; zie ook diens Handboek, deel III, nr. 1004 e.v.) – *dat de begiftigde beschermd wordt door het vermoeden van artikel 2279 B.W., op voorwaarde* dat zulk een bezit voldoet aan de vereisten van artikel 2229 B.W. (voortdurend en onafgebroken, ongestoord, openbaar, niet dubbelzinnig en als eigenaar; zie reeds Cass., 14 maart 1889, *Pas.*, 1889, I, 147; zie ook de noot van prof. Claude Renard, «L'article 2279 en question?», bij de cassatiearresten van 20 december 1974 en van 3 oktober 1975, *R.C.J.B.*, 1976, 274-282).

5. Wie de teruggave vordert van lichamelijke goederen, binnen de gemeenrechtelijke verjaringstermijn, en beweert dat het door de tegenpartij aangevoerde bezit niet deugdelijk is (dit is de stelling ingenomen door de appellante) *draagt de last van het bewijs* dat het bezit, gelet op de omstandigheden van de zaak, voor verschillende interpretaties vatbaar is (cf. Cass., 20 december 1974, *R.W.*, 1974-75, 1835, met noot C.).

6. Of het ingeroepen bezit al dan niet deugdelijk is, is in wezen een *feitenkwestie* die met alle middelen rechtens beezen mag worden.

De speciale affectie van grootouders voor een kleinkind kan moeilijk in alle ernst ontkend worden. De appellante beweert, in haar aangifte van onvrijwillige buitenbezitstelling, dat de coupons van de effecten werden geïnd tot en met het jaar 198 (de rest is onleesbaar). In de aangifte van nalatenschap van mevrouw Anna Vi. wordt geen melding gemaakt van de titels (op 8 november 1985) en het is pas in de aangifte van nalatenschap van Emiel V. (vader van de appellante) dat de appellante melding maakt van beurswaarden «die affhingen van de huwelijksgemeenschap» (dus op 11 mei 1987) terwijl in de bijvoeglijke aangifte (van 9 juni 1987) vermeld wordt dat de appellante slechts weet kreeg van het bestaan

van deze beurswaarden «naar aanleiding van het overlijden van haar vader»; om welke reden heeft de appellante de successieaangifte van haar moeder ondertekend «onder voorbehoud van alle rechten»?

7. Dat de geïntimeerde de bij wijze van handgifte gekregen effecten thuis zou hebben bewaard is geen ernstig punt van kritiek (in Vlaanderen zijn er duizenden die dat doen); ernstiger daarentegen – in het onderzoek naar de beweerde clandestiniteit – is het punt dat nooit coupons werden geïnd en dat blijkbaar niet bekend is aan wie op de vervaldag het kapitaal werd uitbetaald. Het Hof beveelt daaromtrent een *onderzoeksmaatregel*.

Op deze gronden,

...

Alvorens verder recht te doen: a) verzoekt het Gemeentekrediet van België, Pachecolaan, 44 te 1000 Brussel, aan het Hof de informatie te willen verstrekken nopens de vraag aan wie op de vervaldag (1 januari 1986) het kapitaal werd uitbetaald met betrekking tot de kasbon nr. 87.952 ad 10.000 frank, uitgegeven voor 3 jaar à 9,25% – vervaldag 1 januari 1986; b) verzoekt het Wegenfonds, de Meeûssquare 30 te 1040 Brussel, aan het Hof informatie te willen verstrekken nopens de vraag aan wie op de vervaldag (30 april 1988) het kapitaal werd uitbetaald met betrekking tot de obligatie nr. 69.629.7 ad 25.000 frank, uitgegeven in 1980 à 11,5% – vervaldag 30 april 1988.

HOF VAN BEROEP TE BRUSSEL

1e KAMER – 3 OKTOBER 1995

Voorzitter: de h. Van Orshoven

Raadsheren: de h. Vanderwegen en mevr. Mertens de Wilmars

Advocaten: mrs. Wuyts loco Ver Berne en Jans

Burgerlijke rechtspleging – Gerechtskosten – Vereffening – Registratierechten – Door oorspronkelijke eiser voorgesloten – Vordering tot terugbetaling

Met toepassing van art. 1021, tweede lid, Ger.W. wordt de beslissing over de kosten, waarover niet werd gestatueerd, geacht te zijn aangehouden. De kosten omvatten o.m. de registratierechten meer bepaald het veroordelingsrecht verschuldigd op een veroordelende beslissing.

In casu heeft de oorspronkelijke eiser, onder toepassing van de vroegere wetgeving, de registratierechten op het veroordelend vonnis van de eerste rechter voorgesloten. Na wijziging van dat vonnis, waardoor het bedrag van de verschuldigde registratierechten verminderd werd, heeft de eiser de vordering tot teruggave niet binnen de verjaringstermijn tegen de administratie ingesteld. Dit belet echter niet dat hij de terugbetaling van de registratierechten, als onderdeel van de kosten, kan vorderen van de veroordeelde verweerder; zij het slechts ten belope van het bedrag van de registratierechten waartoe de veroordeling volgens het arrest van de appelrechter aanleiding geeft.

B.V. W. t/ Gemeente Beringen

I. Over de voorafgaande procedure

Overwegende dat de rechtbank van eerste aanleg te Has-selt op 25 april 1983 de Gemeente Beringen veroordeelde tot betaling aan de B.V. W. van:

– contractuele schadeloosstelling	17.873.898 fr.
– meer geleverd	1.548.977 fr.
– herziening van de aanvankelijk voorziene m ³	8.955.602 fr.
– idem voor het meer geleverde	895.989 fr.
– totaal:	29.274.466 fr.
– moratoire interesten	5.661.216 fr.

dat dit vonnis werd geregistreerd op 18 mei 1983 aan 873.393 fr., betaald door de B.V. W.;

Overwegende dat het Hof van Beroep te Antwerpen op 6 maart 1985, op het hoger beroep van de Gemeente Berin-gen tegen het vonnis van 25 april 1983, slechts een vergoe-ding toekeende ad 29.274.466: 4 = 7.318.616 fr., te vermeer-deren met de gerechtelijke interesten;

dat er op dit vonnis door de B.V. W. een registratierecht verschuldigd was van 7.318.620 fr. x 2,5 % = 182.966 fr., zo-dat de vermelde vennootschap, ingevolge de registratierech-ten betaald op het vonnis van 25 april 1983, recht had op de teruggave van 873.393 - 182.966 = 690.427 fr.;

Overwegende dat de B.V. W. een voorziening in cassatie instelde tegen het arrest van 6 maart 1985;

dat het Hof van Cassatie op 28 februari 1986 het arrest van het hof van beroep te Antwerpen vernietigde met uitzonde-ring, o.m. van de uitgesproken veroordeling ten bedrage van 7.318.616 fr., te vermeerderen met de gerechtelijke interes-ten;

Overwegende dat het hof van beroep te Brussel op 16 maart 1988, oordelend na de gedeeltelijke vernietiging van het arrest van het hof van beroep te Antwerpen, de Gemeen-te Beringen veroordeelde tot betaling aan de B.V. W. van:

– een tweede vierde van 29.274.466	7.318.616 fr.
– de muntontwaarding op het bedrag van 7.318.616 fr., toegekend door het Hof van Beroep te Antwerpen	5.725.381 fr.

– de muntontwaarding op het bedrag van 7.318.616 fr., toegekend op 16 maart 1988 6.050.338 fr.
19.094.335 fr.

dat dit arrest door de griffier werd aangeboden aan de ont-vanger der registratie te Brussel, die oordeelde dat het «niet te registreren» was;

Overwegende dat bij dit arrest van het hof van beroep te Brussel de Gemeente Beringen tevens werd veroordeeld tot de gerechtskosten, die voor de B.V. W. werden begroot op «2.712.240 fr (registratierechten niet inbegrepen)»;

dat aan deze beslissing voorafging:

1) dat de B.V. W. in haar conclusie van 10 november 1987 onder de opgave der gerechtskosten ook had opgenomen: «registratierechten vonnis eerste aanleg: 873.393 fr.»;

2) dat de Gemeente Beringen in haar conclusie van 10 fe-bruari 1988 liet gelden: «(de B.V. W.) betaalde destijds 873.393 fr. registratierechten. Deze kon zij terugvorderen van de Regi-stratie (hiervoor bestaan geëigende procedures) maar het gaat inderdaad niet op deze trachten te recupereren als gerechtskos-ten»;

Overwegende dat de Gemeente Beringen op 19 april 1988 heeft beslist 182.965 fr. te betalen als «registratiekosten vonnis eerste aanleg»;

Overwegende dat een voorziening in cassatie tegen het ar-rest van 16 maart 1988, ingesteld door de Gemeente Berin-gen, op 5 april 1991 werd afgewezen;

Overwegende dat de B.V. W. thans, volgens haar conclu-sies van 5 juni 1992, 17 augustus 1993 en 2 februari 1994 vraagt de Gemeente Beringen te veroordelen tot betaling van 477.358 fr. registratierechten, nl. 2,5 % op 19.094.335 fr. zijnde het totaal van de op 16 maart 1988 uitgesproken ver-oordelingen, te verhogen met de gerechtelijke interesten;

dat deze vordering gebaseerd is op art. 1021, tweede lid, Ger.W.;

II. Over de vereffening van de kosten volgens art. 1021, tweede lid, Ger.W.

Overwegende dat sedert het in werking treden van het Ge-rechtelijk Wetboek ieder eindvonnis, volgens art. 1017 Ger.W., «ambtshalve» de in het ongelijk gestelde partij in de kosten verwijst, behalve de uitzonderingen voorzien in de wet (cf. Cass., 16 mei 1974, Bull., 1974, 965, met de noot get. W.G.);

dat deze kosten o.m. de registratierechten omvatten (art. 1018 Ger.W.), meer bepaald «het algemeen vast recht, de spe-cifieke vaste rechten en de rechten verschuldigd op de vonnissen die veroordeling, vereffening of toewijzing van sommen of roe-rende waarden inhouden» (art. 1019 Ger.W.);

Overwegende dat bij de wet van 4 juli 1972 een belangrijke wijziging werd aangebracht in art. 1021 Ger.W.;

dat dit artikel voordien bepaalde dat de partijen hun on-derscheiden kosten niet konden invorderen indien zij bij hun schriftelijke conclusies geen omstandige opgave van die kos-ten hadden gevoegd, «tenzij bij afzonderlijke rechtsvordering en op hun kosten»;

dat, volgens de wetgever van 4 juli 1972 de partijen «zich gemakkelijker opnieuw tot de rechtbank moeten kunnen wen-den in de vrij zeldzame gevallen van betwisting» en o.m. ook wanneer «sommige rechtbanken vergeten de kosten te taxeren» of wanneer het voor de partijen «onmogelijk is aan hun con-clusie een omstandige berekening van de kosten toe te voegen», met dien verstande dat een dergelijke vordering geenszins «de kosten welke na het vonnis ontstaan» tot voorwerp kan hebben (cf. ontwerp van wet tot wijziging van artikel 1021 van het Gerechtelijk Wetboek betreffende uitgaven en kos-ten; verslag namens de commissie voor de Justitie uitge-bracht door de h. Verbist, *Gedr. St., Senaat*, 1971-72, 381; ver-gelijk met het wetsvoorstel van de heer Charpentier en het verslag namens de commissie voor de justitie uitgebracht door de heer van Lidth de Jeude, *Gedr. St., Kamer*, 1970-71, 786/12);

Overwegende dat uit het hierboven geciteerde arrest van 16 maart 1988 besloten moet worden dat de beslissing om-trent de registratierechten, meer bepaald omtrent het ver-oordelingsrecht verschuldigd op dit arrest, geacht moet wor-den te zijn aangehouden in de zin van art. 1021, tweede lid, Ger. W.;

Overwegende dat het vereffenen van de kosten impliceert dat zij met zekerheid worden bepaald wat het bedrag betreft, hetgeen veronderstelt dat zij ook zeker zijn in hun bestaan, zodat de eiser in vereffening van de kosten, gerechtigd is hen

tegen te werpen aan de tegenpartij (cf. Gérard Cornu, *Vocabulaire juridique*, Association Henri Capitant, PUF, 1987, p. 471, verbo «liquide» en p. 123, verbo «certain»; vergelijk hier met de slechts marginale toetsing die de beslagrechter doet omtrent de zekerheid van een schuldvordering, voorwerp van een bewarend beslag, en die bovendien slechts vatbaar moet zijn voor een voorlopige raming; wel wordt aanvaard dat de eiser in vereffening van de kosten niet hoeft aan te tonen dat hij ze ook werkelijk heeft betaald; cf. Fettweis, *Éléments de la procédure civile*, II, P.U.L., 1984, p. 481, voetnoot 3);

III. Over de registratierechten van het arrest van 16 maart 1988 die door de B.V. W. tegenwerpbaar zijn aan de Gemeente Beringen

Overwegende dat ten tijde van het vonnis van 25 april 1983 van de rechtbank van eerste aanleg te Hasselt, de verplichting tot betaling van de registratierechten rustte op de griffier (art. 35, 2°, Reg. W. als gewijzigd door de wet van 12 juli 1960), hetgeen hierop neerkwam dat de griffier aan de eiser, ten gunste van wie de veroordeling werd uitgesproken, moest vragen de registratierechten voor te schieten, bij gebreke waarvan er aan de eiser geen uitvoerbare grosse van de uitgesproken beslissing kon worden afgeleverd;

dat het volgens deze regeling is dat de B.V. W. op het vonnis van 25 april 1983 873.393 fr. registratierechten heeft voorgeschoten, waarbij opgemerkt moet worden dat het vermelde vonnis de Gemeente Beringen alleen maar had veroordeeld tot de kosten van het deskundigenonderzoek (2.600.134 fr.) terwijl de overige kosten werden «gereserveerd»;

Overwegende dat voor B.V. W. met toepassing van art. 210 Reg. W. een recht op teruggave is ontstaan door het arrest van 6 maart 1985;

dat dit arrest evenwel gedeeltelijk werd vernitigd op 28 februari 1986, en de zaak, in die mate, opnieuw werd gebracht voor het Hof van Beroep te Brussel;

dat terzelfder tijd op het recht op teruggave de verjaringstermijn van twee jaar toepasselijk was, bepaald door art. 215 Reg. W.;

Overwegende dat ondertussen, door de wet van 19 juni 1986, art. 35 Reg. W. werd gewijzigd in die zin dat vanaf 1 november 1986 de verplichting om de registratierechten te betalen, verschuldigd op de vonnissen en arresten, rustte op de verweerder en op hem alleen, behoudens een door art. 150 Reg. W. ingesteld voorrecht op de bedragen die het voorwerp zijn van de veroordeling (over de wet van 19 juni 1986, cf. Marc Baltus, «Le nouveau régime du droit d'enregistrement des jugements et arrêts», *J.T.*, 1986, 661; André Vander Borgh, «Enregistrement, jugement et actes judiciaires, les droits d'enregistrement sur les jugements et arrêts», *R.G.E.N.*, 1989, nr. 23742, pp. 289-328 en 329-335; de regeling, ingevoerd door de wet van 19 juni 1986, hield evenwel niet lang stand en werd gewijzigd door de wet van 22 december 1989, in werking getreden op 1 januari 1990; de verplichting tot betaling van de registratierechten wordt vanaf toen zowel op de eiser als op de verweerder gelegd; cf. Marc Baltus, «Droit d'enregistrement des jugements et arrêts», *J.T.*, 1990, 207; Isabelle Richelle, «Les droits d'enregistrement sur les jugements et arrêts après la loi du 22 décembre 1989», *Act. Dr.*, 1992, 793-810);

dat bijgevolg de registratierechten, verschuldigd op het arrest van 16 maart 1988, tegenover de ontvanger van de registratie verschuldigd waren door de Gemeente Beringen;

Overwegende dat de ontvanger van de registratie te Brussel evenwel geoordeeld heeft dat het arrest van 16 maart 1988 niet te registreren was;

dat deze beslissing duidelijk gebaseerd was op het feit dat de belastingschuld op de veroordeling van 16 maart 1988, die tussen dezelfde partijen, dezelfde oorzaak en voorwerp had als die van 25 april 1983, reeds was tenietgegaan door de betaling die de B.V. W. ingevolge deze laatste beslissing had uitgevoerd en die nadien niet was teruggevorderd (art. 145 Reg. W.);

Overwegende dat de B.V. W. te dezen niet steunt op art. 1377 B.W. noch op art. 35 Reg. W. als gewijzigd door de wet van 19 juni 1986;

dat zij met toepassing van art. 1021, tweede lid, Ger.W. de oorzaak van haar vordering vindt in het feit dat zij, in 1983 reeds, volgens de toen geldende wetgeving, de belastingschuld op het arrest van 16 maart 1988 had voldaan;

Overwegende dat de aldus ingestelde vordering gegrond verklaard moet worden;

Overwegende immers dat de omstandigheid dat de B.V. W. tussen 6 maart 1985 en 7 maart 1987 haar recht op teruggave tegenover de Administratie liet verjaren, niets afdoet aan het feit dat de belastingschuld op het arrest van 16 maart 1988 tenietgegaan bleef door de betaling uit 1983;

dat deze reeds in 1983 tenietgegane belastingschuld op het arrest van 16 maart 1988 bijgevolg ook niet meer kon verjaren volgens de regels van art. 214 Reg. W.;

Overwegende dat de Gemeente Beringen ten onrechte beweert dat zij het slachtoffer zou zijn van de misstappen van de B.V. W.;

dat zij immers geen groter bedrag zou moeten betalen indien de B.V. W. de verweten misstap niet zou hebben begaan, meer bepaald indien deze laatste haar recht op teruggave tegenover de Administratie niet had laten verjaren;

Overwegende dat ingevolge het arrest van 16 maart 1988 er een veroordelingsrecht verschuldigd is van 2,5 % op 19.094.335 fr., d.i. 477.358 fr.

dat hieraan niets wordt afgedaan door het feit dat de ontvanger van de Registratie te Hasselt – en niet te Brussel – in antwoord op de brieven van de raadsman van de B.V. W. duidelijk bij materiële vergissing heeft geoordeeld dat de veroordeling tot betaling van 7.318.616 fr. in het arrest van 16 maart 1988, uitgesproken door het hof van beroep te Brussel, een herhaling was van de veroordeling in het arrest van 6 maart 1985, gewezen door het hof van beroep te Antwerpen;

Overwegende dat op deze gerechtskosten gerechtelijke verwijlinteressen verschuldigd zijn tegen de wettelijke rentevoet vanaf het instellen van de vordering op 5 juni 1992 tot heden;

Overwegende dat de vordering in die mate gegrond is;

...

B.V.B.A. I. t/ Republiek Suriname e.a.

Overwegende dat de vordering van eiseres (...) ertoe strekt verweerders solidair te horen veroordelen tot betaling van een hoofdsom van 2.918.729 D.M., te vermeerderen met moratoire interesten vanaf 9 juni 1994 ten bedrage van 1.238,90 D.M. per dag tot de dag van algehele betaling;

dat deze vordering gebaseerd is op een beheerscontract tussen partijen waarbij werd overeengekomen dat eiseres het beheer zou waarnemen over vier schepen, Condor-Klasse BEZ I/II nrs. 89.234, 89.235, 89.237 en 89.247;

Overwegende dat deze schepen op 17 mei 1991 door verweerster S. werden aangekocht van een Ierse maatschappij, namelijk S. Limited;

Overwegende dat de koper S. op grond van een «contre lettre» alle rechten en verplichtingen uit de koopovereenkomst overdroeg aan het Ministerie van Defensie van de Republiek Suriname;

Overwegende dat deze schepen oorspronkelijk oorlogsschepen waren, toebehorend aan de voormalige DDR, en dat deze gedemilitariseerd werden: dat volgens verweerders deze schepen door de Republiek Suriname werden bestemd om als opleidings- en controlevaartuigen te worden ingezet voor de bescherming van en de controle op visserijactiviteiten in de 200-mijls exclusieve economische zone van de Republiek Suriname;

Overwegende dat deze schepen zich bevonden op de Peene-werf GMBH Scheepswerf te Wolgast in Duitsland en eiseres werd belast met het beheer ervan;

Overwegende dat verweerders terecht opwerpen dat de Belgische rechtbanken in casu niet bevoegd zijn op grond van het Verdrag van Brussel tot het vaststellen van eenvormige regels betreffende de immuniteiten van Staatsschepen van 10 april 1926, om de volgende redenen:

1. dat S. alle rechten en verplichtingen uit de koopovereenkomst heeft overgedragen aan het Ministerie van Defensie van de Republiek Suriname, zodat de Staat Suriname eigenaar is van de vier schepen;

2. dat deze schepen werden aangekocht ten behoeve van de vervulling van een overheidstaak; dat deze schepen vanaf de aankoop werden bestemd om als opleidings- en controlevaartuigen te worden ingezet in de territoriale wateren van de Republiek Suriname, wat als dusdanig niet wordt betwist door eiseres; dat voor de toepassing van voormeld verdrag geen deugdelijke vorm van exploitatie ten behoeve van een regeringsdienst vereist is, doch dat slechts een specifieke bestemming vereist is, zoals blijkt uit de tekst van artikel 311 van voormeld verdrag; dat aan die laatste vereiste in casu voldaan is;

3. dat eveneens vorderingen uit hoofde van contracten met betrekking tot deze schepen zoals het beheerscontract met eiseres, onder de toepassing vallen van voormeld verdrag, zoals uitdrukkelijk bepaald in artikel 3 p 1 3° van voormeld verdrag;

Overwegende dat voormeld immuniteitsverdrag van Brussel in casu van toepassing is; dat derhalve de rechtbanken van de Staat die eigenaar is van de schepen, in casu de rechtbanken van de Republiek Suriname, bevoegd zijn;

Overwegende dat de Belgische rechtbanken en deze rechtbank in casu onbevoegd zijn;

RECHTBANK VAN KOOPHANDEL TE ANTWERPEN

3e KAMER – 31 MEI 1995

Voorzitter: de h. De Bruyn

Advocaten: mrs. Noben loco Leclef, Simpelaere loco Demolin en Mannaerts loco Clijmans

Verzekering – Rechtstreekse vordering van benadeelde tegen verzekeraar – Territoriaal bevoegde rechter

Wanneer een benadeelde partij meent een rechtstreekse vordering te kunnen instellen tegen de verzekeraar van een beweerd aansprakelijke partij, is het gemene recht dat die vordering slechts ingesteld kan worden voor de rechtbank die bevoegd is op grond van art. 628, 10°, Ger.W. (rechtbank van de woonplaats van de verzekeringnemer).

L. t/ B.V.B.A. P. en N.V. F.

Eiser vordert bij conclusie dat de aannemingsovereenkomst tussen hemzelf en eerste verweerster ontbonden wordt ten laste van eerste verweerster; vervolgens eerste verweerster veroordeeld wordt om aan eiser te betalen: de aannemingsprijs door eiser te betalen aan de derde annemer ter uitvoering van de door de deskundige opgedragen werkzaamheden, d.i. minstens 243.932 fr. + BTW na eerste verzoek, vermeerderd met de gerechtelijke interesten vanaf 14 augustus 1991: (...)

vervolgens dat tweede verweerster in ieder geval veroordeeld wordt tot betaling aan eiser van de sommen voorzien in het garantiecontract, door haar onderschreven met de leverancier van het defecte materiaal t.b.v. de door eerste verweerster aan eiser verschuldigde bedragen in hoofdsom, interesten en kosten;

...

Bevoegdheid van de rechtbank

Verwerende partijen betwisten de bevoegdheid van de rechtbank te Antwerpen op grond van art. 624 en art. 628, 10°, Ger.W.

Eerste verweerster heeft haar zetel te Brussel, zodat de rechtbank te Antwerpen op grond van die woonplaats niet bevoegd kan zijn.

Tweede verweerster heeft haar maatschappelijke zetel te Antwerpen.

Zij is echter een verzekeringsmaatschappij, en wordt ook aangesproken op grond van de door haar met de N.V. Bescherming en Gebouwen afgesloten verzekeringspolis met betrekking tot het garanderen van de kwaliteit van het product Rooftex, dat door deze firma werd geleverd aan (eerste verweerster), die het aannemingswerk bij eiser uitvoerde.

De inleidende dagvaarding vermeldt overigens uitdrukkelijk dat tweede verweerster «op basis van deze polis tevens gehouden is tot tussenkomst».

Dit blijkt ook uit de stukken van het dossier: een garantiecontract werd gesloten op 19 oktober 1983 tussen S.A. Batiements et Protection en (eerste verweerster) met betrekking tot de waarborg van de kwaliteit en de prestatievermogens van het product Rooftex; in een afzonderlijke akte van 27 januari 1983 bevestigt tweede verweerster dat de S.A. Bati-

ments et Protection bij haar een aansprakelijkheidsverzekering heeft afgesloten ter dekking van het produkt Rooftex voor een periode van 10 jaar vanaf de levering.

De verbintenis van (tweede verweerster) is dus (uiteraard) van verzekeringsrechtelijke aard, en zij wordt inderdaad aangesproken op basis van verbintenissen, voortspruitend uit de door haar afgesloten verzekeringspolis; eiser L. is van oordeel een rechtstreekse vordering tegen de verzekeraar N.V. F. te kunnen instellen.

Indien dit het geval is, kan deze vordering echter alleszins enkel voor de zetel van de woonplaats van de verzekeringsnemer gebracht worden; deze bevoegdheidsregel van art. 628, 10°, Ger.W. is van dwingend recht, en bevat ook een veralgemeende regel: hij heeft betrekking op de geschillen over welk verzekeringscontract ook ongeacht het voorwerp van het contract (onverminderd de bepalingen tot regeling van de zeeverzekering en die welke betrekking hebben op de schadevergoeding wegens arbeidsongevallen) (zie hiervoor ook Fettweiss, *Handboek voor gerechtelijk recht*, II, *Bevoegdheid*, nr. 579; P. Rouard, *Traité élémentaire de droit judiciaire privé*, tome préliminaire, vol. II, nr. 1095).

Er dient terloops te worden aangestipt dat de wet van 1 juli 1956 betreffende de verplichte verzekering van de wettelijke aansprakelijkheid inzake motorvoertuigen, die een rechtstreekse vordering toekent aan de benadeelde tegen de verzekeraar van de aansprakelijke, in art. 13 expliciet de mogelijkheid geeft aan deze benadeelde om die verzekeraar te dagvaarden ofwel voor de rechter van de plaats waar het schadelijk feit zich voordeed, ofwel voor de rechter van zijn eigen woonplaats, ofwel voor de rechter van de vestiging van de verzekeraar; in het onderhavige geval beschikt eiser niet over een dergelijke expliciete wettelijke bepaling die afwijkt van de regel van gemeen recht, vastgelegd in art. 628, 10°, Ger.W.

Aangezien de verzekeringsnemer van N.V. F. (Batiments et Protection S.A.) in Brussel gevestigd is, kan de rechtbank te Antwerpen niet bevoegd zijn voor deze vordering.

(Volgt verwijzing naar de Rechtbank van Koophandel te Brussel).

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Hof van Cassatie (2e Kamer), 28 september 1994

Onrechtmatige daad – Schade en schadeloosstelling – Zaaishade – Volledig vernield voertuig van niet B.T.W.-plichtige eigenaar – B.T.W. schadebestanddeel

Op de volgende gronden vernietigt het Hof een vonnis van de Correctionele Rechtbank te Brussel van 8 maart 1994:

«Overwegende dat het bestreden vonnis beslist dat de schade van de niet B.T.W.-plichtige eigenaar van een volledig vernield voertuig, benevens de waarde van het voertuig op de dag van het ongeval, ook de B.T.W. omvat die bij de aanschaf van dat voertuig is betaald;

«Overwegende dat de te herstellen schade voor de schade-lijder niet bestaat in het verlies van de prijs van de zaak, maar in het verlies van de zaak zelf; dat het toegekende bedrag

hem in staat moet stellen om een soortgelijke zaak aan te kopen én de belasting op die uitgave te betalen.»

(Voorzitter: de h. Ghislain – Rapporteur: de h. Willems – Openbaar ministerie: de h. Janssens de Bisthoven – Advocaat: mr. Van Ommeslaghe – In de zaak: Z. t/ V.)

NOOT – Zie in dezelfde zin Cass., 13 april 1988, *R.W.*, 1988-89, 301, *Pas.*, 1988, I, 936, met conclusie van de advocaat-generaal Liekendaal; Cass., 20 september 1988, *R.W.*, 1988-89, 966; Cass., 5 mei 1992, *Arr. Cass.*, 1991-92, 834; Cass., 23 december 1992, *R.W.*, 1993-94, 1455.

Hof van Cassatie (1e Kamer), 23 maart 1995

Stedebouw – Bescherming als landschap – Beschermingsbesluit belet verkaveling of bebouwing – Vaststelling gewestplan met opname beschermd landschap in groene zone – Geen planschade

Door een K.B. van 19 april 1977 wordt een domein als landschap beschermd. Op 5 januari 1980 treedt het K.B. in werking waarin het gewestplan definitief wordt vastgesteld en waarin hetzelfde domein als cultureel, historisch of esthetisch waardevol landschap in de groene zone wordt opgenomen.

De eigenaars menen recht te hebben op planschadevergoeding op grond van art. 37, eerste lid, Stedebouwwet, daar het bouwverbod voortvloeiend uit het beschermingsbesluit niet absoluut was en de bij het beschermingsbesluit verboden werken via een later koninklijk besluit konden worden toegelaten.

Het hof van beroep te Brussel verwerpt hun eis in zijn arrest van 16 september 1993; het Hof van Cassatie valt de stelling van het hof van beroep als volgt bij:

«Overwegende dat het arrest vaststelt dat het 'domein P', dat de eisers bij erfopvolging hebben verkregen, bij een koninklijk besluit van 19 april 1977 als landschap werd beschermd, op grond van artikel 6 van de wet van 7 augustus 1931 op het behoud van monumenten en landschappen, en dat 'het koninklijk besluit van 28 november, dat in het Belgisch Staatsblad van 20 december 1979 is bekendgemaakt, op 5 januari 1980 in werking is getreden, met daarin de definitieve vastlegging van het gewestplan voor Brussel, waarin het Domein P. als cultureel, historisch of esthetisch waardevol landschap in de groene zone wordt opgenomen',

«Overwegende dat artikel 2 van voormeld koninklijk besluit van 19 april 1977 preciseert dat 'de beperkingen van de rechten van de eigenaars in het nationaal belang de volgende zijn: verbod om, behoudens een vergunning die vooraf overeenkomstig de bepalingen van de voormelde wet van 7 augustus 1931 wordt verleend: 1° grondwerken, bouwwerken en opgravingen te verrichten, graverijen te ontginnen of exploitatiewerk te verrichten, in het algemeen werken uit te voeren die het uitzicht van de grond of de beplanting kunnen wijzigen; (...) 11° nieuwe gebouwen op te richten of bestaande te verbouwen zonder dat het plan vooraf voor advies is voorgelegd aan de Koninklijke commissie voor monumenten en landschappen en door de hogere overheid is goedgekeurd';

«Overwegende dat het arrest oordeelt dat 'het geheel van die beperkingen ertoe strekt de bestaande toestand te 'bevriezen' en dat zij tot gevolg hebben dat het goed van de (eisers) het karakter verliest van grond die verkaveld of bebouwd kan worden' en 'dat te dezen, een wettelijke erf dienstbaarheid van openbaar nut de rechten van de eigenaar op bovenvermelde wijze beperkte en (de eisers) in concreto belette over hun goed te beschikken door het te verkavelen of te doen bebouwen';

«Dat het hof van beroep door die overwegingen het koninklijk besluit tot bescherming niet uitlegt op een wijze die onverenigbaar is met de bewoordingen ervan en bijgevolg de bewijskracht ervan niet miskent;

...

«Overwegende dat artikel 37, eerste lid, van de wet van 29 maart 1962 houdende organisatie van de ruimtelijke ordening en van de stedenbouw bepaalt dat schadevergoeding verschuldigd is door het Rijk, de vereniging van gemeenten of de gemeente, wanneer het bouw- of verkavelingsverbod volgend uit een plan dat bindende kracht heeft verkregen, een einde maakt aan het gebruik waarvoor een goed dient of normaal bestemd is de dag voorafgaand aan de inwerkingtreding van dat plan;

«Overwegende dat artikel 6 van de wet van 7 augustus 1931 op het behoud van monumenten en landschappen bepaalt dat de landschappen waarvan het behoud in historisch, esthetisch of wetenschappelijk opzicht van nationaal belang is, kunnen gerangschikt worden onder de voorwaarden en in de vormen vastgesteld bij artikel 1, dat elk koninklijk besluit tot rangschikking van een landschap de beperkingen opsomt welke gebracht worden aan de rechten der eigenaars en welke door de behartiging van het nationaal belang worden opgelegd, maar dat de bij koninklijk besluit tot rangschikking verboden werken echter op verzoek van de belanghebbenden, bij een later koninklijk besluit mogen toegelaten worden, nadat advies werd uitgebracht door de Koninklijke commissie voor monumenten en landschappen en door het college van burgemeester en schepenen;

«Overwegende dat het arrest, dat beslist 'dat het gewestplan Brussel het gebruik niet heeft gewijzigd waartoe het goed van de (eisers) (diende) of normaal bestemd was', artikel 37 van de wet van 29 maart 1962 noch artikel 6 van de wet van 7 augustus 1931 schendt.»

(Voorzitter: de h. Sace – Rapporteur: de h. Parmentier – Openbaar ministerie: de h. Piret – Advocaten: mrs. Delahaye en Simont – In de zaak: C. e.a. t/ Brusselse Hoofdstedelijk Gewest)

Hof van Cassatie (1e Kamer), 30 maart 1995

Faillissement – Verkoop van de handelszaak – Herziening aftrek B.T.W. – Geen schuld van de boedel

Het bestreden arrest (Hof Bergen, 21 september 1993) wordt om de volgende redenen vernietigd:

«Overwegende dat het arrest vaststelt dat eiser, als curator van het faillissement van de N.V.R., de handelszaak die deze exploiteerde, met inbegrip van het recht op de huurovereenkomst heeft overgedragen, dat de gefailleerde die in het voor haar werkzaamheden dienende onroerend goed wijzigings-

en verbeteringswerken heeft uitgevoerd, waarvoor zij de daarvoor geheven belasting heeft afgetrokken, dat het bestuur, overeenkomstig de artikelen 7 en 10, eerste lid, 4°, van het koninklijk besluit nr. 3 van 10 december 1969 met betrekking tot de aftrekregeling voor de toepassing van de belasting over de toegevoegde waarde, die belastingen heeft herzien, op grond dat het recht op de huurovereenkomst was overgedragen en dat 'volgens de door de controleur van het B.T.W.-bestuur op 10 oktober 1990 opgemaakte herzieningsstaat die herziening 126.949 frank bedroeg';

«Overwegende dat de artikelen 8 en 9 van de Hypotheekwet, 184 van de gecoördineerde wetten op de handelsvennootschappen, 451 en 561 van het Wetboek van Koophandel het beginsel inzake gelijkheid van de schuldeisers huldigen;

«Dat, volgens voormeld artikel 561, het actief, als aangeuid, wordt verdeeld onder andere met aftrek van de kosten en uitgaven voor het beheer van het faillissement;

«Dat een schuld met toepassing van die wetsbepalingen niet ten laste kan komen van de boedel tenzij de curator qualitate qua verbintenissen heeft aangegaan met het oog op het beheer van die boedel, met name door voortzetting van de handelswerkzaamheden van de gefailleerde, door uitvoering van de overeenkomsten die deze had gesloten of nog door diens roerende of onroerende goederen te gebruiken voor het behoorlijk beheer van het faillissement; dat de boedel alleen maar in die omstandigheden de uit dat beheer voortvloeiende verbintenissen correlatief moet uitvoeren en de lasten ervan moet dragen;

«Overwegende dat, te dezen, verweerders schuldverdring niet voortvloeit uit een door eiser aangegane verbintenis met het oog op het beheer van de boedel, maar uit de toepassing van de wetsbepalingen inzake de verkoop van de roerende goederen en de koopwaren van de gefailleerde en van artikel 10, eerste lid, 4°, van voormeld koninklijk besluit van 10 december 1969, krachtens hetwelk de herziening van de aftrek van de belasting geheven ter zake van handelingen die strekken tot bijdragen tot het wijzigen of het verbeteren van de investeringsmiddelen, moet worden verricht wanneer die middelen ophouden in de onderneming te bestaan;

«Overwegende dat het arrest niet naar recht beslist dat de aan verweerder verschuldigde belasting ten gevolge van die herziening schulden van de boedel zijn.»

(Voorzitter: de h. Sace – Rapporteur: de h. Parmentier – Openbaar ministerie: de h. Leclercq – Advocaat: mr. Van Ommeslaghe – In de zaak: Faillissement N.V.R. t/ Belgische Staat)

NOOT – Zie Cass., 20 januari 1994, *R.W.*, 1994-95, 227, *Arr. Cass.*, 1994, nr. 37, *Pas.*, 1994, I, 78, met conclusie van advocaat-generaal J.M. Piret, *T.B.H.*, 1994, 906, met noot van Yves Dumon.

Hof van Cassatie (3e Kamer), 24 april 1995

Beroepsziekte – Wet – Toepassingsgebied – Overzeese Sociale Zekerheid – Onderwerping – Uitsluiting

Uit de artt. 2, § 1, eerste lid, 1°, en 32 Beroepsziektenwet, 3 Sociale-Zekerheidswet 1969 en 12 en 13 Overzeese-Sociale Zekerheidswet volgt dat de schadeloosstelling voor be-

roepsziekten alleen kan worden toegekend aan de loontrekken die aan de sociale zekerheid van de werknemers zijn onderworpen. Derhalve wordt het arrest van het Arbeidshof te Brussel van 9 mei 1994 vernietigd:

«Overwegende dat het arrest vaststelt 'dat de echtgenoot van (verweerster), ingenieur-architect, die door zijn werkgever in november 1982 naar Saoedi-Arabië was gezonden, in december 1982 wegens ziekte is gerepatriëerd en op 3 januari 1983 vermoedelijk aan een besmettelijke ziekte is overleden';

«Overwegende dat artikel 2, § 1, eerste lid, 1°, van de op 3 juni 1970 gecoördineerde wetten betreffende de schadeloosstelling voor beroepsziekten, bepaalt dat het voordeel van de schadeloosstelling voor beroepsziekten gewaarborgd is aan de werknemers die aan de wet van 27 juni 1969 tot herziening van de besluitwet van 28 december 1944 betreffende de maatschappelijke zekerheid der arbeiders zijn onderworpen en dat krachtens artikel 32 van die gecoördineerde wetten, schadeloosstelling voor beroepsziekten verschuldigd is, wanneer de door deze ziekte getroffen persoon aan het beroepsrisico dezer ziekte blootgesteld is, onder meer gedurende de hele periode of een deel van de periode in de loop waarvan hij behoorde tot een van de categorieën van personen bedoeld in artikel 2;

«Dat, luidens artikel 3 van voormelde wet van 27 juni 1969, onverminderd het bepaalde in internationale overeenkomsten en verordeningen inzake sociale zekerheid en artikel 13, tweede lid, van de wet van 17 juli 1963 betreffende de overzeese sociale zekerheid, de wet van toepassing is op de werknemers die in België in dienst zijn van een in België gevestigde werkgever of verbonden zijn aan een in België gevestigde exploitatiezetel;

«Dat ten slotte, artikel 13, eerste lid, van die wet van 17 juli 1963 bepaalt dat de wetgeving betreffende de sociale zekerheid der werknemers niet toepasselijk is op de personen die zijn tewerkgesteld in de landen door de Koning aangewezen, ter uitvoering van artikel 12;

«Overwegende dat uit die bepalingen volgt dat schadeloosstelling voor beroepsziekten alleen kan worden toegekend aan de loontrekkenden die aan de sociale zekerheid van de werknemers zijn onderworpen; dat derhalve, de wetgeving betreffende de schadeloosstelling voor beroepsziekten, in de regel, niet toepasselijk is op de personen die zijn tewerkgesteld in de landen door de Koning ter uitvoering van artikel 12 van de wet betreffende de overzeese sociale zekerheid aangewezen;

«Overwegende dat het arrest, dat vaststelt 'dat de werknemer op het ogenblik van zijn overlijden op 3 januari 1983 ook nog was gedekt door het algemene sociale-zekerheidsstelsel, aangezien de stukken inzake de ziekte- en invaliditeitsverzekering onder meer tot in februari 1983 waren verstrekt', en dat oordeelt dat 'het niet ter zake doet dat op een bepaald ogenblik het stelsel van de Dienst voor Overzeese Sociale Zekerheid eveneens toepasselijk was', niet naar recht beslist dat de echtgenoot van verweerster aan het algemene sociale-zekerheidsstelsel was onderworpen en dat verweerster derhalve recht had op de toepassing van de wetten betreffende de schadeloosstelling voor beroepsziekten.'

(Voorzitter: de h. Marchal – Rapporteur: de h. Parmentier – Openbaar Ministerie: de h. Leclercq – Advocaten: mrs.

Houtekier en Bützler – In de zaak: Fonds voor Beroepsziekten t/ F.)

Rb. Antwerpen (6e Kamer), 9 februari 1995

Echtscheiding – Samenleven met andere vrouw – Geen voldoende bewijs belediging – Geboortekaartje waaruit overspelige relatie zou blijken, evenmin voldoende bewijs

De vordering tot echtscheiding wordt ongegrond bevonden, zowel op hoofd- als op tegeneis, om de volgende redenen:

«Overwegende dat uit het overgelegde bewijs van samenstelling van het gezin van verwerende partij blijkt dat hij samenwoont met de genaamde M.S. en haar kind;

«Overwegende dat het samenleven van verwerende partij met een andere vrouw geen voldoende element is om als een belediging aangemerkt te worden voor eisende partij;

«Overwegende dat de vordering als ongegrond afgewezen dient te worden;

«Overwegende dat P. bij conclusie, neergelegd ter zitting van deze kamer en rechtbank op 12 januari 1995, een tegeneis tot echtscheiding instelt, gebaseerd op de artikelen 229 en 231 (overspel en grove beledigingen), namelijk een beledigende omgang van B. en een overspelige relatie van B. met een andere man;

«Overwegende dat eisende partij zich enkel baseert op een geboortekaartje, waaruit zou blijken dat een kind werd geboren waarbij R. als vader werd vermeld;

«Dat eisende partij onvoldoende elementen voorlegt om de echtscheiding op basis van artikel 229/artikel 231 B.W. uit te spreken;

«Overwegende dat de vordering als ongegrond afgewezen dient te worden.»

(Voorzitter: de h. Tibos – Advocaten: mrs. Depla en De Wolf – In de zaak: B. t/ P.)

BOEKEN

Th. HOLTERMAN, **Constanten in het publiekrecht: met het oog op besturen**, W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle, 1995, XIV + 262 pp.

A.Q.C. TAK, **De algemene wet bestuursrecht. Het nieuwe bestuursprocesrecht**, derde druk, studiepockets Staats- en Bestuursrecht, nr. 21, W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle, 1995, 220 pp.

F.H. VAN DER BURG, P.S.S. VAN BUUREN en J.H. VAN DER VEEN, (red.), **AB Klassiek. Standaarduitspraken bestuursrecht, opnieuw geannoteerd**, tweede druk, W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle, 1994, 294 pp.

1. Eén eigenschap kan de Nederlandse rechtsliteratuur niet worden ontzegd: zij is van grote omvang.

Uit die veelheid van geschriften worden hier voor een korte aankondiging drie publikaties geselecteerd – uiteraard een subjectieve keuze –, die m.i. enige relevantie hebben voor de lezers van R.W.

2. Het boek van mr. Holterman, universitair hoofddocent bij de vakgroep staats- en bestuursrecht van de juridische faculteit van de Erasmus Universiteit, streeft een viervoudig opzet na: a) informeren over een aantal constanten in het publiekrecht, onder verwijzing naar de Brusselse hoogleraar E. Picard, *Les constantes du droit*, Parijs, 1921; b) het verschaffen van inzicht in het Nederlandse bestuursrecht; c) het schetsen van een aantal facetten van de Neder-

landse bestuursorganisatie; d) het beschrijven van de werkzaamheid van die bestuursorganisatie.

Om dit doel te bereiken beschrijft Holderman, na een algemene inleiding, de gezagsorganisatie, de bestuursorganisatie, de bestuursmaatschappijen, het bestuursinstrumentarium, de handhaving door het bestuur, de bestuurswaarborgen en tot slot de manieren waarop het besturen plaatsvindt.

Uit die opsomming blijkt al meteen dat Holterman naast juridische noties ook bestuurskundige en politicologische noties aanwendt.

Het boek van Holterman beantwoordt aan de vooropgestelde viervoudige doelstelling; het biedt niet alleen een goed inzicht in ruime delen van het Nederlandse bestuursrecht, maar transcendeert tevens nationale particulariteiten.

3. Een vorige druk van de pocket van prof. A.Q.C. Tak werd besproken in *R.W.*, 1992-1993, 832. De nieuwe druk is een bijwerking, die rekening houdt met de inwerkingtreding, per 1 januari 1994, van de Algemene wet bestuursrecht. Nederland evolueert naar een uniforme behandeling in eerste aanleg van in beginsel alle bestuursrechtelijke geschillen door (bestuursrechtelijke kamers bij) de rechtbank; een voorbeeld dat ten onzent navolging verdient (zie Van Orshoven, P., «Administratieve rechtbanken? Ja en neen. Pleidooi voor jurisdictioneel monisme», *R.W.*, 1994-1995, 897-908). De pocket van Tak kan nuttig bijdragen tot het inzichtelijk maken van de eigen problemen en mogelijkheden daaromtrent.

4. Sinds vele jaren wordt in Frankrijk de bundel «Les grands arrêts de la jurisprudence administrative» geregeld (her)uitgegeven. Met dit voorbeeld voor ogen, heeft de redactie van «Administratiefrechtelijke Beslissingen» (AB), naar aanleiding van de 75e jaargang, beslist een rechtspraakbundel van het Nederlandse bestuursrecht te publiceren en «eens stil te staan bij de echt belangrijke uitspraken en arresten uit vroeger jaren» (p. 3). Het resultaat was een succes: de bundel wordt zowel in het onderwijs als in de rechtspraak veelvuldig gebruikt. Daarom is er nu een tweede uitgave.

De bundel bevat 33 arresten, in hoofdzaak van de Hoge Raad, maar toch ook van de Afdeling rechtspraak van de Raad van State en van de Centrale Raad van Beroep, en er zijn zelfs twee arresten van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen opgenomen.

Elk arrest is voorzien van een annotatie waarin het verband met vroegere en latere rechtspraak wordt gelegd.

Deze verzameling van arresten is een nuttig werkinstrument. Een soortgelijk initiatief ware ook in België welkom (vgl. Alen, A., en Dujardin, J., *Casebook Belgisch administratief Recht*, Story Scientia, Brussel, 1988, XXIII + 710 pp.).

L.P. Suetens

FRANCIS DELPEREE, MARC VERDUSSEN en KARINE BIVER, *Recueil des Constitutions européennes*, Bruylant, Brussel, 1994, 873 pp.

In dit boek zijn de grondwetteksten opgenomen – in Franse versie – van de twaalf staten die vóór de toetreding van Oostenrijk, Finland en Zweden reeds tot de Europese Gemeenschap behoorden. Om preciezer te zijn: van elf staten, want Groot-Brittannië heeft geen geschreven grondwet.

Elke tekst wordt voorafgegaan – en de Britse bijdrage is daartoe beperkt – door een beknopte analyse van het grondwettelijk stelsel, opgesteld door een grondwetsspecialist van het bewuste land.

Dit boek is dus een waardevol instrument voor de rechtsvergelijking; het toont aan dat artikel F 2 van het Verdrag van Maastricht terecht beklemtoonde dat er in de Europese Unie «gemeenschappelijke constitutionele tradities» bestaan.

Bij het doorlopen van de grondwettelijke teksten valt de verscheidenheid in eenheid op.

Alleen België en het Groothertogdom Luxemburg hebben nog een grondwet die teruggaat tot de negentiende eeuw. In Frankrijk, Duitsland en Italië is de grondwet een produkt dat na de tweede wereldoorlog tot stand is gekomen; de Griekse, Spaanse en Portugese grondwet zijn nog meer recent uitgewerkt, telkens na een revolutie.

Ondanks de verschillen in ouderdom, treedt in elke grondwet de eerbied voor de fundamentele rechten en vrijheden van het individu, alsmede de zorg voor een democratisch staatsbestel naar voren.

Weliswaar zijn er, in de uitwerking daarvan, opmerkelijke verschillen. Aldus bv. op het vlak van het referendum (dat niet alleen

in Latijnse landen, maar ook in Denemarken, Ierland en Luxemburg bestaat), van de staatsstructuur (unitaire staat – politiek regionalisme – federale staat), van de socio-economische rechten.

Ook in redactie en stijl zijn er opvallende verschillen. Aldus verwijst de preambule van de Ierse en de Griekse grondwet naar de Heilige Drievuldigheid, erkent de Ierse grondwet «met nederigheid al onze verplichtingen tegenover onze goddelijke Heer Jezus Christus», wijst de preambule van de Duitse grondwet op de «verantwoordelijkheid voor God», terwijl de preambule van de Franse grondwet plechtig – en louter gelaïciseerd – de verbondenheid met de mensenrechten proclameert. Een ander voorbeeld: in de Nederlandse grondwet is «bevordering van voldoende werkgelegenheid... voorwerp van zorg der overheid» (art. 19, 1°); de Belgische grondwet erkent «het recht op arbeid en op de vrije keuze van beroepsarbeid in het raam van een algemeen werkgelegenheidsbeleid dat onder meer gericht is op het waarborgen van een zo hoog en stabiel mogelijk werkgelegenheidspeil...» (art. 23, derde lid, 1°). In beide gevallen reikt de draagwijdte niet verder dan die van een instructienorm, of *Words, words, mere words*, maar de Nederlandse grondwettekst is dan toch wel soberder, dus dicht bij de realiteit.

Een laatste voorbeeld: het recht op een behoorlijk leefmilieu. De Belgische grondwet erkent het recht «op de bescherming van een gezond leefmilieu» (art. 23, derde lid, 4°); de Spaanse grondwet geeft aan een ieder het recht om een aangepast leefmilieu te genieten, maar voegt eraan toe dat een ieder de plicht heeft het leefmilieu te beschermen (art. 45, 1°; in dezelfde zin art. 66, 1°, van de Portugese grondwet). De Griekse grondwet is nauwkeuriger: «De bescherming van het natuurlijke en culturele leefmilieu is een verplichting voor de Staat» (art. 24, 1°); nog preciezer is de Nederlandse grondwet: «De zorg van de overheid is gericht op... de bescherming en verbetering van het leefmilieu» (art. 21).

Het hier besproken boek biedt twee duidelijke voordelen:

a) de teksten van elf Europese grondwetten zijn beschikbaar in een voor een Belgisch publiek toegankelijke taal, het Frans;

b) voor twaalf Europese Staten wordt een degelijke analyse gegeven van het grondwettelijk systeem; sommige «inleidingen» zijn evenwel eenzijdig historisch opgezet (bv. Frankrijk door F. Luchaire en Denemarken door A.C. Jessen).

Dit boek is niet alleen nuttig voor de beoefenaars van het vergelijkend staatsrecht, het is ook prettig om te lezen of raadplegen voor al wie belang stelt in de «gemeenschappelijke constitutionele tradities» van Europese staten.

L.P. Suetens

L. PRAKKE, *Het Huis verzopen, Het Hof gepakt, de Koning ontbloot. Staatsrecht onder spanning*, Amsterdam University Press, Amsterdam, 1994, 51 pp.

Dit boekje bevat de rede die door de ook bij ons goed bekende hoogleraar Nederlands en vergelijkend staatsrecht L. Prakke werd gehouden ter gelegenheid van de 362e dies natalis van de Universiteit van Amsterdam, op maandag 16 januari 1994.

Prakke beschrijft drie gevallen waarin de politieke spanningen in een land dermate opliepen, dat het staatsrecht onder druk kwam te staan:

1. *Swamping the Lords*: de strijd tussen de regering Asquith en het Hogerhuis, die leidde tot de totstandkoming van de Britse Parliament Act 1911, waarbij de bevoegdheid van het House of Lords werd ingeperkt;

2. *Packing the Court*: de strijd van 1933 tot 1937 tussen president Franklin Delano Roosevelt en het Amerikaanse Supreme Court betreffende de New Deal: «We want a Supreme Court which will do justice under the Constitution, not over it. In our Courts we want a government of laws and not of men.» In onze terminologie: geen «gouvernement des juges»;

3. *Sacking the King*: de weigering in 1990 van Koning Boudewijn om de wet houdende een beperkte legalisatie van de zwangerschapsafbreking goed te keuren.

Belgische lezers zullen zich vooral op de beschouwingen rond het derde geval toespitsen.

Prakke aanvaardt «dat er gevallen kunnen zijn waarin een koning zijn sluimerende medeverantwoordelijkheid kan activeren en zijn handtekening weigeren» (p. 49). Maar de gevonden juridische oplossing – de onmogelijkheid om te regeren en de uitoefening van de

grondwettelijke macht van de koning door de in raad verenigde ministers – wordt door Prakke op ontluisterende wijze geanalyseerd; zijn conclusie is: «wereldwijd de aandacht trekkende constitutionele capriolen».

Alleszins toont deze rede aan dat staatsrecht niet noodzakelijk een saai bedoeining moet zijn, maar op een leuke wijze kan worden overgebracht.

L.P. Suetens

P. BEGHIN en K. FLAMANT, **Handboek vennootschapsbelasting**, Maklu, Antwerpen - Apeldoorn, 1994, 245 pp. met bijlagen

Het voorliggende werk is de publikatie in boekvorm van de leerang vennootschapsbelasting die in het raam van de aanvullende opleiding fiscaliteit door prof. dr. Paul Beghin en zijn praktijkassistent, Kurt Flamant, wordt gegeven aan de Gentse Universiteit. Deze aanvullende opleiding staat niet alleen open voor juristen maar o.m. ook voor licentiaten in de economische, toegepaste economische of handelswetenschappen. Het boek beantwoordt heel goed aan deze gemengde doelgroep. Door een goed gedoseerde combinatie van rechtstheoretische overwegingen enerzijds en praktijkgerichte voorbeelden anderzijds wordt de student op een zeer aanschouwelijke wijze ingeleid in de toepassing van de regels van de vennootschapsbelasting. De auteurs gaan daarbij – waar nodig – ook uitvoerig in op het boekhoudrecht en de boekhoudkundige techniek.

Het werk van Beghin en Flamant is logisch opgebouwd rond zeven hoofdstukken:

- het toepassingsgebied van de vennootschapsbelasting;
- de grondslag van de vennootschapsbelasting;
- de inkomsten van vennootschappen;
- de vaststelling van de nettowinst;
- de niet-afrekbare beroepskosten;
- de bepaling van de belastbare grondslag (de zgn. zes bewerkingen);
- berekening van de vennootschapsbelasting.

Het boek wordt afgerond met een oefeningenreeks en een formulierenboek.

Samengevat kan worden gesteld dat dit boek uitermate geschikt is voor een gedegen, praktijkgerichte doch ook voldoende juridisch onderbouwde opleiding van studenten in de vennootschapsbelasting.

Bruno Peeters

Chaim Perelman et la pensée contemporaine, textes rassemblés par Guy Haarscher, Bruylant, Brussel, 1993, 491 pp.

Enige jaren na het overlijden van Chaim Perelman, en 35 jaar na het verschijnen van zijn belangrijkste werk, achtte Guy Haarscher het nuttig een internationaal congres te organiseren, gewijd aan de invloed van het Perelmaniaans gedachtegoed op de filosofie en de menswetenschappen. Dit boek bevat de op dit congres gehouden lezingen.

Men weet dat Perelman, op het gebied van de waarden en de ethica, een «derde weg» zocht tussen het rationalistisch absolutisme (waarmee hij de formele logica associeerde), dat absolute waarheden poneert, en het volledig arbitrair waardensubjectivisme, waartoe het neopositivisme z.i. leidt. Hij zocht niet naar het «rationele», maar naar het «redelijke», en beweerde dat men, op een niet-irrationele wijze, over waarden kan argumenteren.

Om dat aan te tonen, ondernam hij, samen met L. Olbrechts-Tyteca, een uitgebreid onderzoek naar allerlei soorten en types van argumenten, die vanaf de Oudheid tot op heden werden gebruikt. Dit leidde dan, in 1958, tot zijn magnum opus *Traité de l'Argumentation. La nouvelle Rhétorique*, waarmee hij zijn faam, tot ver buiten onze grenzen, vestigde.

Het *Traité de l'Argumentation* is derhalve een geordende verzameling, een classificatie en kritische analyse van de meest gangbare argumentatietechnieken. Dit zijn geen logische wetten, want die zijn

dwingend, en aan hun conclusie kan niemand ontsnappen. Een argumentatie daarentegen heeft geen dwingende conclusie: het is een verbale, niet gewelddadige of bedreigende poging om iemands overtuiging voor een bepaalde opvatting of waarde te winnen.

Een argumentatie richt zich dus steeds tot een *auditorium* (dat eventueel uit de spreker zelf kan bestaan: zelf-deliberatie), dat moet worden overtuigd. De argumentatie is geldig, wanneer het auditorium wordt overtuigd. Dit is natuurlijk een weinig bevredigend criterium: ene A. Hitler overtuigde talloze auditoria; maar waren zijn argumenten daarom geldig? Om dit resultaat te vermijden, introduceerden Perelman (en L. Olbrechts-Tyteca) het «universeel auditorium». Een geldig argument kan ook dit laatste auditorium overtuigen. Het universeel auditorium bestaat echter niet reëel: het is een constructie, die elk voor zichzelf maakt: zou dit argument het auditorium van alle redelijke wezens (zoals ik me dit voorstel) kunnen overtuigen?

Een en ander brengt m.i. toch mee dat Perelmans argumentatietheorie behoorlijk relatief, zo niet opportunistisch is. Zoals Grootendorst en Van Eemeren terecht in hun bijdrage opmerken, is er, in Perelmans visie (ofschoon hij dit herhaaldelijk ontkent), nauwelijks plaats voor een slecht of ongeldig argument, wel voor een niet-effectief of falend argument. Andere auteurs (zoals G. Haarscher, de reeds genoemde Grootendorst en Van Eemeren, F. Ost en M. Van de Kerckhove) merken even terecht op dat Perelman een argumentatie bijna uitsluitend als een eenrichtingsverkeer opvat: de spreker wil zijn auditorium overtuigen. De omstandigheid dat dit auditorium kan repliceren, en dat dialectiek meer garanties biedt tot redelijkheid dan Perelmans Retorica, wordt door hem veel te weinig belicht.

Perelman beschouwde de *juridische* redenering, en dan vooral en ongetwijfeld té eenzijdig (aldus terecht G. Haarscher), de redenering van de rechter als het paradigma van de redelijke argumentatie. De conclusie van de rechter is immers niet willekeurig; ze streeft naar goedkeuring door het auditorium van de juristen, maar ze dringt zich niet noodzakelijk op. Men kan er blijvend, en op redelijke gronden, een andere mening dan de rechter op nahouden. Dit verklaart Perelmans belangstelling voor de juridische logica; na het verschijnen van het *Traité de l'Argumentation* wijdde hij zich bijna uitsluitend aan een analyse van de juridische redenering, en zelfs, meer in het algemeen, aan de rechtsfilosofie.

De in het voorliggende boek opgenomen 29 bijdragen zijn van zeer ongelijke kwaliteit. Toch bewijst het groot aantal bijdragen, en het feit dat ze afkomstig zijn van auteurs uit 15 verschillende landen, de blijvende invloed van Ch. Perelman.

Sommige artikelen bevatten gewoon persoonlijke herinneringen of ongenueanceerde *laudationes* (Maneli bv., die Perelmans theorie een filosofie voor de volgende eeuw noemt); andere zijn zeer vaag, soms gedeeltelijk onjuist en (erg) weinig zeggend (Christie, Laufer, Kamenka en Tay, F. Terre, e.a.). Vrij genuanceerd en objectief is daarentegen de inleidende tekst van G. Haarscher. Lezenswaardig is ook de bijdrage van F. Ost en M. van de Kerckhove, die Perelmans argumentatietechnieken op zijn eigen werk toepassen, waaruit blijkt dat hij niet steeds op een consequente manier argumenteert. Mede op grond daarvan en op grond van een typische (mij niet overtuigende) filosofische analyse (uitgaande van de verschillende betekenissen van «tussen» («entre»)), komen zij tot hun eerder vermelde conclusie dat Perelman de argumentatie té zeer als eendimensioneel opvat. Zeer nuchter daarentegen is Ghita Holström-Hintikka, die nauwkeurig en los van enige Perelmaniaanse invloed, verschillende typen handelingen van elkaar onderscheidt, en daaruit bepaalde conclusies haalt over de wijze waarop een verdachte, op een niet-suggestieve wijze, kan worden ondervraagd. Een goede kritiek op de eenzijdigheid van Perelman vinde men ook bij de reeds vermelde Grootendorst en van Eemeren, die bovendien zinnige alternatieven voorstellen. Luc Wintgens komt, op basis van andermaal een typisch filosofische analyse, evenzeer tot de bevinding dat Perelman te weinig oog heeft voor het interactief aspect (de dialoog) van de argumentatie.

Kortom, een verzamelbundel waarin men zeker het kaf van het koren moet scheiden. Ik althans hield meer kaf dan koren over.

Marc Van Quickenborne